

Ára: 900 Ft

A NAPVILÁG KIADÓ LEGFRISSEBB KÖTETE
FELCSUTI PÉTER FORDÍTÁSÁBAN

Dani
RODRIK

A közgazdaságtan
menő

A „lehangoló tudomány”
erényei és gyengéi

NAPVILÁG
KIADÓ

A kötet 20%-os kedvezménnyel
kapható webáruházunkban
és könyvesboltunkban:

www.napvilagkiado.eu

ELKÖLTÖZTÜNK!

Könyvesboltunk és szerkesztőségünk
immár a Villányi úti Konferenciaközpont
II. emeleti 205-ös szobájában várja Önt
hétfőtől csütörtökig 9-16 óráig.

A pénzügyi krízis és a nagy gazdasági
válság nyomán a közgazdaságtant
mindennek tekintik, csak
tudománynak nem. Ebben az
okosan és mesterien érvelő
könyvben Dani Rodrik – saját
szakmájának egyik legfőbb kritikusa
– górcső alá veszi a közgazdaságtant,
hogy megvizsgálja, mikor vall
kudarcot, mikor hoz eredményt;
a tudományterület történetére,
valamint saját komoly gyakorlati
tapasztalataira támaszkodva.
Rodrik állítása az, hogy a
közgazdaságtan hatékony eszköz,
amely jobbá teszi a világot – de csak
akkor, ha közgazdászok szakítanak az
univerzális elméletekkel, és a
kontextus pontos meghatározására
összpontosítanak.

„Rodrik felhívását, miszerint a
közgazdaságtant nagyobb alázattal
kell művelni, meg kell fogadniuk
azoknak, akik dicsőítik a szabad
piacot, és azoknak is, akik szidják.”

Steven Pearlstein, Washington Post

„Csupa jó meglátás... Ha valakit
kicsit is érdekel a közgazdaságtan,
el kell, hogy olvassa.”

Clive Crook, Bloomberg View

12

Mozgó világ

2020/12

Török Gáborral beszélget Nagy József
• Mihályi Péter esszéje a hálapénzről •
Róna-Tas Ákos esszéje Trump bukásá-
ról • Háy János útinaplója • Karsai Gá-
bor tanulmánya a gazdasági válságról •
Ficsku Pál karanténlevelei

Almási Miklós • Benda László • Beré-
nyi Klára • Csengery Kristóf • Csepe-
li György • Dalos György • Domány
András • Gárdonyi László • Hargitai
Miklós • Kántor Zsolt • Kőrösi Imre •
Kürti László • László Ferenc • Nyirán
Ferenc • Parászka Boróka • Pető Iván
• P. Szűcs Julianna • Révész Sándor
• Stuber Andrea • Toroczkay András •
Végl László

Mozgó világ

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ* folyóirat kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

ALMÁSI MIKLÓS 1932-ben született Budapesten. Esztéta, filozófus, az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Legutóbbi könyve: *Az abszurd Shakespeare. Rendhagyó olvasópróbák* (2020).

BENDA LÁSZLÓ 1951-ben született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas rádiós és televíziós újságíró, az egykor külpolitikai tematikákat feldolgozó Panoráma főszerkesztője. Jelenleg nyugdíjas, egyetemi oktató.

BERÉNYI KLÁRA 1974-ben született Debrecenben. Hatgyermekes könyvtáros-tanár, egy szakgimnáziumban dolgozik.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

DOMÁNY ANDRÁS 1949-ben született Budapesten. Táncsics-díjas és Pulitzer-emlékdíjas újságíró.

FICSKU PÁL 1967-ben született Debrecenben. *Mozgó Világ*-nívódíjas író. Budapesten, a Józsefvárosban él.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. A MÚOSZ elnöke. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

HÁY JÁNOS 1960-ban született Vámosmikolán. Író, költő, illusztrátor. Legutóbbi kötete: *Ne haragudj, véletlen volt* (2020).

KÁNTOR ZSOLT 1958-ban született Debrecenben. Költő, szerkesztő, pedagógus. Legutóbbi könyve: *Cseng-bong a műgond* (2017).

KARSAI GÁBOR 1953-ban született Budapesten. Közgazdász-kandidátus, a GKI Gazdaságkutató Zrt. vezérigazgató-helyettese, a MÚOSZ Ellenőrző Bizottságának elnöke. Legutóbbi kötete: *Előrejelzés 2020–21-re* (2020).

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

KÜRTI LÁSZLÓ 1976-ban született Vásárosnaményban. Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Ahogy én életem* (2020).

LÁSZLÓ FERENC 1976-ban született Budapesten. Történész, kritikus. A Magyar Narancs belső munkatársa, a Revizor kritikai portál szerkesztője.

MIHÁLYI PÉTER 1953-ban született Budapesten. Közgazdász, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945–2013* (2013).

NAGY JÓZSEF 1968-ban született Budapesten. Újságíró, a 24.hu közélet- és véleményrovatának vezetője.

NYIRÁN FERENC 1951-ben született Debrecenben. Költő, kritikus. Legutóbbi könyve: *Kentaur* (2018).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

P. SZÚCS JULIANNA 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, kritikus, egyetemi tanár. Lapunk főszerkesztője. Legutóbbi könyve: *Nagyotál* (2019).

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Dobi István – A nincstelen parasztfiú útja a hatalomba* (2020).

RÓNA-TAS ÁKOS Budapesten született, 1981 óta az Egyesült Államokban él. Gazdaság- és tudásszociológus, a University of California, San Diego professzora. Legutóbbi könyve: *Plastic Money* (Alya Gusevával, 2014).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplói-író. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

TOROCZKAY ANDRÁS 1981-ben született Budapesten. Író. Legutóbbi műve: *A labirintusból haza* (2015).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Temetetlen múltunk* (2019).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Szabó Menyhért munkái

KÉZRE

MOL + HYGI
Fluid
Disinfectant liquid

- + Antibacterial
- + Antiviral
- + Antifungal
- + With glycerin

MOL + HYGI
Fluid
Fertőtlenítő folyadék

- + Antibakteriális
- + Vírusölő hatású
- + Gombaölő hatású
- + Glicerinnel

200ml e

MOL **EGYMÁSÉRT**

MOST A TÖRŐDÉS HAJT

MÁR ELÉRHETŐ A MOL HYGI KÉZFERTŐTLENÍTŐ,
HOGY EGYÜTT GONDOSKODHASSUNK A BIZTONSÁGRÓL

2020. április 20-tól a termékkészlet erejéig. **#torodeshajt #egymasert**

Nagy József	3	Mindenki személyesen Orbán Viktor kegyeiért küzd <i>Beszélgetés Török Gáborral</i>
Mihályi Péter	17	Vírus és hálapénz <i>Esszé</i>
Karsai Gábor	23	W – avagy egy járvány okozta válság anatómiája <i>Tanulmány</i>
Gárdonyi László	32	Halotti maszkok – <i>Szabó Menyhért</i> szobrairól
Róna-Tas Ákos	38	A párttalan látványpolitika és a meritokrácia átka <i>Esszé</i>
Háy János	48	Teli bőrönd, üres szív <i>Útinapló</i> , 1. rész
Ficsku Pál	59	Karanténlevelek Nagytól – tavasz <i>Kis pálfirkák</i>
Kántor Zsolt	63	Fúga <i>Vers</i>
Kürti László	64	viszony <i>Vers</i>
Toroczkay András	65	Ismerős, Egy sorozat nézése <i>Versek</i>
Berényi Klára	68	Szekreter, Bolond a káván, Osztályrészem <i>Versek</i>
Nyirán Ferenc	70	napszúrás..., Hétvégi kalandor <i>Versek</i>

Hónapló

Dalos György	71	Kinyomtatott béke
Hargitai Miklós	74	Egy pár kerék
Végel László	77	Mindennapi félelmeink
Parászka Boróka	81	Temetetlen halottaink

Reflex

Révész Sándor	84	Mi, mint Ők, Ők, mint Mi
Domány András	92	Senki csak valakiből lehet
Benda László	99	A kommunista kapitalizmus kirakata

-ról, -ről

Almási Miklós	104	Kamasznapló
Pető Iván	107	Tömegek meghódítása
Csepeli György	111	Se Vér, se Föld
Csengery Kristóf	113	Újjászületések
Kőríz Imre	116	A kulcsfázisrajzoló
Stuber Andrea	121	A minden és a semmi
László Ferenc	124	Termelési feladat – Farm VIP

P. Szűcs Julianna	127	Konok Tamás (1930-2020)
-------------------	-----	-------------------------

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára hét éven át nem változott. A hozzánk való ragaszkodást köszönjük, most azonban a lap fennmaradása és jövője érdekében arra kényszerülünk, hogy szerény áremelést hajtsunk végre. Ennek megfelelően 2021 januárjától az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj pedig 10 980 forint lesz. Abban bízunk, hogy mindez nem rettent el lelkes olvasótáborunkat attól, hogy minket válasszon. A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu. Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

Nemzeti Kulturális Alap

a változó világra nyitott zsidóság

 Új Köztársaságért
Alapítvány

LENTUS Kft.

Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Kornai András
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2020/december

negyvenhatodik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Ssongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművé-szet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Papp Aranka (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag).
Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ugyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Mindenki személyesen Orbán Viktor kegyeiért küzd

Török Gáborral beszélget Nagy József

– *A magyar politikában kinek van ma országvíziója, és a többi szereplőnek miért nincs?*

– Először is azzal kell megküzdjön, s azt kell rögzítse az elemző, hogy nem lát bele a politikai szereplők fejébe, a valódi stratégiákra és a valódi víziókra csak visszakövetkeztethet az illetők taktikai lépéseiből. Alap, hogy hosszú távon nem lehet sikeres az a politika, amelynek nincsenek vagy csak nem látszanak a közjóra vonatkozó céljai, vagyis nincs víziója. E tekintetben komoly aszimmetria mutatkozik a kormányoldal és az ellenzék között. A Fidesz sok mindenrel vádolható, de azzal nem, hogy ne tudná, milyen Magyarországot szeretne. És ezt a képet, ha olykor végtelenül leegyszerűsítve is, de a párt a választók elé tárja. Így, aki legalább felszínesen követi a politikát, képes értelmezni, néhány mondatban összefoglalni, mit akar a Fidesz a házával. Az ellenzék titokzatosabb. Nem kétkem, hogy némely politikusának nemcsak a hatalmpolitikáról van elképzelése, hanem a helyesről és a jóról is, ám a cselekedetekben ennek kevés nyomát lehet felfedezni. Aminek oka az aszimmetrikus médiahelyzet, a kormányoldal erőforrásfölénye, a képességbeli hiány, s oka lehet a hatalmi machinériából eredő megfontolás is. Amíg csak annyit érzékel a választó, hogy ezek a hölgyek és urak kormányt kívánnak buktatni, addig viszonylag könnyű közös táborba terelni a szavazókat.

Abból viszont csak baj származna, ha nyilvánvalóvá válnának az ellenzéki pártok közötti szakpolitikai különbségek az egészségügyben, az oktatásban, a kultúrában.

– *Mi Orbán Viktor víziója? Mit gondol a világról és benne Magyarországhelyéről?*

– Megint csak hadd szögezzem le: az elemző nem tudhatja, mit gondol valójában a politikus. De hosszú ideje komoly erőfeszítéseket teszek azért, hogy közel kerüljek a válaszhoz, nem csupán a szakmám okán, hanem mert személyesen is végtelenül érdekel, mi a különbség a kommunikáció és a valóság között. Zömmel abból tudunk kiindulni, amit a politikus beszél, és egy olyan profi, mint Orbán Viktor, képes következetesen elrejtetni a valós gondolatait, a véleményét, a céljait. Szóval, azt nem tudom, mit akar a miniszterelnök, azt inkább, hogy a céljaival kapcsolatban mit szeretne elhíttetni a nyilvánossággal. Aztán a következtetések hitelesítésére természetesen rendelkezésre állnak informális csatornák, beszélgetések.

– *Mire jutott?*

– Szerintem abban rejlik Orbán évtizedek óta tartó sikeressége, hogy a valódi, mély céljaihoz következetesen, kételymentesen ragaszkodik. Ennek tudható be, hogy a jobbára hatalmpolitikai megfontolásból változó víziói – liberálisból konzervatívba,

onnét plebejusba – harmonikusan úsztak át egymásba. Ez a mostani, önrendelkezést és szuverenitást hirdető „szemben a világgal” attitűd, a magyar állami öncélúság gondolata, a konzervatív, kereszténydemokrata értékrend, benne a nemzetek Európájával, valamint azzal, hogy a politika a lakosság többségének akaratát kell hogy képviselje, nos, ez a mix, úgy hiszem, teljes egészében a sajátjává vált. Most tart ott, hogy végre azt képviseli, amit gondol a világról. Rosszindulatúan azt mondhatnánk, hogy ráégett a szerep, de inkább úgy fogalmazok, hogy azonossá vált vele.

– *Mennyire lehet szuverén, a világ-gal szembevető egy bármilyen színű magyar kormány, miközben az EU és a NATO tagjai vagyunk?*

– Ahogy telnek az évek, én magam is egyre nagyobb szerepet tulajdonítok a politikusi egyéniségnek, szemben az intézményi meghatározottsággal, a külső kényszerekkel. Hajlok rá, hogy még akkor is jelentősen más lenne a magyar külpolitika, ha nem Orbán, hanem egy másik fideszes vezetné a kormányt. Tény, hogy Orbán Viktor tágította a magyar külpolitika mozgásterét. 2010 óta számos ügyben hangzott el, hogy ezt nem lehet megtenni, így nem lehet beszélni, úgy nem lehet viselkedni, aztán számomra is meglepő módon kiderült, hogy igenis lehet. Sőt, Magyarország sok esetben lényegesen jobb pozícióba került az unortodox megoldásoktól. Ellenzéki politikusok, diplomaták, közgazdászok sora évről évre elmondja, hogy „na, de majd hosszú távon ellehetetlenülünk, elszigetelődünk”, és hosszú távon tényleg alakulhatnak kedvezőtlenül a dolgok, de egyelő-

re kétesélyes a dolog. Szerintem Orbán kifejezetten reálpolitikus, értsd, egyetlen tyúklépést sem tesz olyanért, aminek nincs politikai realitása. Pontosan érzékeli a határait, s bár a látszat néha egészen más, meggyőződés, hogy eszébe sincs e határokat felrúgni. Viszont a keretek között nem ismer határt, állandó mozgásban van. Ezt nevezi a szakirodalom fejedelmi kormányzásnak, melyben az uralkodó úgy képes hosszú távon megőrizni a hatalmát, hogy káoszt okoz, majd rendet teremt. A káosz és a rend is hozzá kötődik. Ő az, aki a problémákat előhossa, aki folyamatosan vizsályt szít, és ő kínálja a megoldást is. Ő az, aki felborítja az asztalt, szét-szórja a tárgyakat, aztán ő is teszi helyre, csak mindent kicsit odébb, mint eredetileg volt. De Orbán Viktor nem olyan, mint egy falusi kocsmai verekedő, aki a kötekedés örömért szól be mindenkinek. Neki a kötekedés nem cél, hanem eszköz a célhoz: megőrizni a hatalmat Magyarországon, és fölkerülni, illetve most már fönt maradni a világpolitika térképén. A káosz, a megoldás és az új rend is az ő személyes hatalmát erősíti, immár külföldön is. Ma már nemzetközi relációban is megkerülhetetlen szereplő, szükség van rá ahhoz, hogy meg lehessen állapodni a rendről, és meg is lehet vele állapodni, ugyanis a rend neki is érdeke. Sorozatosan olyan helyzeteket állít elő, hogy majd kapjon valamit azért, hogy rábólintson arra, ami ő is reálisnak, optimálisnak tart.

– *Látva az oroszoknak, a törököknek és a kipcsakvilágnak tett gesztusait, és látva a folyamatos*

brüsszelezést, megfordul az ember fejében, hogy a végén még kitereli Magyarországot az EU-ból.

– Amíg az Európai Unió azt jelenti, amit ma, addig Orbán Viktor vezetésével biztosan nem lépünk ki a közösségből. Orbánnak személyesen is érdeke bent maradni, hiszen kifelé, kelet felé is, az adja a fő erejét, hogy ő egy EU-ország miniszterelnöke. Persze ha az unió válsága bedurvul, és az együttműködés vészesen meggyengül, netán a magországokban szélsőségesen elmélyül, az felvillanthat új utakat. Orbán már a 2010-es évek elején is erős nemzetek erős Európájáról beszélt, és ma is erős Európát akar, amit fényesen igazol, hogy közös EU-s hadsereget szorgalmaz. Végtelenül tudatos hatalompolitikának és nemzetközi politikának vagyunk tanúi, még ha ezt a klasszikus iskolán nevelkedett diplomaták egy hazardírozó lókupec mentalitásának ítélik is.

– Húsevők a bicsérdista buliban.

– Kábé. Összebékíthetetlen logikák feszülnek egymásnak. Én azt a képet szoktam használni rá, hogy ha egy összecsapás egyik résztvevője teniszezni készül, a másik viszont bokszkesztyűben érkezik, abból az jön ki, hogy a teniszezőt szerva közben állcsúcson vágják.

– Csak a hagyományos teniszezőt. Bődöcs mondja ilyes helyzetekre: ha Magyarországon nem a foci, hanem a tenisz lenne a legnépszerűbb sport, akkor a teniszultráink azt skandalnák a patinás délnyugat-londoni teniszlétokról, hogy „Wimbledonban mindenki cigány, mindenki cigány, mindenki cigány”.

– Ez is tökéletes kép.

– Lókupeczek?

– Nem minősítek. Azt viszont állítom, hogy súlyos tévedés tudatlanságnak, rögtönzések katyvaszának minősíteni Orbán külpolitikáját. Meggyőződésem, hogy a miniszterelnök minden lépését átgondolt stratégia és gondos számítás alapozza meg. Ami persze lehet téves számítás is.

– Azt vajon milyen számítás alapozta meg, hogy az abszolút kétesélyes amerikai elnökválasztás kampányában Orbán nyíltan Trump mellé állt, Szijjártó külügyminiszter pedig egyenesen nekiesett Bidennek, követelve rajta, hogy számoljon el „korrupciós ügyeivel”?

– Csak találgatni tudok, hiszen nem ismerem a pontos motivációkat. Ha bejön a számítás, a magyar politika újabb jó pontokat szerzett volna Trumpnál. Ha nem, az egyébként az eddigi viszonyok miatt amúgy is ellenséges demokrata vezetésről legalább el lehet itthon mondani, hogy bosszút akar állni a magyar kormányon a korábbi „őszinte” nyilatkozatok miatt. Sokat nem segít, de legalább a hazai kommunikációt megkönnyíti, miközben nyilvánvaló, hogy Biden megválasztása az elmúlt időszak talán legkellemetlenebb nemzetközi eseménye a magyar kormány számára.

– Orbán már Trumppal is vitába keveredett, konkrétan a Kínához való viszony ügyében, Bidennel pedig bizonyára még élesebben vetődik majd fel ez a kérdés. Orbán évek óta arról beszél, hogy hazánk lehetne Kína EU-s hídfőállása, Amerika viszont semmiféle kínai hídfőállást nem szeretne itt. Olyannyira, hogy sorra

veszi rá európai szövetségeseit arra, hogy eltolják maguktól az aktuális mézesmadzagot, a kínai Huawei 5G-technológiáját. Kína-ügyben mikor kell hogy beadja a derekát a szövetségeseinknek a magyar miniszterelnök?

– Hamarosan, de az igazából nem a derék beadása lesz, mert Orbán alighanem eleve azzal kalkulál, hogy a taktikai mozdulatok után pontosan ott landol, ahol. Nem érdekli, hogy közben ki és mit gondol róla: üzletet lát és köt. Világpolitikai tényező akar lenni, aki az EU-n belül önálló oroszpolitikát, Kína-politikát, Amerika-politikát vihet, akit be kell vonni a döntésekbe, akit még arról is meg kell győzni, hogy egy stratégiai ügyben támogatja az Egyesült Államokat.

6 *– A kipc sakolásnak, a parádézásnak a Türk Tanácsban, az ázsiai diktátorokkal való parolának is csupán az az értelme, hogy Brüsszel, Berlin, Párizs adjon majd valamit cserébe azért, hogy hazánk mégiscsak marad itthon, Európában?*

– Gyanítom, hogy nagyjából ennyiről van szó. Azzal kiegészítve, hogy Orbán, ha már ott van Ázsiában, igyekszik némi külgazdasági előnyt kifacsarni a dologból. Milliószer elmondták, leírták: nem értékelvű diplomáciát folytatnak, hanem érdekelvűt. Vagyis Magyarország gazdasági érdekeit nézik. Amiben persze komoly súllyal esnek latba a királyi udvar érdekei is.

– Hogy lehet annyira nem értékelvű egy magát kereszténynek hirdető kormány, hogy kiadja a keresztény örmény katonát Budapesten bestiálisan meggyilkoló azeri baltást az iszlám vallású Azerbajdzsánnak?

– A baltás gyilkos kiadása értékelvű, emberi jogi megközelítésből nézve valóban szörnyűség. Ahogy szörnyűségnek minősül Szijjártó Péter számos, maradvány a kifejezésnél, baltaegyszerűségű megnyilatkozása, például a Bident felelősségre vonó videóüzenet is.

– Megúszható szövetségi büntetés nélkül ez a politika? Magyarországról hülyézni folyamatosan Brüsszelt, és beszólni a százszor nagyobb gazdaságú Amerika elnökének, az olyan, mintha Lolka-Bolka Mike Tysont kószolgatná.

– Minden elsimítható. Az EU most ugyan jogállami normákhoz köt bizonyos kifizetéseket, de a szövetségeseinknek az EU-ban és különösen a NATO-ban nem érdekük az éles belső konfliktus.

– És idehaza megúszható a büntetés? Ha győz az ellenzék 2022-ben, reális forgatókönyv, hogy az elszámoltatás részeként gazdasági bűncselekmények miatt börtönbe kerülnek a fideszes politikusok és a Fidesz-közeli vállalkozók? Van ilyen félelem a Fideszben?

– Már a korábbi választások idején is személyesen láttam a királyi udvar tagjain, hogy tartanak a vereségtől és annak büntetőjogi következményeitől. Most sincs ez másként. De van olyan benyomásom, sőt információim is, hogy Orbán Viktor szerint nem jelentene világvégét egy kormányváltás. A Fidesz politikai és gazdasági értelemben is elfoglalta az ország kulcspozícióit, ezért az új kormány minden szempontból gúzsba kötve dolgozna, különösen a ciklus elején. Legfőbb ügyész, köztársasági elnök, kúriaelnök, alkotmánybírók,

hosszú a sor, egytől egyig nem csupán a Fideszhez, hanem Orbán Viktor személyéhez hűségesek. Ráadásul ahhoz, hogy fideszesek börtönbe kerüljenek, a volt fideszes politikus, Polt Péter vezette ügyészségnek is lenne néhány szava.

– *Az ellenzék szerint az elszámoltatás Polt Péter leváltásával kezdődik.*

– Jogállami eszközökkel körülményes lesz menedzselni. És ezt a Fideszben is tudják. Az Orbánnal való kiegyezés nélkül nincs érdemi kormányzás, márpedig a kiegyezésbe nem fér bele a leszámolás, még az elszámoltatás sem. A mai ellenzék boldog lenne egy szoros győzelemmel, pedig ha nem szerez kétharmadot, amire ma fikarcnyi esély se mutatkozik, nem lesz eszköz a NER lebontására. Orbánnak, ha netán vereséget szenved, nem az ellenzékétől, sokkal inkább a sajátjaitól kell tartania, hiszen a Fideszben többen is a csúcsra vágynak.

– *Vannak Orbánhoz mérhető erejű, tehetségű fideszesek, akik képesek lehetnek tábort szervezni maguk mögé?*

– Akadnak páran.

– *Lázár?*

– Lázár Jánosnak az utóbbi időben adott interjúi nem fordíthatók le másként, mint hogy Orbánt, amíg kormányon van, nem támadja, de ha veszít, akkor kezdődhet a „lássuk, ki az erősebb” menet. És nem tenisz-ütővel a kézben.

– *Rogán?*

– Volt valaha esélye az első számú vezetői posztra, de azok az idők elmúltak. Elkopott. Marad szürke eminenciás.

– *Ki van még?*

– Orbán korosztálya, a belső ellenzékbe szoruló alapítók.

– *Áder?*

– Bizony nagy kérdés, hogy ő mit tervez a tízéves elnöki pályafutása végéhez közeledve.

– *Tervez bármit?*

– Lehet, hogy semmit. És az is lehet, hogy valamit. Ha marad benne ambíció, szóba jöhet utódként, rendelkezik tekintéllyel, párton belüli befolyással. Hasonlóan Kövér Lászlóhoz. Az ő fejébe se látunk bele, de sejthető, hogy nemcsak az ellenzék parlamenti viselkedésével elégedetlen.

– *Az utóbbi évtizedben focicsapattya intellektus, Orbán Viktort szakpolitikai kérdésekben már a kilencvenes évektől terelgető, támogató, hitelesítő öreg fideszes sodródott el a Fidesz-hatalom mellől: Bod Péter Ákos, Chikán Attila, Csaba László, Hámori József, Járai Zsigmond, Jeszenszky Géza, Martonyi János, Pálinkás József, Stumpf István, utóbbi Angyán József. A fiatalabbak közül ott a még a periférián valahogy megkapaszkodó Pokorni Zoltán és Navracsics Tibor. Ebből a garnitúrából kerülhet ki új király? Vagy legalább királycsináló?*

– Ők főbűnt követtek el azzal, hogy kínos pontokon kritizálták Orbánt és ezzel magát a pártot. A fideszesek szemében már nem számítanak fideszesnek, nem hallgatnak rájuk. Még a Fidesz-világba visszaintegrálódni igyekvő Navracsics Tibornak is komoly nehézségeket okoz, hogy házon belül fideszesként fogadják el. Ráadásul a felsoroltaknak nemcsak

Orbánnal van vitájuk, hanem magával az orbánizmussal is, miközben a Fidesz igenis ragaszkodik a bevált szisztémához. Ha egyszer eljön az utódlás ideje, nem arról fog szólni a verseny, hogy mire cseréljék az orbánizmust, hanem arról, hogy ki képviseli azt a leghűbben, akár magával Orbán Viktorral szemben is.

– *Szükségszerű, hogy a rendszeralkotásra képes elmék kivesztek Orbán mellől?*

– Valószínűleg igen. Egy ilyen domináns vezetőségű pártban, vagy ahogy Körösi András fogalmazta, egy ilyen vezérpártban nem tűrhető meg a vezérhez hasonló szellemi integritással bíró szereplő. És ezt nem cinikusan, különösen nem kritikusan mondom, hanem leíró formában. Egész egyszerűen így működnek az ilyen típusú pártok, politikai szervezetek. Nem viselik el az alternatív szellemi központot, az ellensúlyt. A Fideszből is kikoptak a szuverenitásukat fontosnak tartó arcok, akik folyamatosan reflektáltak a külvilág történéseire. Keskeny a mezsgye, illetve hát nincs is mezsgye, lásd Lázár Jánost, aki léptenyomon lojalitási nyilatkozatot tett cserébe azért, hogy legalább részben önállóan látszódhasson, mégis egyik napról a másikra az ország második emberéből mezei képviselő lett. Bod Péter Ákostól Stumpf Istvánig az említett szereplők nem ügyeltek a lojalitási gesztusokra, s miközben a maguk speciális értelmiségi választóközönségnek beszéltek, elveszítették a fideszes kapcsolódási pontjaikat.

– *Nem ismerték fel a rendszer természetét?*

– Vagy felismerték, de nem kívántak a szabályai szerint működni, és remélték, hogy megváltoztathatják.

– *Gondolkozhatsz, de csak otthon, a négy fal között?*

– Vagy még ott sem. Nincs szükség rá. Az önálló gondolkodás a Fideszben még csak nem is a túrt kategóriába tartozik, hanem a tiltottba. Aminek azért adódnak hátrányai.

– *Lázár mondja a Válasz Online-on megjelent interjújában, hogy Orbán Viktor „a Fidesz ereje, ő az, akinek van karizmája, vannak elképzelései, és azokat képes is megvalósítani; a gond csupán az, hogy másod- és harmadvonal egyszerűen nem létezik a pártban; a negyedik vonalban vannak egymáshoz hasonló kvalitású szereplők, akik időnként egymással is versenyeznek”.*

– Egyetérték. És ez komoly gond. Pedig tíz-tizenöt éve még nem így nézett ki a Fidesz, elég összehasonlíthatni a kétezres évek elejének elnökségét meg a mait, szembeszökő a különbség. Teszem azt, a párt 2001. májusi kongresszusán, amikor Pokorni Zoltánt elnöknek választották, alelnök lett Kövér László, Áder János, Varga Mihály, Szájer József, Deutsch Tamás, Németh Zsolt, Kósa Lajos és Rogán Antal, póttag Sasvári Szilárd és Illés Zoltán. A mostani elnökség tagjai: Orbán Viktor, Németh Szilárd, Novák Katalin, Kósa Lajos, Kubatov Gábor. Van még kérdés? A két évtizede az elnökségbe jutó fajsúlyos politikusok többsége fontos, de legalábbis látványos pozícióban ül, ám távol a valós döntésektől, gondolok itt elsősorban a jelenlegi köztársasági elnökre és a parlament elnökére, valamint a negyedik cik-

lus óta fővárosi kerületet vezető Pokorni Zoltánra. Az orbáni szisztéma mindig a több hatalmat keresi: belül is, kívül is. Amit az ország 2010 óta megélt, azt a Fidesz korábban szenvedte el: a hatalomkoncentráció először a párton belül ment végbe, az országon csak eztán alkalmazta Orbán a technológiát.

– *Említette, hogy Orbán ma már teljesen szerepazonos: azt csinálja, amit gondol, s amit csinál, egybevága azzal, amit a szavazótábora óhaj. De ez nem csupán szerencsés egybeesés, hiszen a tízmilliárdokat felemésztő propagandával és a sajtóban való térnyeréssel elérhető, hogy a nép azt akarja, amit Orbán szeretne, hogy akarjon. Melyik a fontosabb tényező, a századvéges közvéleménykutatás-áradat és a követés vagy a propaganda és az iránymutatás?*

– Politikai tanulmányokban is vita, hogy Orbán melyik vezetői szerephez sorolható inkább. Szerintem mindkettőhöz. Mostanáig Magyarországnak nem volt kormánya, mely megközelítőleg ennyi energiát fektetett volna a közvélemény napi szintű monitorozásába, s mely a döntéseibe ily mértékben bekapcsolta volna az így nyert adatokat. A Rogán Antal vezette propagandaminisztérium kiemelten fontos tevékenysége a kommunikáció mellett a monitorozás. Csomó ügyet eleve tesztként visznek a nyilvánosság elé, és a rezonanciát nézik. Ugyanakkor Orbán a lehetőségskálán belül erőteljesen törekszik az általa választott irányba terelni a lakosság gondolkodását. Az elmúlt tíz évben egyetlen olyan politikai tartalmat se vittek végig, mely ne találkozott volna a többség akaratával, vagy legalább ne kecsge-

tett volna a reménnyel, hogy többség teremthető mögé. A vizionárius, értékelvű politika, vagyis az, hogy kérlelhetetlenül képviselik, amit gondolnak a világról, csak a 2002-es választási vereség előtt uralta a Fideszt, kormányon éppúgy, mint ellenzékben. Aztán Orbán 2002-ből azt a tanulságot vonta le, hogy nem érdemes szembenenni a választók akaratával. Igazat kell adnom Tölgyessy Péternek, aki szerint ma már Orbán Viktor a magyar néplélek legnagyobb ismerője. Ami persze nem úgy igaz, hogy a miniszterelnök reggelente megnyálazza az ujját, föltartja, s már érzi is, honnan fúj a szél, hanem elképesztő méretű erőforrást vesz hozzá igénybe.

– *Mostanáig három kétharmadot fialt a néplélek ismerete. Olyan kampánytémákkal, mint a rezsicsökkenés és a Soros-Brüsszel-migráns démon. És most itt az új csodafegyver: a szépen felöltöztetett buzizás, minek nyomán alkotmányba kerül, hogy „az anya nő, az apa férfi”, valamint az, hogy csak házaspár fogadhat örökbe gyereket. Ez az örület onnan indult, hogy a szélsőjobbos Dúró Dóra szeptemberben „homoszexuális propagandakiadványnak” minősítve ledarálta a Meseország mindenkié című, a Labrisz Lesbikus Egyesület által kiadott mesekönyvet, melyben ismert meséket írtak újra a szerzők stigmatizált vagy kisebbséghez tartozó hősökkel: meleg Hamupipókéval, roma Pöttöm Pannával, háromfüllű nyúllal, sárkányölő pincérlánnyal, mélyszegénységből, bántalmazó családból érkező és örökbefogadott gyerekekkel. Rogánék vélhetően azt mérték, hogy a néplélek veszi a dúrói buzizást, hiszen a miniszterelnök pár nappal*

később az aktuális rádiós interjújában azzal állt elő, hogy hazánkban a meleget természetesen a heterókkal azonos jogok illetik meg, „de a gyerekeinket hagyják békén”. Mi ez az egész? Ösztönös mozdulat, ami abból következik, hogy keresztény kurzust élünk? Vagy csupán az érdekelvű politizálás új megnyilvánulása, és szimpla politikai matek adja ki, hogy Orbán nem hagyhatja, hogy a homofób dumára fogékony szavazói egy részét elcsaklizza tőle a szélsőjobb?

– Itt is mindkét megközelítés igaz. Előbb-utóbb minden téma kifúj, csoda, hogy a migráció ilyen sokáig tartott, és ennyire képes volt uralni az emberek gondolkodását. A hatalomgyárban folyamatosan keresik az új témákat, folyamatosan csekkolják a választói reakciókat, és egyre kevésbé a teljes populációra céloznak, sokkal inkább a saját potenciális szavazóik érzékenységét tesztelik. Meseország remek kiegészítő téma lehet, de az sincs kizárva, hogy sikerül vezértémává építeni, mint az említett korábbiakat. Láttam kutatásokat, amelyek azt mutatják, hogy a Fidesz-tábor érzékenyen rezonál rá, ha nem is minden szinten, de hát erre találták ki a finomhangolást. A séma állandó. Az orbáni vízióépítésben a régi témára ráépül az új, arra a még újabb, és így tovább. Nem kapkodnak, szisztematikusan haladnak. A Fidesz narratívái rendelkeznek valóságalappal, ha csak olyan felületesen is, mint a Soros-terv esetén, amire a kommunikációban először az épült rá, hogy a gonosz Nyugat el akarja árasztani Európát migránsokkal, arra meg az, hogy ez a gonosz összejátszik az ellenzéki pártokkal. Alighanem most is ez lesz: a Fidesz egybetereli a túloldal

követeléslistáját az azonos neműek házasságától az örökbefogadás és a nemváltás lehetőségén át az érzékenyítésig, majd összekapcsolja mindezt az ellenzéki pártokkal. És akkor azt tudja harsogni, hogy az ellenzék nemcsak Soros kottájából játszik, és nemcsak migránsokkal akarja elárasztani az országot, nemcsak népességcserét akar, hanem azt is, hogy a nők ne lehessenek nők, a férfiak ne lehessenek férfiak, mi több, a gyerekeinket is megrontanák. A végén az egyszeri választó azt hümmögi maga elé, hogy hát, igen, felállt ellenünk a sereg: a Soros, a Gyurcsány, a melegszervezetek, az emberi jogi szervezetek, hátuk mögött a migránsok százmilliói, a vesztünkre törnek. És ha az ember az életéért küzd, akkor a legkevésbé sem számít, mi van Mészáros Lőrincsel és a jogállammal és a sajtószabadsággal, hanem a végveszély elhárítása a feladat. Mestermunka.

– Mondjuk a tisztességhez nincs sok köze.

– Az itt nem játszik. Ez a politika még mindig oly sikeres, hogy noha a kétharmadot eredményező 2018-as támogatottságához képest a diplomások között kissé csökkent a Fidesz népszerűsége, az alacsony iskolázottságúak körében viszont látványosan növekszik. A bővülés fő bázisa az a jellemzően kistelepülésen élő, korábban nem szavazó réteg, amely a legutóbbi országgyűlési választáson a semmiből bukkant elő, plusz öt, hat, hét százalékpontnyi szavazót hozva Orbánnak. Utóbb kiderült, hogy zömmel a démonizált migránspolitika, a sorosozás meg a brüsszelezés mozdította ki őket a közéleti apátiából.

– Talán a 444-nek nyilatkozták közvetlenül a választás után olyan mélyszegény falvak lakói, amelyekben kilencvenszázalékkal tarolt a Fidesz, hogy azért szavaztak Orbánra, mert nem akarnak migránsokat a faluba.

– Ilyen helyeken megfordulva én ma is ezt a vélekedést tapasztalom.

– A migránstematikának legalább volt valós alapja. Hiszen 2015-ben a szír háború és Merkel kancellár hívó szava miatt valóban rengeteg, Európa számára megemészthetetlenül, integrálhatatlanul, asszimilálhatatlanul sok menekült érkezett a kontinensre; olyanok, akik a maguk és a gyerekeik életét mentették, és olyanok is, akik „csak” a jobb élet reményében indultak útnak. Ráadásul a wilkommenek nem csupán embe-riességi oka volt, hanem az is, hogy a nagyipar olcsó munkaerőt rendelt a politikától, s utóbbi a kockázatot rosszul felmérve meghajolt a tőke akarata előtt. Na de ez a mostani buzizás! Egy alig pár száz példányban megjelenő érzékenyítő könyv egyetlen, ráadásul tisztességes fejezetétől egyetlen ovis sem fog bebuzulni, sőt. És attól se vérzik el a nemzet, ha néhány ezer meleg pár házasságnak nevezheti a szerelmét, és pont olyan lakáshitelt kap, mint a heterók. S azal is mindenki jól jár, még az állam is, ha nem intézetben nő fel néhány szerencsétlenül induló gyerek, hanem heteró, de nem házaspár, netán két azonos nemű felnőtt vagy éppen egy szingli mellett. Miért jó az, hogy a démonépítés elveszítette valóság-alapját?

– Nem jó, de a semminél jobb. Sokkal jobb. Nem minden héten van lottóötösöd. A migránstematika a

lottóötös, ott minden körülmény a kormány keze alá játszott. De a lottóhármából is jól ki lehet jönni.

– Orbán eluralta a nyelvet, ráadásul nem csak itthon ambicionálja ezt. Az október tizenhatodikai brüsszeli EU-csúcson az EU–Afrika-csúcs előkészítéséről szóló dokumentum szövegezésénél a luxemburgi miniszterelnök jelezte, hogy a közös értékek rögzítéséről szóló szakaszban a „férfiak és nők egyenjogúsága” kifejezés helyett inkább a „gender equality”, azaz „nemek közti egyenlőség” kifejezést használná. Mire a miniszterelnökünk közbeszólt, hogy „Magyarországon mi nem használjuk azt, hogy gender equality, ez egy túlideologizált kifejezés”. Eztán negyven percen át vitatkoztak, több időt töltve a kérdéssel, mint például a belarusz helyzet értékelésével.

– A politikába ez is belefér. Szeretjük az ilyet tipikusan keleti viselkedésként leírni, noha hasonló hangok Nyugat-Európa szinte minden országában hallhatók ám. Csak ott más a mainstream, más az általános társadalmi közeg, alacsonyabb a plafon a populista politika fölött, és úgy általában szélesebb a politikailag korrekt beszéd felülete, több a tabu.

– Ütős példa a „tipikusan keleti viselkedésre” az, ahogyan Ferenc pápáról vélekedik a Fidesz. Hogy a tán legkarakteresebb véleményt idézzem: Bayer Zsolt genderben hívó, migráns háttérű libsi marhának titulálta Ferencet, „amit ő mond, az nem isteni kinyilatkoztatás, hanem egy hülye, ostoba politikai vélemény, és ekképpen is kell hozzá viszonyulni”. Keresztény ország fideszes, elvileg keresztény választói hogy a csudába

nyelik be a kereszténység legfőbb, ráadásul mosolygós földi helytartójának lemarházását?

– Simán. Ferenc gondolatai rettenetesen veszélyesek az orbáni politikára, következésképpen alkalmazni kell ellene az orbáni világ legkedvesebb politikai fegyverét: a karaktergyilkosságot. Ami már csak azért sem túl bonyolult feladat, mert a mostani pápa szavai ellentétbe állíthatók korábbi, a Fidesz által kedvelt pápák szavaival, így Ferenc irányvonala értelmezhető az egyház egyszerű botlásaként. A kommunikáció nem is az intézményt, a katolikus egyházat támadja, csupán egyetlen személyt. A pápa politikai térbe lépett, ellene az érdekvezérelt politika a politika eszközeivel támad: Orbán ugyanúgy üti Ferencet, ahogy ütötte Vona Gábort vagy Karácsony Gergelyt. Persze nem a frontpolitikuskok végzik el a piszkos munkát, hanem a kormánypárti média és a megmondóembereik gyilkoláznak. Mindenki csinálja, amihez ért, a hatalomgyár dübörög... Min akadt fenn?

– Tényleg sima matek, hogy ha a buzizással és a pápagyalázással iksz szavazatot veszít a Fidesz a saját értelmisége, keresztényei, meleg tagjait, szimpatizánsai körében, de iksz plusz egyet nyer másutt, akkor bele kell állni a buzizásba és a pápagyalázásba?

– Tartok tőle, hogy ezen a szinten, ebben a közegben minden sima matek.

– Demagóg leszek.

– Tán indokolt is.

– Nem az a különbség politikus és államférfi között, hogy az utóbbi bi-

zonyos elveket nem hág meg, például nem buzizik, pápát nem idiótáz?

– Számos idézetem van erre a kérdésre, csak egyet citálok: az államférfi az a halott politikus. Olykor térhez jutnak kivételes erkölcsi integritással rendelkező politikusok, de altruista mentalitással szinte lehetetlen felkerülni a politika csúcsaira. A politikus legfőbb szándéka, ha hatalmon van, hogy ott is maradjon, ha nincs hatalmon, hogy hatalomhoz jusson. Minden ebből ered, még akkor is, ha mi, választók sokkal többet várunk tőlük. De az a több is csak akkor jöhet, ha az alap megvan. Javaslom, ne átkozzuk a hatalomgyárat, ne követeljük a megszüntetését, mert a hatalomgyárság a politika lényegéhez tartozik. Az viszont kifogásolásra érdemes, ha a hatalomtechnika mellett nem marad energia szakpolitikára, az emberek érdekét szem előtt tartó változtatásra. Pechünkre a magyar politikában nem szenved számottevő politikai veszteséget, akinek nincs koncepciója az egészségügyről, az oktatásról.

– Említette, hogy Orbán Viktor politikájában kulcsfontosságú elem a szuverenitás. Aminek viszont feltétele a viszonylagos anyagi függetlenség. Orbánról akár el is hihetjük, hogy az ideái szerinti országépítésre gyűjti maga alá az erőforrásokat, konvertálja NER-javakká a közjavakat. De mit tud kezdeni a rendszer a Mengyikkal, Simonkákkal, Farkas Flóriánokkal, és a többi éhessel, aki nem országot akar építeni, hanem csak nyaralót?

– A kétezres évek elején tanítottam a Századvégen, valamint a Demos nevű szocialista utánpótl-

lásképzőben. Megdöbentett, hogy pár év leforgása mekkorát változott a politikába belépni szándékozók karrierelképzelése: a politikuskép fénysebességgel távolodott a „tenni szeretnék a közjóért” alapállástól, és egyre inkább a megszerezhető javakkal, jogosultságokkal kapcsolódott össze. Azóta csak romlott a helyzet. Szoktam beszélni politikusokkal, informális találkozókon gyakran előjön, mennyi előnnyel jár a szakmájuk: egyrészt pénzzel, másrészt azzal, ahogy bánnak velük, amilyen egészségügyi ellátást kapnak, ahogyan érvényesíthetik az akarataikat, ahogyan segíteni tudnak a családjuknak. Lassan már csak ez számít. De hogy a kérdésre válaszoljak: a legigazabb magyar mondás az, hogy a fejtől búzlik a hal. Bárhol dolgoztam, egyetemen, sportszövetségben, mindenütt alapjaiban határozta meg a közösség működését, hogy a vezető milyen példát mutat. A magyar politikai gyakorlaton legegyszerűbben a vezetők mértéktartásával lehetne változtatni. A mintaadásban a Fidesz rémesen áll, de az elődöknek is van mit szégyellniük, emlékezzünk csak Kóka János szabad demokrata gazdasági miniszter *Playboynak* adott interjújára, a helikopterezésre és a párdüctestű nőkre. Az is minta volt. Természetesen nem álságos példamutatást, kamu puritanizmust várok el, nem azt, hogy az aktuális politikai vezetők szegénynek hazudják magukat, hanem azt, hogy mértéktartók legyenek, és a valóshoz közeli képet sugározzanak.

– *Miért tennék, ha a voldemortozás, Borkai világitó feneke, Rogán helikopterezése, Szijjártó látogatása a NER-milliárdos jachtján és a többi*

urizálás nem amortizálja a Fidesz támogatottságát?

– Attól, hogy a jelenlegi polárizált politikai struktúrában ezek a történetek nem feltétlenül okoznak közvetlen, a következő havi közvélemény-kutatásokban azonnal megmutatkozó lemorzsolódást, még igenis amortizálnak. Egy elkötelezett Fidesz-szavazó helikopterezés, jachtozás, de még egy adriai kaland miatt sem fordul el egyből a párttól, viszont megjegyzi az ügyeket, és amikor összegyűlik a kritikus tömeg, jönnek a repedések. Nem beszélve arról, hogy egy jelentősebb botrány diszkvalifikálhatja a politikust, akihez kötődik. Lásd Borkai esetét. Vagy Szijjártó Péterét. Bármennyire is kimaradt az ügy a kormánymediából, az egyébként magasra értékelt külügyminiszter a párton belül is veszített a nyári jachtozásával, ez a folt sokáig megmaradhat és nehezítheti a posztorbáni világban az esetleges előrelépését.

– *Hogyan tarthatók kordában a helyi kiskirályok? A saját zsebre dolgozók visszafogására elég felmutatni olykor egy-egy Voldemortot?*

– A Fideszben már rég központosították a korrupciót, a helyi szereplőknek nincs „joguk” lopni. Ezzel együtt annak ellenére általános a szabályszegés, hogy a párt belső normái tűzzel-vassal irtják az „egyénieskedést”. De hát ilyen hosszú kormányzás alatt óhatatlanul előkerülnek, akik képtelenek visszafogni magukat. A magyar politika morálja, értékvilága, a minta olyan ma, hogy az a hülye, aki hatalmi pozícióban nem tesz kísérletet a zsebe teletömésére. Sokan tök ügyetlenül csinálják, köztük az említettek, le is

buknak, mások okosabban, áttételesen, jogilag legálisan hajtják végre ugyanazt.

– *A Fideszen belül száлка bárki szemében, hogy a miniszterelnök kompartmentje meggazdagodott?*

– Kétféle reakcióval találkozom. Az egyik realista felfogás, miszerint így működik a világ, a miniszterelnök annyi jót tesz az országgal és a politikai közösséggel, hogy a legkevésbé, amit megérdemel, hogy jóléthez segítheti az övét. A másik reakció a hümmögés, hogy tán szerencsés lenne a némileg mértéktartóbb viselkedés, de hát emberek vagyunk, néhez az önmegtartóztatás.

– *A Fideszt politikailag Orbán Viktor építette fel, gazdaságilag Simicska Lajos. A gazdasági hátrország szervezetlenségében, a szólásokban van annak szerepe, hogy hatodik éve nincs Simicskája a Fidesznek?*

– A Simicska utáni korszak viszonylagos nehézségének oka, hogy a korábbi, egyetlen akarat vezérelte rendszert többszereplős világ váltotta a királyi udvarban. A mostani főurak zöme családi vagy baráti, kisebb hányada pusztán üzleti alapon kötődik a miniszterelnökhöz, ami a nyilvánosság számára láthatatlan, a körön belül mégis egyértelmű hierarchiát képez. Sajátos pókháló ez, melynek közepén ott ül a pók, akinek ugyan az összes szereplőhöz vezet egy-egy pókhálószála, de ezek a szereplők egymással is összefonódnak, néha összevesznek, s lényegében mind a saját érdekét követi. Meglehetősen keveset tudunk erről a szubkultúráról, kár, és még nagyobb kár, hogy amit tudunk, azt se merjük leírni, arról sem merünk

beszélni. Pedig ez ma a magyar közélet legizgalmasabb területe.

– *Van, amiről ön sem beszél?*

– Persze. Pletykát eleve nem szívesen oszt meg az ember.

– *Az csupán pletyka, hogy az egyebek mellett az egykori Simicska-birodalom zömét is birtokló Mészáros Lőrinc „bizalomvesztés” miatt az utóbbi években többször is lecserélte a menedzsmentje csúcsain dolgozókat?*

– Hallottam ilyen híreket.

– *És arról hallott, hogy egy egykori fideszes főember tolt ki azokat az információkat, amelyek Voldemort, Simonka és a többiek bebukásáig vezettek? És azt hallotta, hogy emiatt került büntibe az illető?*

– Ilyesmiket is hallottam, és nem lepődnék meg, ha igaznak bizonyulna a pletyka.

– *Kik ma a királyi udvar tagjai, és mivel töltik a napjaikat?*

– A tágan vett királyi udvar lakóit nem az izgatja, hogy mi van a Momentummal vagy a szocialista párttal, az ellenfeleiket ők nem az ellenzék soraiban találják, hanem az udvaron belül, azok között, akik ugyanazokra az állami megbízásokra, pozíciókra pályáznak, mint ők. A belső hatalmi harcok elkerülhetetlenek. Ebben is zseniális a miniszterelnök: itt is ő gubancolja össze és ő bogozza ki a szálakat. Itt is ő okozza a káoszt és teremti meg a rendet. Mindenki személyesen az ő kegyeiért küzd.

– *Budapestezzünk! Úgy tetszik, Orbán feladta a fővárost, visszavonta három, 2018-ban még egyéni mandá-*

tumot szerző nagyhatalmúját: 2022-ben Gulyás Gergely kancelláriaminiszter helyett Fürjes Balázs indul a XII. kerületben, Kocsis Máté frakcióvezető helyett Józsefvárosban Sára Botond, Varga Mihály pénzügyminiszter helyett a II. kerületben az országos politikában ismeretlen Górs Csaba ügyvéd, önkormányzati képviselő kap lehetőséget. Felmérések szerint a fővárosban az egyesült ellenzék akár az összes egyéni választókerületet megnyerheti, állítólag országosan tizenöt százalékpontos kormánypárti fölény kellene ahhoz, hogy a tizennyolcból akár csak egyetlen budapesti körzetben is a Fidesz győzzön.

– Az utóbbi néhány választás azt mutatja, hogy az egyes politikusok személyének nincs jelentős befolyása az eredményre. 2022-re különösen igaz lesz, hogy egy fideszes választó nem annak alapján megy vagy nem megy szavazni, hogy Gulyás Gergely vagy Fürjes Balázs neve áll a szavazólapon a Fidesz-lógo fölött. És azt sem állítanám, hogy a Fidesz föladata a fővárost. Orbán nyilván Budapesten is törekszik a lehető legjobb eredményre, de a politikai realitás valóban az, hogy ha az ellenzék közösen indul, akkor itt nem terem babér a Fidesz számára, ám ettől még jó kampánnyal a vereség aránya csökkenthető. Logikus, hogy a miniszterelnök vesztő körzetekben nem akar elhasználni olyan nagyhatalmúkat, mint Varga, Gulyás és Kocsis. Egész egyszerűen nem éri meg arra kényszeríteni őket, hogy a személyes kampányuk kösse le az idejüket és az energiájukat ahelyett, hogy a Fidesz országos korteskedését segítenék. Lázár Jánost sokat emlegettük, hát, emlegezzük még egyszer: ő fogalmazott úgy, helye-

sen, hogy mindenütt lesz a fideszes és lesz a nem fideszes jelölt, a többi mellékes. Egyszerűbben: Orbán vagy nem Orbán, ez lesz a kérdés az egyéni körzetekben éppúgy, mint pártlistán.

– Van az a vélekedés, hogy ellenzéki oldalon Gyurcsány Ferencen kívül nincs ember, akinek lenne bármi országvíziója. Ön azt állította az interjúnk elején, hogy pár ellenzékinek azért vannak elképzelései. A cselekedetekben és az eredményességben ennek nincs sok nyoma.

– A vízió kevés, kell a politikai tehetség, a képesség a stratégiában való gondolkodáshoz, a megvalósításhoz.

– Találni az ellenzékben ilyen komplex figurákat?

– Karácsony Gergely a főpolgármesterség elnyerésével bizonyította politikai tehetségét. És Fekete-Győr Andrásnak is akadtak a politikusi tehetségre utaló pillanatai, kár lenne leírni. De az kétségtelen, hogy miután nincs igazán nagy formátumú, egyértelmű vezéralakja az ellenzéknek, Gyurcsány szerepe felértékelődik. Ő a megosztó cselekedetei ellenére kétségtelenül képes tudatos politikai stratégiában gondolkodni.

– Mit lehet kezdeni a „Gyurcsányt se kiköpni, se lenyelni nem tudja az ellenzék” helyzettel ebben az összefogósdiban, amikor a Jobbik-szimpatizánsnak kéne szavaznia a DK-s jelöltre, és a DK-szimpatizánsnak is a jobbikosra.

– Ezen a problémán szerintem túljutott az ellenzék, már a kérdésfeltevés is csak a kormányoldalnak és mindent túlgondoló ellenzéki publi-

cistáknak fontos. A 2018 óta történ-
tek azt mutatják, hogy megszületett
az ellenzéki szavazó: rengeteg olyan
választópolgár van, akit lényegében
csak a kormányváltás, Orbán me-
nesztése érdekel, és bárkire átsza-
vaz, akivel e célt elérni látja. Az a
helyzet, hogy az ellenzéki politiku-
sok egymással szembeni ellenérzései
nem érdeklik a választókat. Úgy tű-
nik, hogy a választók jobban akarják
az egységet, mint némely politikai
vezető, de mivel egyértelmű, hogy a
szavazók keményen megbüntetnék
azt, aki nem áll be a sorba, inkább
nem ellenkeznek. Az ellenzék szá-
mára most az a legégetőbb kérdés,
hogy 2022 tavaszára sikerül-e ele-
gendő szavazót gyűjteni. Merthogy
egyelőre sokan vannak, de nem ele-
gen. Illetve, ha a Fidesz annyi sza-
vazatot kap, mint 2014-ben, akkor
az egyesült ellenzék a mostani támo-
gatottsága mellett is győzhet. Ám ha
a Fidesz annyit kap, mint 2018-ban,
vagyis úgy ötven százalékot, akkor
az ellenzék a mostani támogatott-
sága mellett csupán megszoríthatja,
de a választási rendszer sajátosságai
miatt nem győzheti le Orbánt.

– *Mekkora listás előny kellene az
ellenzéki győzelemhez?*

– Minimum három-négy százalék,
de még az sem garancia.

– *Miből származhat ellenzéki bővü-
lés?*

– Az az abszurd helyzet állt elő,
hogy az ellenzéknek épp a gyenge-
sége, az egyértelmű vezető hiánya
ad plusz esélyt arra, hogy egyben
marad 2022-ig. Nyilván lehetne sok-
kal jobb állapotban, ha például po-
tensebb vezetői lennének, ha lenne
valós politikai kínálata, izgalmas
víziója, de az a helyzet, hogy 2022
nem ezeken fog múlni. A kormány-
váltáshoz szükséges kritikus tömeg
akkor képződik meg, ha a Fidesz
támogatottsága erodálódik. Eróziót
pedig leginkább az válthat ki, ha a
vírushelyzet miatt mélyül a gazda-
ság válsága, és romlanak az embe-
reknek a személyes anyagi helyze-
tükkel kapcsolatos várakozásai. A
2018-as fideszes kétharmadot szo-
kás a migrációs kommunikációnak
betudni, de szerintem a megelőző
évek páratlan gazdasági konjunktú-
rája a fő ok. Ha az emberek jóllakot-
tak, szinte lehetetlen leváltani a ha-
talmon lévőt, ám ha éhes a nép, az
az ellenzék hozza helyzetbe. Már
ha nem veri szét magát, és megcsi-
nálja a minimumot: a közös indu-
lást, a heves viták nélküli együtt-
működést, és talál egy normális
miniszterelnök-jelöltet, aki nem a
feszültséget növeli a táboron belül,
hanem integrál.

Vírus és hálapénz

Miért éppen most?

A hálapénz kriminalizálása, amit az Országgyűlés 2020. október 6-án egyhangúlag törvényben rögzített, történelmi jelentőségű esemény. Bár érdekes lenne, egyelőre nem lehet tudni, hogy vajon kinek az agyából pattant ki az az ötlet, hogy éppen a koronavírus-járvány kellős közepén, 2020 utolsó hónapjaiban próbálja meg Orbán Viktor kivezetni a hálapénzt a magyar egészségügyből. Még az is lehet, sőt szerintem ez a valószínű megfejtés, hogy ilyen ötlet nem is létezett, a párhuzamosan zajló események sodrában nem egy elgondolt mesterterv szerint, hanem magától alakult ki a váratlan végeredmény.

A hálapénz elleni, mindmáig kevés sikert felmutató háború mostani ütközete 2011-ben kezdődött, amikor a pályakezdő orvosokat tömörítő Magyar Rezidens Szövetség közfeltűnést keltő kampányban bedobta azt az érvet a köztudatba, hogy az orvoselvándorlást radikális béremeléssel meg lehet állítani, és majd ennek ellentételezéseként az orvosszakma valamiféle önszabályozó-önkéntes megoldással vissza tudja szorítani a hálapénz intézményét. Józan paraszti ésszel persze már akkor is felismerhető volt, hogy a 2004-es uniós csatlakozás nyomán olyan mértékben kiszélesedett és felgyorsult a fiatalok külföldre vándorlása, hogy egy orvosokra-nővérekre szabott, kivételes elbánás nyilván nem lehetett reális megoldás. Miért pont

ők kapnának nyugati szintű bért, miért nem a bírák, az informatikusok, a buszsofőrök vagy a vadászrepülők? A széles nyilvánosság előtt folyó tárgyalásokon túlmenően nem is történt érdemi változás. De a mából visszatekintve mégiscsak azt kell mondanunk, hogy az újabb és újabb orvosszervezkedések, az „1001 orvos hálapénz nélkül”, majd az „Újratervezés” csoport megalakulása végül is elvezetett valahova. 2019. november 30-án a Magyar Orvosi Kamara (MOK) vezetésében többségbe kerültek azok a fiatalok, akik komolyan gondolták, hogy számukra a hálapénz, mint a korrupció egyik formája semmilyen módon sem fogadható el – még szükséges rosszként sem. Számításokat, terveket, programokat készítettek, interjúkat adtak, ahogyan ez várható volt, de egyetlen jel sem mutatott arra, hogy bármit is képesek lennének elérni.

Éppen ellenkezőleg: két hónappal a MOK vezetésváltása után Magyarországot is elérte a koronavírus-járvány. Logikusnak látszott, hogy egy-két-három évig érdemi reformokat nem lehet várni a kormánytól, addig, amíg az ország nem lesz úrrá a járványon. Kilenc hónappal később, október elején azonban világossá vált, hogy a járvány második hullámát a magyar kormány éppen úgy képtelen kontroll alatt tartani, mint a legtöbb európai ország. Az a kivételes helyzet, ami 2020 tavaszán állt fenn, hogy ti. nemzetközi összehasonlításban nálunk szinte hihe-

tetlenül kevés megbetegedés történt – elmúlt. (Az első megbetegedést március elején, az első beteg elhalálását március 15-én jelentették be, június végén már volt olyan nap, hogy senki sem halt meg a járvány következtében Magyarországon!)

Az is bebizonyosodott, hogy Orbán Viktor csodafegyvernek gondolt megoldása, a 17 ezer lélegeztetőkészülék beszerzése teljességgel értelmetlen volt, s ráadásul búzlott a korrupció szagától. Orbán – és persze a magyar közvélemény – azt is látta, hogy a Covid-járvány alapjaiban rengette meg a mintának tekintett Trump elnök újraválasztási esélyeit. A miniszterelnök tehát okkal gondolta vagy gondolhatta, hogy valahogyan azonnali sikert kell felmutatnia a Covid elleni küzdelemben, mielőtt ráég a tehetetlenség vádjá, vagy ami még rosszabb, az a vád, ami Trumpra már bizonyosan ráégett, hogy ti. a gazdasági-üzleti érdekek nyomására amerikai polgárok százezreinek életét áldozta fel. Kásler miniszter reputációja hónapról hónapra olyan gyorsan romlott, hogy leváltása a vereség beismerésével ért volna fel. Így érthetőnek tűnik, hogy Orbán szokása szerint 19-re megint lapot húzott (meg sem várva Trump vereségét)

Ahhoz már nem volt szükség sok gondolkodásra vagy szigorú szakmai szabályok szerint elvégzett fókusz csoportos kutatásra, hogy a nagyarányú, 100-120 százalékos (esetenként még ennél is nagyobb) orvosbéremelést a magyar közvélemény nagyon nagy bizonyossággal értékelni fogja, merthogy a szavazók többsége minden problémára az államtól várja a megoldást. Hogy pontosan kik kapnak majd és meny-

nyit, hogy az éves szinten is csak tág határok között becsülhető, 100–300 milliárd forintnyi többletkiadást adóból, hitelből vagy a nemzeti valuta elinflálásával fogják fedezni, az a közvéleményt nem érdekli. Így és ezért ült le egy szombati napon, október 3-án a miniszterelnök a MOK legfelső vezetőivel tárgyalni, ezért fogadta el hirtelen azt a MOK által még 2020. január 13-án (vagyis a járvány előtt!) nyilvánosságra hozott közalkalmazotti bértáblát, amelyet az ágazat vezetése kilenc hónapon át nem tekintett reális tárgyalási alapnak. A MOK szemszögéből nézve egyértelmű volt, hogy a hálapénz megszüntetésére, „a tisztességes egészségügy megteremtésére” tett korábbi vállalásukat nem adhatják fel, így tehát maguk kérték Orbántól a hálapénz „kriminalizálását” és „a büntető törvénykönyvben való szankcionálást”, ahogyan az a már említett január 13-i dokumentumban is szerepelt.

A nagy átverés

A MOK delegációját azonban a miniszterelnök csúnyán átverte. Ahogy a találkozóról Kincses Gyula elnök az egyik televíziós hírműsorban beszámolt, a MOK vezetői úgy élték meg a közel kétórás – szombatira, vagyis munkaszüneti napra beütemezett - találkozót, hogy „beszélgettek” a miniszterelnökkel és az ágazat ügyeiben illetékes három miniszterrel (Kásler Miklóssal, Pintér Sándor belügyminiszterrel, aki 2020 májusában feladatként kapta meg az egészségügy reformjának levezénylését, valamint Gulyás Gergely kancelláriaminiszterrel). Kincsesék „beszélgetőpartnerei” egy szóval sem említették, hogy íróasztalfiók-

jaikban már ki tudja hány napja, hete) ott fekszik egy 34 oldalas törvényjavaslat, amelyet hétfő délelőtt az új MOK-os vezetéssel egyáltalán nem egyeztetve, be fognak nyújtani a parlamentnek. Meg is tették.

A MOK és a közvélemény ebből az Országgyűlés honlapjára feltöltött törvényjavaslatból értesült arról, hogy a kormány nemcsak az orvosbéremelésről és a hálapénz kriminalizálásáról döntött, hanem a magánegészségügy ellehetetlenítéséről, a gyógyítás és az orvosválasztás szabadságának erőteljes korlátozásáról is. S mindezt úgy, hogy a béremelés csak az állami szféra orvosainak jár, a hálapénz elfogadásának, a másodállásban való munkavállalásnak a tilalma, a kollektív szerződések megszűnése és még egy sor más korlátozás viszont a szakdolgozókra is fog vonatkozni. Lett is ebből persze rögtön civakodás az érdekelt ágazati szereplők és az új MOK-vezetés között, mert az előbbieket némiképpen joggal érezhették úgy, hogy a kamara vezetői elárulták őket, amikor lepaktáltak a kormánnyal. Pedig nem ők paktáltak le, hanem a korábbi MOK-vezetés.

A Magyar Orvosok Szakszervezete (MOSZ) és az Orvosegyetemek Szakszervezeti Szövetsége levélben kérte Áder János köztársasági elnököt, hogy ne írja alá a törvényt. A Szakszervezetek Együttműködési Fóruma (SZEF), az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés (ÉSZT) és a Magyar Szakszervezeti Szövetség (MASZSZ) azt követelte, hogy a kormány haladéktalanul vonja vissza az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvényt. A Független Egészségügyi Szakszervezet (FESZ) 50 százalékos átlagos béremelést kért az orvosi

bértábla által nem érintett egészségügyi dolgozóknak és kompenzációs béremelést az egészségügyi dolgozók teljes körének. Másfelől persze az az igazság, hogy a MOK vezetői tényleg nem „tárgyaltak”, csak beszélgettek, de a kormányzati kommunikáció és maga a törvényjavaslat bevezetője is azt az értelmezést sugallta, hogy a kormány minden részletet tekintve a MOK javaslatai alapján fogalmazta meg a törvény szövegét. Ez egyébként még a bértáblára sem volt igaz, a MOK bértáblája az elfogadottnál összetettebb volt. Így például külön szorzót javasoltak az egyetemi oktatóknak, a tudományos fokozattal rendelkezőknek. Ezek a cizellált részletek azonban nem kerültek be a törvénybe.

...akkor mi lesz a hálapénzzel?

A MOK új vezetése – minden különösebb feltűnés nélkül – 2020 elején bevezetett egy új gondolatot a maguk között folyó diskurzusba, ami azonban csak most, az újonnan elfogadott törvény kapcsán robbant: a hálapénzt nemcsak *elfogadni*, de *adni* is bűn. A miniszterelnökkel folytatott „beszélgetés” során a MOK vezetői megerősítették ezt a véleményüket, és pontosan ez került be a törvénybe. Alapesetben egy év börtön jár annak, „aki egészségügyi szolgáltatás nyújtásával összefüggésben egészségügyi dolgozónak [...] jogtalan előnyt ad vagy ígér”. Logikus és teljesen újszerű volt a MOK érvelése is. Azért kell büntetéssel fenyegetni a hálapénzt fizető beteget (vagy hozzátartozóját), hogy enyhüljön a beteg részéről az orvosra gyakorolt nyomás: „Doktor úr! Nyugodtan fogadja el! Hálám jele csupán ez a boríték stb.” És még egy trivi-

ális, de mégis emlékezetem szerint az elmúlt évtizedekben egyszer sem hallott érv is előkerült: az, hogy az orvosokhoz és nővérekhez képest a hálapénzt adó betegek vannak többen – az ő viselkedésüket kell első sorban megváltoztatni!

Azt, hogy a hálapénzt elfogadni bűn vagy nem bűn, az elmúlt évtizedekben (értsd: 1950 óta!) a társadalom, az ágazatban dolgozók (köz)véleménye és a különféle szintű törvényi, rendeleti és egyéb szabályozások sokféle módon, ezért többféleképpen értelmezhető módon minősítették. A most elfogadott „salátatörvény”-ben a Btk.-ba oly módon került be a hálapénz kriminalizálása, hogy a *vesztegetés* és a *vesztegetés elfogadása* tényállás kiegészült a *jogtalan előny adásával* és *elfogadásával*. A jogtalan előny meghatározása, vagyis a Btk. szerinti tényállás tartalmi kitöltése érdekében pedig az 1997. évi egészségügyről szóló törvényt kellett módosítani.

A hálapénzről sok évtizede folyó szakmai diskurzusban fontos érv volt az is, hogy a személyi jövedelemadóról szóló törvény kifejezetten utalt arra, hogy a hálapénz adóköteles bevétel. Márpedig ami adóköteles, az egyben legális is. (Értsd: a zsebtolvajoknak nem kell szja-t fizetniük, mert a lopás bűncselekmény.) Erre való tekintettel tehát a jogalkotó most az szja-törvényt is módosította, s így hatályát veszítette az a passzus, miszerint „nem adómentes a magán-személy által, hálapénz címén megszerzett vagyoni érték”. Ráadásul – és ez is lényeges – a mostani törvény brutális szigorral utal arra, hogy az egy év börtön „csak” az alapeset, ennél többet is lehet kapni a hálapénz elfogadásáért, „ha súlyosabb bűncselekmény” is megvalósul. Aki belülről

ismeri az egészségügyet, annak nem kell sokat gondolkozni, nagyon világos, hogy mire céloz a jogalkotó. Amikor a hálapénz fejében az orvos vagy az ápolónő extra szolgáltatást nyújt, akkor ehhez többnyire valamiféle adminisztratív szabálysértés is társul. Ha egy orvos egy beteget indokolatlanul előbbre vesz a várólistán, az – például – úgy történhet meg, hogy állapotát a valóságosnál rosszabbnak tünteti fel. Ez pedig közokirat-hamisítás.

És van még két viszonylag új fejlemény, ami erősen valószínűsíti, hogy a hálapénz kriminalizálásának most elfogadott módja valóban hatásos lesz. Egyfelől minden orvos, minden egészségügyi dolgozó tisztában van azzal, hogy minden beteg és a beteg összes hozzátartozója potenciális bizonyítékgyártó. Mindenkinek a zsebében ott lapul a mobiltelefon, amivel feltűnés nélkül lehet hangot és képet rögzíteni. Lehet, hogy száz orvos-beteg találkozó során csak egyszer készül felvétel, de egy szakorvos vagy egy házi orvos rendelőjében öt-hat nap alatt megfordul száz beteg, vagyis a kockázat nem is olyan kicsi. Másfelől a kórházi orvosok többsége bizonyára figyelte arra a híre, hogy júliusban, még az akkor érvényes szabályok megsértéséért, a Kúria két év letöltendő börtönbüntetésre ítelt egy korrupt budapesti ortopédsebész főorvost. Szeptemberben pedig egy 74 éves (!) ugyancsak budapesti szülész-nőgyógyászt ítelt el a Fővárosi Bíróság ötrendbeli, üzletszerűen elkövetett vesztegetés címén. Tanulság: jó lesz vigyázni. A példastatuálás már eddig is belefért a magyar bírósági gyakorlatba.

(Bizonyára sok orvos emlékezetében ott él a *Tanú* című film hátborzongató párbeszéde:

„Pelikán József: Mennyit kapok?

Pelikán lánya: Hát az attól függ, mert lehet, hogy csak pénzbírság, de lehet, hogy a legsúlyosabb, hát szóval halál. Tetszik tudni, az a kérdés, hogy apukával példát akarnak-e statuálni.

Pelikán József: Micsoda? Halál?

Pelikán lánya: A statuálás a lényeg, mert aszerint kapja apuka a büntetést.”)

A kása, amit nem fognak forrón felszolgálni

Mint erre már utaltam, az Országgyűlésben egyhangúlag – vagyis a komplett ellenzék támogatásával – elfogadott új törvény, teljes címe szerint „az egészségügyi jogviszonyról szóló törvény” nem csak a hálapénzre és az orvosbérekre vonatkozik. A miniszterelnök elvi iránymutatása alapján dolgozó kodifikátorok beleírtak a törvénybe egy sor olyan rendelkezést, amely az ágazaton belül a magánellátás drasztikus visszaszorítását célozza és ígéri. Erre a szándéokra egyébként a törvény preambuluma is utal – igaz, erősen kódolt jogi-közgazdasági nyelven –, amikor az elvek sorában negyedik helyen említi azt, hogy „a gyógyítás közszolgálat, a közösség jólétét szolgáló tevékenység”. Bár közgazdászként szívesen tenném, ebben a mostani cikkben nem megyek bele annak részletes kifejtésébe, hogy miért képtelenség és tartalmatlan ostobaság ilyesmi leírni. Maradjunk annyiban, hogy a legtöbb olyan tevékenység, amire van fizetőképes társadalmi kereslet, az egyben a közösség jólétét is szolgálja. Ilyen az olvasztár, a méhész, az ügyvéd, a tanár, a taxifőnök vagy az utcaseprő munkája is (de nem tartozik ide a bérnyelvi vagy az adócsaló könyvelő).

Ám akiknek szól a jogszabály elejére biggyesztett kódolt üzenet, azok ezt rögtön meg is értették, és tiltakoztak is. Orbán Viktor a vizitdíjas népszavazás 2006-os kezdeményezése óta tucatnyi alkalommal tett tanúbizonyságot arról, hogy – miként a gazdaság más területein is – számára szavazatszerző politikai cél a magánszektor és általában mindenféle verseny visszaszorítása. Már önmagában sokatmondó tény, hogy sem a „verseny”, sem a „magántulajdon” kifejezés nem szerepelt a törvényben.

A törvény fókuszába került az az elgondolás, hogy az új orvosi bértábla előnyeit csak azok az orvosok élvezzék, akik „önként” lemondanak másodállásaikról, magánpraxisukról, pénzkeresettel járó hobbijaikról, sőt arról is, hogy az egyik állami kórházi állásukat egy másikra cserélve kedvezőbb bérszintet alkudjanak ki maguknak: egy éven át csak ugyanannyit kereshet, mint az előző munkahelyén. Ugyanakkor a jogalkotó nem tért ki arra, hogy mi fog történni a háziiorvosokkal, a gyermekorvosokkal, az alapellátásban dolgozó fogorvosokkal, akik – mint az köztudomású – a rendszerváltás kezdete óta magánvállalkozók. Mintha ez a mintegy kilencezer orvos nem is létezne, és/vagy az lenne a cél, hogy ne is létezzenek. (Csak összehasonlításképpen: Magyarországon a dolgozó orvosok száma összesen 41 ezer.)

Különösen nagy felháborodást váltott ki a parancsnokláshoz szokott és azt nagyon is kedvelő miniszterelnöknek az a szándéka, hogy a közalkalmazotti státusztól megfosztott orvosok – akárcsak a fegyveres testületek tagjai vagy a katolikus egyház papjai – békeidőben is vezényelhetők legyenek. A törvényben ugyanis

arról is szó van, hogy nemcsak járvány idején – mint éppen most –, de normális körülmények között is tíznapos türelmi idővel akár két évre is át lehet vezényelni az egészségügyi dolgozókat az egyik munkahelyről a másikra. A most elfogadott törvény belső logikája szerint ez persze indokolt. Ha a jogalkotó megtiltja a másod- és harmadállást, akkor ez azt jelenti, hogy ha egy orvos a jövőben három állása közül a két mellékállását feladja, akkor két rendelőben vagy kórházban két orvos hiányozni fog. Erre lenne megoldás az átvezénylés, a jogszabály szavai szerint: kirendelés. Egy negyedik és egy ötödik munkahelyről, ahol éppen nem égető az orvos- (vagy nővér-) hiány, átvezényelnek egy vagy két embert.

A törvénynek ezek a passzusai kivertek minden biztosítékot. Azonnal tiltakozott a MOK („Katonák nem leszünk!” – írták a törvény megszavazását követő első napon kiadott közleményükben). Az „Orvosok a szolgálati jogviszony ellen” elnevezésű Facebook-csoporthoz két nap alatt több mint hatezer orvos csatlakozott. Másképpen fogalmazva: egy érdeklaplatformra kerültek az orvosbárók – akik már eddig is több millió forintot kerestek –, a magánegészségügy nagybefektetői, a házi orvosok, a katás vállalkozóként dolgozók és valamilyeni ágazati szakszervezet. Mindenki. A kormány illetékesei rögtön meg is hátráltak: megígérték, hogy kapnak majd extra juttatást a szakdolgozók, egy külön jogszabály foglalkozik majd a házi orvosokkal, és a kirendelést is csak pandémia esetére gondolták ki, mint végső jogi megoldást.

Kockázatos dolog a jövőt megjósolni, én mégis megteszem. A magánegészségügy visszaszorítása nem fog

sikerülni, és az Orbán-kormány ettől a tervétől szépen, csendben vissza fog lépni. November 10-én egy Fidesz-szóvivő meg is ígérte, hogy visszaviszik a törvényt az Országgyűlésbe. Nem mintha nem lenne a közszféra és a magánszféra együttélésének mai formája – a hálapénzen túlmenően is – tele mindenféle ellentmondással. De a kialakult viszonyokba a kormányzat végül is nem fog beavatkozni drasztikus eszközökkel. Egyrészt azért, mert október első hetéhez képest a járványügyi helyzet nagyon sokat romlott. Akkor naponta húsz ember halt meg, most, a kézirat lezárásakor, november utolsó hetében a napi áldozatok száma már jóval száz felett volt. Szerintem Orbán Viktor vissza fog lépni az orvostársadalom ellenállása és részben a zömmel fideszes önkormányzatok ellenállása miatt is. Ha ugyanis orvos- vagy nővérhiány miatt valahol bezárnak egy kiskórházat, szakrendelőt, ha emiatt a településen megszűnik a gyógyítás, az otthonápolás, az panaszként azonnal az önkormányzati vezetők asztalán és mobiltelefonján fog üzenetként megjelenni. A törvényalkotó kora őszszel kidolgozott, lunatikus ötleteinek jó részéből tehát nem lesz semmi. És ez így lesz jól. Ha viszont sikerül a hálapénz kivezetése, akkor majd utólag elmondhatjuk, hogy ez volt az Orbán-kormányok egyetlen progresszív húzása. Hacsak az nem történik, amire vonatkozóan már elhangzottak utalások, hogy ti. a paraszolvenciától és az adócsalástól legrégebben és legmélyebben átfertőződött szülészet és nőgyógyászat területén mégis megengedik a magánszféra és a közszféra szimbiózisát – miközben mindenki mást jól megszívatnak. Manapság minden lehetséges...

W – avagy egy járvány okozta válság anatómiája

A koronavírus okozta tavaszi ború helyét nyár elejétől – a megbetegedések számának látványos csökkenése, a veszélyhelyzet megszüntetése hatására – derűlátás váltotta fel nem csak Magyarországon, hanem Európa nagy részén is. Az optimizmus egyrészt a járvány kifulladásának reményét és illúzióját jelentette. Másrészt ezzel párhuzamosan visszatért az a járvány kezdetekor rövid ideig világszerte elterjedt vélekedés is, hogy a visszaesést gyors felpattanás fogja követni. Ezt népszerű megfogalmazással V alakú növekedési pályának nevezték. Szinte teljesen visszaszorult a tavaszi karanténos időszakban megfogalmazódott, nagyon pesszimista, a mélypontra való tartós tartózkodást jelentő L alakú, illetve az ennél azért optimistább, de ugyancsak elhúzódo mélypontra feltételező U alakú pálya víziója. Történt mindez annak ellenére, hogy az egészségügyi szakértők jelentős része világszerte a járvány újabb hullámának várható bekövetkeztére figyelmeztetett. A kormányok azonban igen eltérő mértékben vették ezt figyelembe s foglalkoztak a kilátásba helyezett újabb járványra való felkészüléssel, a társadalom erre való ráhangolásától kezdve az egészségügyi rendszer felkészítésén át a járványhelyzetre való intézményi reagáló képesség megteremtéséig.

A tények

A 2020 szeptemberében ismert gazdasági adatok meglehetősen aggasz-

tó képet mutattak a magyar gazdaságról. Ekkor már közismert volt, hogy a magyar GDP a második negyedévben 13,5 százalékkal zuhant, ami ugyan valamivel kisebb volt az EU 13,9 százalékos átlagánál, de a régióban csak a horvát visszaesés volt mélyebb. Ismert volt az is, hogy idén a magyar infláció a legmagasabb az EU-ban, a magyar áremelkedés augusztusban közel 4 százalékos volt, míg az EU átlaga mindössze 0,4 százalék. Köztudott volt az is, hogy a forint ingadozásokkal, de trendjében folyamatosan és jelentősen gyengül. Míg 2020 elején egy euróért 330, szeptember közepén már 360 forintot kellett adni, ami átlagosan havi 1 százalékos leértékelődésnek felel meg. Ha nem is ilyen mértékben, de gyengült a forint a régió más országainak devizáihoz képest is. Az MNB előzetes adatai alapján már azt is sejteni lehetett, hogy a folyó fizetési és a tőkemérleg a második negyedévben több mint egy évtized után ismét deficitessé vált. Az Államadósság Kezelő Központ pedig már augusztusban módosította 2020. évi finanszírozási tervét¹, s ebben a költségvetési törvényben elfogadott (ún. pénzforgalmi) hiány tízszerese szerepelt (367 milliárd helyett 3600 milliárd forint). Végül a pénzügyminiszter már azt is bejelentette,

¹ ÁKK: Módosított éves finanszírozási kiadvány, 2020. Budapest, 2020. augusztus. <https://akk.hu/download?path=130d73ef-48f6-49dd-93de-e6c26f04c96b.pdf>

hogy az ideai gazdasági visszaesés a tavasszal gondolt 3 százaléknál is mélyebb, 5 százalék körüli lesz, az államháztartás GDP-arányos hiánya pedig 3,8 százalék helyett 7-9 százalék. Legkésőbb augusztus második felében már az is nyilvánvaló volt, hogy a járvány újabb hulláma van kibontakozóban. Szeptemberre tehát igencsak megérett a helyzet arra, hogy a kormány világos gazdasági és egészségügyi helyzetképet adjon, s cselekvési stratégiát hirdessen meg.

...nem zavarják a tisztánlátást

2020. szeptember 21-én Magyarország miniszterelnöke – a járvány miatt elmaradt tusnádfürdői és kötcsei találkozó helyett – a *Magyar Nemzet* hasábjain² fejtette ki az őszi politikai évadra szánt, de egészen a 2022. évi választásokig tartó időszakra programadónak tervezett gondolatait. Ennek fő állítása a liberalizmus elleni „élet-halál harc” fontossága volt, képviselje ezt Brüsszel, a Soros hálózat vagy az ezek által „szponzorált” magyar ellenzék. Kifejtette: „Reményeim szerint így, egy sikeres járvány elleni védekezéssel, felzomósított egészségüggyel, soha nem látott magasságba lendített gazdasági növekedéssel, teljes foglalkoztatással, még a korábbiakat is túlszárnyaló otthonteremtési boommal és a visszaépítés alatt álló 13. havi nyugdíjjal érkezünk meg a huszonkettes választáshoz.” Konkrétumként csak annyit fűzött hozzá, hogy ez „óriási

feladat, ezért lesz Magyarország legkevésbé irigyelt embere 2021-ben Varga Mihály”.

Pár nappal később, szeptember 24-én, az MNB elnöke hasonlóan nagy ívű, világpolitikai és világgazdasági kitekintésű előadást tartott az 57. Közgazdász Vándorgyűlésen³. A középpontba a geopolitika változásait, továbbá annak vizsgálatát helyezte, hogy mi jöhet a liberális gazdaságpolitika után. Bár a jegybank elnökétől korábban sem állt távol a nagy távlatokban való gondolkodás, a gazdaság- és ezen belül a monetáris politika aktuális kérdéseinek taglalásától való mostani tartózkodása, ha szakmailag nem is, de emberileg igencsak érthető volt. Hiszen magyarázatot kellett volna adnia arra, hogy az MNB miért csak két nappal az előadása előtt változtatott hivatalosan az idei évre szóló, általános elképedést okozó 0,3–2 százalékos növekedési előrejelzésén; immár 6,8–5,1 százalékos visszaesést prognosztizálva. Különössé tette előadását az a tény is, hogy azzal szinte egy időben, a forint szeptemberi gyengülését és a gyengülés folytatódásának veszélyét látva, az MNB – eddigi politikájával ellentétben – effektív kamatemelésről döntött; ám erről szintén nem esett szó. A hétköznapiak rútválóságával való szembenézés helyett nyilván egyszerűbbnek tűnt az évtizedekben való gondolkodás. Azt egyébként, hogy az MNB-t politikai sugallatok, szakmai-prognosztizálási hibák, az önbeteljesítő jóslatokban való vakhit, netán valami

² Orbán Viktor: *Együtt újra sikerülni fog*. Magyar Nemzet, 2020. szeptember 24. <https://magyarnemzet.hu/belfold/egyutt-ujra-sikerulni-fog-8692965/>

³ Matolcsy György: *Milyen évtizedben hajózzunk? (2020–2030)* Előadás az 57. Közgazdász Vándorgyűlésen. <https://www.mnb.hu/letoltes/mkt-vandorgyules-2020-mgy-fin.pdf>

egészen más vezette-e olyan sokáig a mindinkább senki által komolyan nem vehető előrejelzésében, azóta sem lehet tudni.

A rossz gazdasági hírek bejelentése mindenestre visszatérően „a legkevésbé irigyelt emberre”, a pénzügyminiszterre maradt. Ez ugyan világszerte e tárca vezetőkének munkaköri kötelességei közé tartozik, a nagy fokú magányosság azonban nem szükségképpen. Mindenesetre Varga Mihály volt az, aki március közepén kormányzati oldalról először vetette fel a gazdasági visszaesés lehetőségét, majd az április végén benyújtott konvergenciaprogramban és a nyár elején elfogadott 2021. évi költségvetésben már 3 százalékos GDP-visszaeséssel számolt. A nyár végén pedig a már említett 5,1 százalékos visszaeséssel kalkulált, amit nyilatkozataiban mindinkább 5-6 százalékra becsült. Ez már közel esett az elemzők várakozásához, többek között az EU által prognosztizált 7 százalékhoz. A kormányzat „utolérte önmagát”, lényegében abamaradt a folyamatos késlekedés a folyamatok (leginkább a járványhelyzet) okozta gazdasági romlás megítélésében.

Átláthatatlan költségvetési folyamatok

A járvány miatt az Orbán-kormány április elején a költségvetés átalakításáról döntött. Az akkori bejelentés szerint a gazdaságvédelmi akcióterv három szakasza mindösszesen a GDP 18-20 százalékát csoportosítja át, a költségvetési hiányt pedig az előirányzott 1 százalékról 2,7 százalékra emeli. A változtatásokat azonban nemhogy nem terjesztették az Országgyűlés elé, de a részlete-

ket nem is hozták nyilvánosságra, sőt a hivatalosan előirányzott 2020. évi, 367 milliárd forintos pénzforgalmi deficit mindmáig nem változott. Ennek megfelelően még a Pénzügyminisztérium augusztus havi tájékoztatójában is a 367 milliárd forint volt a „hivatalos” deficit-előirányzat, s persze a különböző bevételek és kiadások nagysága is változatlan maradt, holott ekkor már 2261 milliárd forint volt a hiány.⁴ A pénzügyminiszter prognózisai, az Államadósság Kezelő Központ módosított finanszírozási terve ugyanis nem lett átvezetve a költségvetésen. Nyilvánvalóan azért, hogy elkerülhető legyen a nyilvános parlamenti vita, továbbá könnyebb legyen a kormányzat törvényileg lehetővé tett, nemzetközileg azonban szokatlan mértékű, szinte korlátlan átcsoportosítási lehetőségét érvényesíteni.

A kormányzat tehát idén tavasszal gyakorlatilag a nyilvánosság kizárásával alakította át a 2020. évi költségvetést. Kihasználva, hogy a költségvetést – nemzetközileg szokatlan módon – a kényszereknek és megfontolásainak megfelelően, gyakorlatilag bármikor saját hatáskörben módosíthatja. A kormány önértékelése szerint „2020 tavaszán a magyar kormány idejében meghozta azokat a döntéseket, amelyek elengedhetetlenek a járvány elleni sikeres védekezéshez, az elért eredmények megvédéséhez, valamint a gazdaság újraindításának elősegítéséhez. A kormány gazdaságvédel-

⁴ <https://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/allamhaztartasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/reszletes-tajekoztato-az-allamhaztartas-kozponti-alrendszerenek-2020-augusztus-havi-helyzeterol>

mi akciótervének elsősleges célja a munkahelyek megőrzése, új munkahelyek teremtése, a magyar családok és a hazai vállalkozások védelme. Az intézkedése értéke – az MNB gazdaságfinanszírozást segítő lépéseivel együtt – a GDP közel ötödét éri el.”⁵

Ez az egytöd azonban nem annyira közgazdasági, mint inkább PR-szempontról értékelhető. A kormány ugyanis a járványhoz kapcsolódó költségvetési intézkedések döntő részét költségvetési tételek áthelyezésével, a költségvetési tartalék mobilizálásával, különadókkal, az önkormányzati források megnyirbálásával, valamint a makrogazdaságilag jelentéktelen (ám az ellenzékét keményen sújtó) párttámogatások csökkentésével tervezte fedezni. A konvergenciaprogram⁶ szerint 2020-ban munkahelyvédelmi támogatásra mindössze a GDP 0,37 százalékát, munkahelyteremtésre 0,5 százalékát szánták. A „gazdaság újraindítására” a GDP 1,37 százalékát kívánták fordítani. Az egész gazdaságvédelmi csomag a GDP 4,55 százalékát tette ki. Azóta tudjuk, hogy a hiány és a válságkezelés címén kifizetett összegek sokkal nagyobbak lettek, de hogy ez milyen tételekből állt össze, arról alig van információ.

A magyar kormány politikai és gazdasági válasza a válságra

A magyar kormány a gazdasági válság kezelését is igyekezett politikai

céljaira felhasználni. Tovább folyt az egycentrumú, állam- és nem piacközpontú, lojalitásalapú gazdaság- és társadalomirányítás kiterjesztése, a kormányzattól független intézmények „bedarálása” a média, a tudomány, a kultúra vagy az önkormányzatok területén. Új lendületet kapott és kap az elvileg válsághárításra fordított pénz politikai szempontú újraosztása, miközben nagyon kevés történik az egészségügy és az oktatás új helyzetre való felkészítése, a válság fő veszteseinek segítése érdekében.

A kormányzat a válságkezelés miatt emelni tervezett bevételeit a nemzetközi gyakorlattól eltérő módon növeli a célzott, „nemszeretem” üzleti kört (kereskedelmi láncok, bankok) érintő adóemelésekkel, az ellenzéki pártok és önkormányzatok forrásainak megnyirbálásával. Válsághárító kiadásait viszont jelentős részben egyes lojális vállalkozói csoportokra koncentrálja. Miközben a nehéz helyzetbe került, de életképes cégek magyar kézben tartását hirdeti, a gyakorlatban nem vagy csak korlátozottan elérhető módon nyújt segítséget a túléléshez az érintetteknek. Az elkerülhetetlennél nagyobb visszaesésben minden bizonyosan fontos szerepe van annak, hogy a kormányzat rendkívül szűkmarkúan bánik a társadalom és a gazdaság széles – kormányzati érdekkörbe nem tartozó – rétegeivel. A tényleges cég-, munkahely- és családvédelemre fordított összegek mértéke szerény: nem változott például az álláskeresői járadék az EU-ban kirívóan legalacsonyabb három hónapos időtartama vagy a családi pótlék több mint egy évtizede megállapított összege. Csak késedelmesen és akkor is na-

⁵ T10710 Törvényjavaslat Magyarország 2021. évi központi költségvetéséről. Budapest, 2020. május. (211. old.) <https://www.parlament.hu/irom41/10710/10710.pdf>

⁶ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-convergence-programme-hungary_hu.pdf (51-52. old.)

gyon szűk körben került napirendre az augusztus végével gyakorlatilag kifutott – nemzetközi összehasonlításban addig is szűkmarkú és nehezen hozzáférhető – bértámogatási rendszer újraindítása.

A hangsúly a gazdaságvédelem helyett kezdettől a gazdaság újraindításán volt. Az üzleti szférában az általános, minden nehéz helyzetbe került cégre, foglalkoztatottra és munkanélkültre vonatkozó támogatást az egyedi mérlegelés, az ágazati megközelítés helyettesíti, mely tág teret ad a szubjektivitásnak. Ez magyarázza, hogy a kormányzat csak kevéssé él az EU-transzferek válsághárításra való átcsoportosításának lehetőségével.

A gazdaság újraindítása keretében mód nyílik a lojális tulajdonosi körök beruházásainak és vállalatfelvásárlásainak támogatására, miközben kormányzati segítség híján az elkerülhetetlennél több cég kerül válságba és több dolgozó válik munkanélkülivé. Válság idején a korábbi fejlesztések értelme is bizonytalanra válhat, s nagy kérdés, hogy az állam által kiválasztott célokat a piac mennyire fogja visszaigazolni. Ez felettébb valószínűtlen. A járvány előtt is túlkínálatos turisztikai szektor, a soha meg nem térülő s a globalizációs folyamat bonyolultabbá válása miatt még irracionálisabb a Budapest–Belgrád vasútvonal fejlesztése, de idesorolhatjuk az autarkias iparfejlesztési elképzeléseket, a stadionépítésekkel kapcsolatos új döntéseket is.

Az állami bankrendszeren és az MNB kötvényprogramján keresztül nyújtott forrásokkal a kormányzat támogatja az (elsősorban a lojális) tulajdonosi csoportok felvásárlási

akcióit, miközben irracionális mértékben korlátozza a külföldi (beleértve az EU-beli!) tulajdonosok magyarországi tulajdonszerzését, terjeszkedését. A keresleti verseny hiánya leértékeli a magyar cégek árát. „Ellenséges felvásárlás”⁷ veszélyére hivatkozva a kormányközeli magyar cégek olcsón tudják felvásárolni kiszemelt célpontjukat, a külföldiek pedig – ha mégis engedélyt kapnának a tulajdonszerzésre – az állammal való „együttműködésre” kényszerülnek.

A járvány újabb hullámának kialakulása nyomán október első felében a kormányzat még inkább csak „kilátásba helyezett” újabb, a járvány okozta gondokat kezelő „bejelentéseket”. A hitel-visszafizetési moratóriumot meghosszabbították, a bértámogatási rendszert ismét csak szűk körben újraindítják, a hangsúly ismét csak a beruházásokra – új elemként a lakásáfa újbóli csökkentésével a lakásépítésre – került. (A lakásáfa mindig csak átmeneti időre bejelentett, ezért piaczavaró „húzd meg, ereszd meg” változtatása jól érzékelteti a hosszabb távú gazdaságstratégia hiányát.) A csökkentés önmagában érthető (a visszaemelés volt irracionális), azonban ismét

⁷ „Az a célunk, hogy aki ellenséges céllal akarja felvásárolni a magyar cégeket, bizonytalanodjon is el. Jobb, ha nem is folyamodik engedélyért – fejtette ki a Portfóliónak adott interjújában György László, az Innovációs és Technológiai Minisztérium gazdaságstratégiaért és szabályozásért felelős államtitkára a napokban megjelent új kormányrendelet kapcsán, ami az EU-n kívüli külföldi befektetők hazai, stratégiaileg fontos vállalatokban történő tulajdonszerzését szigorítja.” Csiki Gergely: *Megvédjük a magyar tulajdont az ellenséges felvásárlóktól!* – György László a külföldiek vásárlásának korlátozásáról. Portfolio.hu, 2020. május 27.

csak nem annyira a válság veszteseit, mint inkább a kormányközeli építőipari cégeket, valamint a parlamenti választásokra való felkészülést segíti.

A kormány rendkívül hangsúlyozottan lép fel szuverenitásának – valójában nem az ország, hanem egy szűk, hatalmon levő politikai-gazdasági érdekcsoport – védelmében. A külföldi eladósodás minimalizálása a nemzetközi szervezetek (beleértve az EU intézményeit is) beleszólási lehetőségeinek minden eszközzel való korlátozását jelenti. Ez az EU-val folytatott jogállamisági vita lényege is. Azt, hogy a kormány számára saját politikai „szuverenitása”, valójában korlátlan hatalma mennyivel fontosabb az ország valós gazdasági érdekeinél, már jól mutatta a miniszterelnök október 1-ji javaslata. Eszerint kész lenne akár az EU helyreállítási alapjából Magyarországnak jutó 16 milliárd euróról is lemondani, csak hogy a jogállami feltételrendszert, legalább Magyarország esetében, ne kössék hozzá az uniós pénzek felhasználásához. November közepén pedig a magyar kormány (a lengyelrel együtt) megvétózta a 2021–2027-es uniós költségvetéssel és a helyreállítási alappal kapcsolatos javaslatokat. Ez mellbevágó, a kormányzó szűk politikai elit saját hatalmát az ország és az EU egészének érdekei elé helyező, végletesen önző, önsorsrontó magatartását mutatja. Maga az ötlet, ha nagyságrendekkel kisebb összeget érintően is, de nem előzmény nélküli. Hiszen a magyar kormány – noha 2024-ig több mint 200 millió euró támogatást kaphatna az ún. Norvég Alaptól – a megállapodást évek óta nem hajlandó aláírni. A kormány

ugyanis elfogadhatatlannak tartja, hogy ne befolyásolhassa ennek a hazai civil szférát illető (egyébként nagyon csekély) hányadát. A fentiek ismeretében érdekes új fejlemény, hogy a megugrott államháztartási hiány finanszírozhatósága, a devizatartalékok feltöltése érdekében ismét növekedni kezdett a külföldi hitelfelvétel, s ezzel a külföldi adóságállomány. Igaz, lehetőleg olyan ázsiai és más banki forrásokból, amelyekhez kevésbé kapcsolódnak a kormány politikáját befolyásolni kívánó szempontok.

Bár a miniszterelnök e cikk elején említett nagy ívű eszmefuttatása került a gazdasági, társadalmi és egészségügyi helyzet elemzését, a tendők számbavételét, valójában tükrözte szélsőségesen hatalomközpontú valóságképét, s előrevetítette a várható politikai folyamatokat. Szerinte nyáron az emberek a nemzeti konzultáció keretében eldöntötték, hogy „Magyarországnak működnie kell”. E hivatkozási alap sajátos módon a későbbiekben alkalmas lehet annak a téves helyzetértékelésből következő felelősségnek az elhárítására is, hogy a 2022. évi választások kapcsán a politikai vezetés jobban fél egy mélyebb gazdasági válságtól, mint az egészségügyi katasztrófától. S bár Európa-szerte felerősödött a gazdasági működőképesség fenntartásának igénye, azt jellemzően egészségügyi, járvány megelőzési lépések egészítették ki, ami nálunk elmaradt.⁸ Ennek viszont az emberi

⁸ Lantos Gabriella *Az odavetett ország* című cikkében más szakértőkre hivatkozva részletesen leírja, hogy a nyár folyamán más országoktól eltérően nemcsak hogy nem került sor a nálunk eleve nagyon alacsony tesztkapacitások bővítésére, de a hatósági árak beveze-

tragédiákon túl gazdasági következményei is lesznek.

A miniszterelnök megközelítése szerint mindent, a járvány és az ezáltal okozott egészségügyi-gazdasági válság kezelését is a 2022. évi választásoknak kell alárendelni. Ezt a programot kezdetben talán nemcsak népszerűnek, politikailag racionálisnak, de kis kockázatúnak is gondolta. Ahogyan programadó cikke befejezéséként fogalmazott: „A kormányzás nehéz éveit után vissza kell térnünk a választási csataterre. Itt az ideje szedelőzködni, hogy a megfelelő pillanatban kilovagolhassunk. Nagy ütközet vár ránk 2022-ben. Készüljünk.” Ugyanakkor szeptemberben feltehetőleg már a miniszterelnök is érezte, hogy a járvány újabb szakaszára való nyári felkészülés elszalasztása alaposan visszaüthet. Így a politikai harc középpontba állítása és az ellenségképzés a figyelemelterelést is szolgálta a járvány és a gazdasági visszaesés újabb szakaszáról, az eközben ettől függetlenül erősödő nemzetközi elszigetelődésről.

A sima vétől a dupla végig

A harmadik negyedév Európa nagy részén a járvány enyhülését – kifulladásának reményét és illúzióját – hozta, a gazdasági folyamatok az előző negyedévhez képest jelentősen élénkültek, ha az egy évvel korábbitól még jelentősen elmaradtak is. Míg az európai – ezen belül a magyar – döntéshozók tavasszal még jellemzően az egészségügyi szempontokra helyezték a hangsúlyt, nyár óta a járvány által előidézett gazdasági

károk minimalizálása került a középpontba. Októberre azonban a betegszám gyors emelkedése számos országban már a korlátozások ismételt bevezetéséhez vezetett.

Magyarországon az idén az első negyedévben még 2,2 százalékos növekedés volt, ezt követte a második negyedévi 13,6 százalékos, majd harmadik negyedévi 4,7 százalékos visszaesés. A negyedik negyedévben viszont az új erőre kapó – a bel- és külföldi keresletet egyaránt korlátozó – járvány miatt 7 százalék körüli, a járvány elszabadulása esetén ennél is mélyebb visszaesés várható. Az év egészében ez 6 százalék körüli GDP-csökkenést jelentene.⁹ Míg az első negyedévben a magyar gazdaság növekedése még a harmadik legjobb volt az EU-ban, a második negyedévben már csak egy hajszállal kevésbé esett vissza, mint az EU átlaga, a harmadik negyedévben pedig már el is maradt az EU átlagától. A visegrádi országok között ez utóbbi az eddigi adatok szerint gyenge közepes teljesítmény; a lengyel és a szlovák visszaesés kisebb, a cseh nagyobb, mint a magyar. Félő, hogy a további folyamatok szempontjából meghatározóbbak a második és harmadik negyedévi adatok, hiszen már az első negyedév is a korábbi erőltetett növekedés kifulladására utalt. Azóta pedig a válságkezelés nem szükséglet-, hanem lojalitásvezérelt módja, a járványkorlátozó lépések elmaradása a lehetségesnél kevésbé fékezi a válságot. A 2019. évi GDP-t feltehetőleg csak 2022-

tése következtében még csökkent is ez a kapacitás, ami katasztrófával fenyeget. Magyar Narancs, 2020. október 8.

⁹ Karsai Gábor: *Borúra derű, derűre ború jön a gazdaságban*. Hvg.hu 2020. november. 13. https://hvg.hu/360/20201113_Karsai_Gabor_Borura_deru_derure_boru

ben, a járvány elhúzódó felerősödése esetén csak 2023-ban éri el a magyar gazdaság.

Az idei első fél évben már említett módon elterjedt V, U és L alakú pályák után nyár végétől terjedni kezdtek a pipa (a nagy visszaesést követő kis javulás) és a hiányjel (a kis javulást követő stagnálás) alakú növekedési elképzelések. A legvalószínűbb pálya talán leginkább W-vel írható le, a nagy második negyedévi visszaesést javulás (harmadik negyedév), majd egy újabb romlás követi (negyedik negyedév).^{10, 11} Még nagyon bizonytalan, hogy 2021 első negyedévében a W lefelé mutató belső vonala folytatódik-e, vagy már elkezdődik a tartós növekedést jelző jobb oldali szár rajzolata. Az azonban biztosra vehető, hogy a GDP jelentősen elmarad az egy évvel korábitól, hiszen a tavalyi első negyedévben még növekedés volt. A második negyedévben – hacsak nem következik be nagy katasztrófa – a rettenetesen alacsony bázis miatt már nagy valószínűséggel érdemben elindul felfelé a W jobboldali szára, bár meredeksége nagyon kérdéses. Ha a reményeknek megfelelően 2022-ben már széles körben alkalmazható lesz a koronavírus elleni oltás, jó esély van a gazdasági növekedés folytatódásá-

ra. Ehhez azonban megállapodásra kellene jutni az EU-val a transzferrek felhasználhatóságáról.

Ez akár megnyugtató is lehetne. A miniszterelnök október 8-án a vakcina várható elkészültére utalva a Kossuth rádióban egyenesen úgy fogalmazott, hogy „a magyaroknak június-júliusig kell kibírni, a rosszkedvünk tele addig tart. Szabadulás május-június-július táján ér el minket.”¹²

Félő azonban, hogy addig még a járvány, ha nem is egyforma intenzitással, de igencsak tombolni fog. Emellett a vakcina elkészülte után a tömeges magyarországi oltásokig további időre lesz szükség,

És felvetődik a kérdés, hogy aztán mi lesz! Hiszen, ha a járványon remélhetőleg előbb vagy utóbb valóban úrrá is lehet lenni, a járvány gazdasági következményei még sokáig velünk maradnak. A magas államháztartási hiány, a csak idén várhatóan több mint 10 százalékponttal növekvő GDP-arányos államadósság, az EU-ban legmagasabb infláció, a gyenge forint, a külső egyensúly romlása nem tűnik el az oltás megjelenésével. Velünk marad az elégtelen állami segítség miatt jelentősen emelkedő csődök és munkanélküliség veszélye, a piac helyett államilag vezérelt, beruházási és egyéb támogatások valószínű eredménytelensége; a korlátozott, illetve az állami beavatkozásokkal tudatosan torzított piaci verseny, az erős korrupció és a gyenge oktatási rendszer miatt romló versenyképesség. Egyelőre nyitott kérdés az EU-tól várható transzferrek nagysága és feltételrendszere,

¹⁰ A GKI Gazdaságkutató Zrt. előrejelzése 2020-21-re. Szerkesztette: Karsai Gábor. Összefoglalóját lásd: <https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2020/09/GKI-sajtoanyag-200930.pdf>

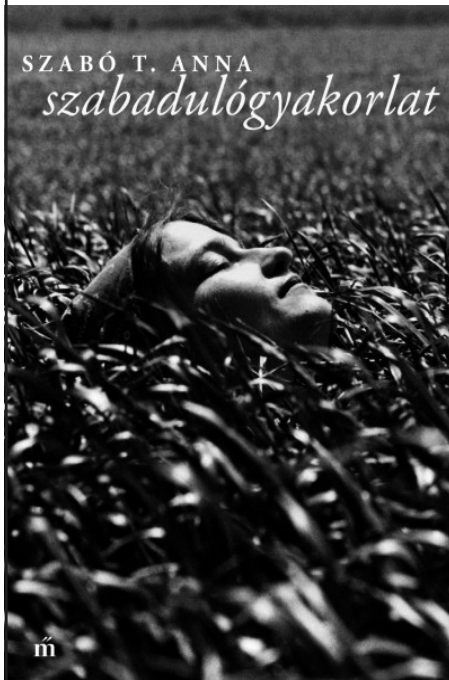
¹¹ Hasonló véleményen van a pénzügyminiszter is, aki a Portfolio Budapest Economic Forum konferenciáján úgy vélte, hogy „a felpattanás nem lesz olyan, mint azt sokan várták, vagy egy W alakú, vagy elhúzódó válságra kell készülni”. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20201008/varga-mihaly-elmondta-mikor-johet-a-gazdasagi-fordulat-magyarorszagon-452024?print=1>

¹² https://hvg.hu/itthon/20201009_Orban_Viktor

az EU fősodrától teljesen elszigetelő-
dött magyar politika érdekérvénye-
sítő képességének puszta zsarolási
potenciállá válásának hatása. Kér-
dés az is, hogy a magyar társada-
lom hogyan reagál az egészségügyi
rendszer és a kormányzat járvány
alatti teljesítményére, az erősödő
jövedelmi egyenlőtlenségekre, a kor-
mányzat társadalmi konfliktusokat
gerjesztő politikájára, az európai
polgári életmód és szabadság korlá-
tozására.

Magyarán, miközben a járvány
okozta válság részben eltereli a
társadalom figyelmét az elmúlt év-
tizedben kialakult gazdasági-társad-
almi modell alapvető gondjairól,
a sikertelen vagy csak nem kellően
sikeres válságkezelés elhúzódása a
központba is állíthatja ezeket a
problémákat. A járvány után, nagy-
jából a 2022. évi választások idején
az Orbán-rendszer teljesítménye,
vonzerejének megítélése lesz teríté-
ken.

Szerzőink könyvei

Halotti maszkok

Szabó Menyhért szobrairól

Munkáját nézd, árát és aranyát ne csodáljad.

Suger apát könyve a kormányzása alatt történt dolgokról

Az akadémikus esztétika a tudatalattinkban él tovább, és talán semmi sem mutatja ezt jobban, mint a szobrászat anyaghasználatára vonatkozó előítéleteink. A márvány nemcsak az időtállóság, de bizonyos szempontból a „fentebb stíl” jele is, hiszen a nemes hagyományok ismeretéről és továbbviteléről tanúskodik. Ez egy formavilágot is meghatároz, egy a természetet utánzó alapállást, ami a görög szobroktól egészen a klasszicizmusig/romantikáig ível. A kimondatlan kapocs az anyag legyőzése, a kemény kő puhának láttatása, ahogy Bernininél Plútó ujja belemélyed Proserpina combjába.

E hagyomány megértése és kifordítása áll Szabó Menyhért munkáinak középpontjában. Agyagból klasszikus fejeket mintáz, majd gipsznyomatot vesz róluk, és gumiöntvényeket készít. A rugalmas maszkokat aztán különböző módokon támasztja meg vagy csípteti fel, hogy önnön súlyuknál fogva deformálódjanak.

Tág tere nyílik az értelmezésnek. A gumi rugalmas, nyújtható, torzítható anyag, éppen ellentéte a szilárd, fizikai erőhatásokkal dacoló márványnak. Az összeroskadt, gyúrt arcok is a klasszikus esztétika ellentétei, a szépséget és harmóniát éppen csak annyira idézik meg, hogy még jobban hangsúlyozzák annak hiányát. Vagy mégsem? Az antik szobrokat sem kímélte az idő: eltörtek, hő hatására deformálódtak, mint az oly fontos pompeji emlékek. Szabó szobrai tehát éppen modernségükben, torzultságukban lettek régiek, ahogy imitálják azoknak nemcsak formakincsét, de tárgyi létezésük történetiségét is. Mind a két esetben a hatás lényege a távolság, a hiány tragikum: az előbbinél a formai tökély utáni vágy melankóliája, az utóbbinál a történelmi megismételhetetlenség tudata.

Más úton elindulva, a művek mintha éppen hogy be- és túteljesítenék az antik művészet ideálját, a „mintha élne” esztétikai igényt. A szemlélőnek néha az az érzése, hogy hús-vér eredetiktől nyúzták le őket valami barbár ítélet eredményeként. Marsyas szatír büntetése volt ez, aki önhittségében versenyre hívta a klasszikus szépség patrónusát, Apollónt.

Gárdonyi László

Szabó Menyhért: Big Me

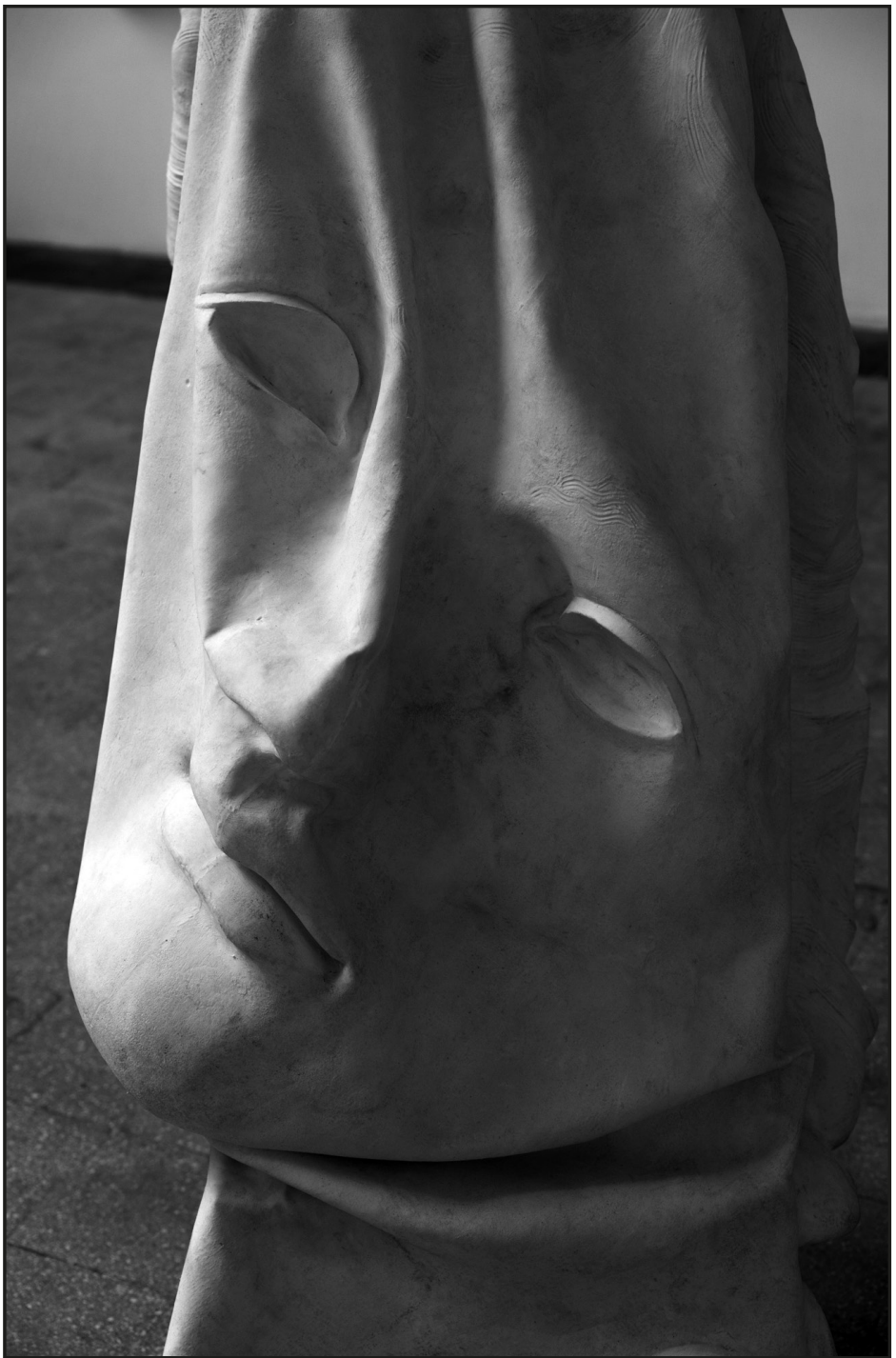
Szabó Menyhért: Cím nélkül

Szabó Menyhért: Cím nélkül

Szabó Menyhért: Who You Are II.

Szabó Menyhért: Who You Are III.

A párttalan látványpolitika és a meritokrácia átka

Adtam nektek egy csomó autógyárat

November elsején, két nappal az amerikai választások előtt sok ezer ember gyűlt össze Michigan állam Macomb megyéjében egy szabadtéri sportparkban. A borús, hideg időben pulóverben, kesztyűben és piros Trump-sapkában fagyoskodva várták a választók az elnök érkezését. A zenei aláfestésből ítélve a lemezlovas nem tartozhatott Trump töméntelen rajongója közé. Elton John *Rocket Man* című száma világos iróniával utalt az észak-koreai diktátorra, Trump kebelbarátjára, Kim Dzsong Unra, akit az elnök hívott így bimbózó kapcsolatuk hajnalán. Elton John maga pedig visszautasította Trump meghívását a beiktatási ünnepségre 2017-ben. Ezt a balos politikai aktivizmusáról híres REM slágere, a *Losing My Religion* követte. A dal mintha Trumpnak szólt volna: „Ó, az élet nagyobb, mint te, és te nem vagy én...” A vacogó tömeg boldogan hullámozott a zene ritmusára, ki maszkban, ki anélkül.

Macomb Detroit északi szomszéd-ságában van, a hatvanas évektől ide menekült a városból a fehér középosztály. A 874 ezer lakos 80 százaléka fehér, és az átlagjövedelem valamivel magasabb, mint Michigan államé. A három nagy amerikai autógyártó és beszállítóik adják itt a legtöbb munkát.

Az elnököt lánya, Ivanka konferálta be, és egy furcsán találó Chur-

chill-idézettel írta le apja politikai szerepét: „Oroszlánszíve a nemzetnek van. Nekem jutott a szerencse, hogy ordíthassak.” Majd hazafias zene következett, ezt már nyilván az elnök kampánystábja rendelte. Ivanka eltűnt, és Trump elnök lépett a porondra fekete, hosszú télikabátban, piros Trump-sapkában. A közönség tombolt. A porond mögé gondosan odakomponált rajongók a kiosztott táblákat rázták: Make America Great Again. Az elnök odavissza sétált, amíg a dal véget nem ért, majd így kezdte: „Tud valaki kölcsönadni egy kabátot? Ez nem a jó kabát. Helló, Michigan, helló, Michigan. És köszönöm, hogy négy éve [rám szavaztál], de adtam nektek egy csomó autógyárat. Szóval kvitek vagyunk.”

A tömeg lelkesen tapsolt, noha Trump egyetlen autógyárat sem hozott Michiganbe. Egy órán át beszélt, felsorolta valós és fiktív sikereit, majd panaszkodott az őt ért sérelmek miatt, pocskondiázta ellenfeleit. „Álmos Jóska – fordította a szót ellenfelére, Joe Bidenre – most, látjátok, nap-szemüveget visel, amikor kijön. »Hé, hé, hé. Hé, csönd legyen ott. Legyetek csöndben«, azt mondja. »Ott fönntapsolnak.« Ezek a mi embereink. Még több ember jön. A mi embereink. Nagyon felizgul. Tudjátok, mennyire mérges? Nagyon mérges. Miért mérges? Mert vesztesre áll, azért mérges. Nagyon felizgult. De szerintem nem tudja, hogy vesztesre áll. Szerintem

nem tud semmit. Nem. Nagyon fel-
izgult és mérges. De most van nap-
szemüvege, hogy is hívják? Pilóta-
napszemüveg. Túl kicsi, nagyobbak
kellene lennie. Pici napszemüveget
vett fel, hogy ne kelljen a szemét
megerőltetnie. De legalább valami. A
mi embereink... megvédték a buszát
tegnap, mert rendes emberek. Több
száz autóval jöttek. Trump. Trump.
Trump és az amerikai zászló.” A tö-
meg lelkesen tapsolt. Itt Trump gú-
nyosan arra utalt, egyértelműen
erőszakra buzdítva, hogy Texasban
fegyveres hívei megpróbálták leszo-
rítani Biden kampánybuszát az autó-
sztrádáról. (Az ügyet az FBI vizsgál-
ja.) Amikor a négy éve visszavonult
Hillary Clintonról kezdett beszélni, a
tömeg hangosan azt skandálta: Börtön-
be vele! Börtönbe vele!

Kósza beszédflowamában, amely
mint mindig, most is egy felső ta-
gozatos diák szókinéséből és rövid,
egyszerű mondatokból építkezett,
minden Trump személyéről szólt.
Egy ponton megjegyezte, hogy a hi-
deg miatt próbálták lebeszélni ar-
ról, hogy itt megjelenjen. „A szél 80
kilométeres sebességgel fúj. Mínusz
30 foknak felel meg. De megéri!”
Majd elmesélt egy zavaros történetet
Luciano Pavarottiról, aki nem akart
fellépni valahol, de nagyon szerette
Trumpot, és szemét módon viselke-
dett másokkal, a koncert is elmaradt,
de ő, Trump itt van, és ezért a megje-
lentek hálásak lehetnek. Az egyórás
beszédben egy félmondat hangzott el
a tomboló járványról („már vesszük
a kanyart”). Hiányzott belőle bármi-
lyen konkrét politikai program. Ál-
talanos ígéretek ugyan elhangzottak
(Amerikát nagyvá tesszük), de hogy
ezeket miként fogja megvalósítani,
arról Trump elnök nem beszélt. Párt-

ja politikai program nélkül lépett so-
rompóba, a program maga az elnök
személye volt. A helyi republikánus
képviselőházi jelölt, akit Trumpnak
reklámoznia kellett volna, és akihez
egyszer kiszólt („Hol van Lisa? Hal-
lom, jól megy neked, köszönöm, sok
szerencsét!”), nem az emelvényen –
ahogy szokás –, hanem a tömegben
fagyoskodva hallgatta végig a beszé-
det.

A tömeg felváltva kiabálta: „Még
négy évet! Szeretünk téged! USA,
USA, USA!” A beszéd végeztével
a tömeg elindult a parkoló irányá-
ba. Nekik szerencsájuk volt. Négy
nappal korábban egy hasonló nagy-
gyűlésre Nebraska államban autó-
busszal vitték a tömeget egy távoli
parkolóból, mert Trump kampány-
stábjá úgy látta, a hallgatóság au-
tói nem mutatnának jól a beszédre
készülő felvételeken. A gyűlés után
órákig várták Trump híveit a nagy
hidegben, mert a visszabusz valami-
ért nem jött.

Az elnök a látvány

Trump látványelnök. Országos hír-
nevét a *Tanonc* című televíziós va-
lóságshow-nak (*Apprentice*) köszön-
heti, amely tizenöt évadon keresztül
futott, a show-ban többszörösen
csődbe ment vállalkozó létére sike-
res üzletembert alakított. A vetél-
kedő résztvevőinek különböző üzleti
feladatokat kellett megoldaniuk. A
nagydíj egy negyedmillió dolláros
szerződés volt Trump valamelyik
vállalkozásának népszerűsítésére. A
The New York Times által megszer-
zett adóbevallásokból tudjuk, hogy
ezek a vállalkozások is vesztesége-
sek voltak, és Trump fő jövedelme a
show által fizetett busás honorárium
volt.

Amikor megválasztották, világos volt, hogy Trump sikeres elnököt akar játszani. A valóságshow motorja az emberi konfliktus, és a vetélkedés ennek egy formája. A nézők ezt várják, ezért kapcsolják be a készüléküket. Trump úgy gondolta, akkor tud sikeres elnök lenni, ha négy évre leköti a szavazók és az egész világ figyelmét az általa ismert legjobb módszerrel: az állandó konfliktusteremtéssel. Az okostelefon új lehetőséget nyújt, az azonnaliság és folyamatosság lehetőségét. Ezt az okostelefonok korában már azonnali és folyamatos műsorként lehet megvalósítani.

Macombba sem azért ment, hogy új szavazatokat szerezzen, hogy meggyőzzön új választókat (a megyében Trump győzött ugyan, de rosszabbul szerepelt, mint négy évvel korábban), hanem azért, hogy híveit szórakoztassa, tüzelje és az ellenfeleit támadja. Ahogy a tévéshow-nál is a nézettség és nem a tetszetősség számít, úgy Trump egész országglása is a politikai figyelem mindenáron való lekötését ambicionálta. Trumpot mindig az érdekelte, hogy mekkora a közönsége, hányan voltak a beiktatásán, vagy hányan nézték meg a televíziós vitában. Trump a Ronald Reagan-i 1980-as évek gyermeke, aki számítógépet nem használ, de egy korábbi technológiai szinten ugyanazt ismerte fel, mint a Facebook és a Google: a legnagyobb érték az emberi figyelem, és ebből pénz lehet csinálni.

Roland Barthes írja *A pankráció világa* című esszéjében, hogy a bokszoló és a pankrátor abban különbözik, hogy a jó bokszoló stratégiával lép a szorítóba. A bokszmeccsnek van eleje, közepe, vége. A jó ökölvívó beosztja az erejét, egyetlen célja,

hogy a végén ő kerüljön ki győztesen. A boksz a kiválóság demonstrációja. A pankráció ellenben a pillanatra épül. Minden pillanat a szórakoztatásnak van alárendelve. Gyorsan követik egymást a látványosságok. Minden pillanat lenyűgöz, és élvezhető, érthető anélkül, hogy tudnánk, mi volt előtte vagy utána. Múlt és jövő nincs, csak az intenzív jelen. Hogy ki mit mondott a múlt héten (Falat épít, és Mexikó fog érte fizetni? Holnap közlést teszi az új egészségpolitika részleteit? Megdicsérte az észak-koreai diktátort?), érdektelen. A múlt nem kötelez semmire. A szégyen, amely szembesít a múlttal, értelmezhetetlen. A jelenben csak izgalmi állapot van, rivaldafény és figyelem. A pankrátor karikírozott szerepet játszik, személyes felelőssége nincs. A játék hamis, de az érdelem valódi.

A régi politika: boksz. Maga a folyamat érdektelen, unalmas, csak a végeredmény számít. Gondosan kell tervezni rövid, közép- és hosszú távon. Mérlegelni kell a költségeket és a hasznokat, különben nincs győzelem. Trumpot sok szál köti az igazi pankrációhoz és a World Wrestling Federation/Entertainment céghez, beiktatták annak hírnévcsarnokában is. A Trump-féle látványpolitika: pankráció. Itt a diadal az, hogy mindenki figyel. A közös intenzív figyelem a sportban is, a politikában is közösséget teremt. Minthogy mind ugyanarra figyelünk, közös élményeink vannak. A végletekig individualista Trump közösségépítő ereje kivételes. Mind híveit, mind ellenégeit egységbe kovácsolja a jelenre egyszerűsített politikai színházával. Ettől addiktív még a felháborodás is, mert közösen botránkozunk meg,

barátaink körében, ahol csak pozitív visszajelzést kapunk. Ez a polarizáció cukros oldala.

A trumpi látványpolitika mozi-vászna mögött azonban továbbra is ott a régi politizálás, amely elintézi az ügyeket. Amíg mindenki Trumpra figyelt, az olyan régi vágású unalmas politikusok, mint Mitch McConnell, a szenátus republikánus elnöke vagy Steven Mnuchin pénzügyminiszter, elvégezték a feladatokat: kinevezték a konzervatív bírókat, csökkentették az adókat, megírták a deregulációs rendelkezéseket. Trump ezekhez nem is értett, nem is érdekelt.

Trump nyerhetett volna, ha kampánya során nem vét annyi hibát fegyelmezetlensége, önfújása és tudatlansága okán. Használhatta volna a koronavírust a nemzeti egység megteremtésére, ahogy a fiatalabb Bush hasznosította a szeptember 11-i terrortámadást és később az iraki háborút. Trump lusta volt, és a pandémia kezdetén rosszul mérte fel a helyzetet. Később javíthatott volna, ám még arra is képtelennek bizonyult, hogy valódi szimpátiát mutasson az áldozatok iránt. Viselkedésével és több kijelentésével végig sértette a republikánusok egyik legstabilabb támaszát, a katonaságot. Kampánya kaotikus volt, komoly kampánypénzek tűntek el nyomtalanul, és a demokraták sokkal több pénzt tudtak összegyűjteni, mint az ő emberei. Hiába próbálták tanácsadói rávenni, hogy a gazdasági eredményekre koncentráljon, képtelen volt nem Pavarottiról, Biden napszemüvegéről vagy különböző összeesküvés-elméletekről beszélni, amelyeket a televízióból vagy az internetről szedett össze. Az

első elnöki vitára nem készült fel, és minősíthetetlen módon viselkedett. Elkövette azt a hibát is, hogy ahelyett, hogy saját szavazóit is levélszavazásra biztatta volna (Trump maga is levélben szavazott), úgy próbálta aláásni ezt a voksolási módot, hogy a republikánus szavazók egy részét elijesztette tőle. A járvány miatt ez szarvashibának bizonyult. Mindezek ellenére Trump rácaffolt a közvélemény-kutatók jóslataira, és a vártnál jobban szerepelt. Ezzel együtt a teljes népesség körében hatmillió, az elektori kollégiumban pedig 74 szavazattal fog veszíteni. 2016-ban Trump közel hárommillió szavazattal kapott kevesebbet, mint Hillary Clinton, és pont annyi elektorral nyert akkor, mint amennyivel most veszít. A csatatérállamokban Trump kisebb különbséggel nyert négy éve, mint most Biden ugyanott. Ám akárhogy nézzük, Trumpnak így is több mint hetvenmillió voksot sikerült összegyűjtenie. Többet, mint bármely republikánus elnökjelöltnek az amerikai történelemben.

Trumpra az idősebb, fehér, kevésbé iskolázott vidéki emberek szavaztak. Azt is tudjuk, hogy a fehér, fundamentalista protestánsok nagy támogatói. Szavazói nem a szegények, nem is az alsó középosztály soraiból toborzódnak elsősorban, hanem a szolid középosztályból. Az is meglepő, hogy bár a nők sokkal inkább szavaztak Bidenre, ez nem igaz a fehér nőkre, akik nem végeztek egyetemet.

A meritokrácia sebei

Kétezertizenháromban, miután Mitt Romney veszített Barack Obamával szemben, a Republikánus Párt önvizsgálatot tartott. Ennek eredmé-

nyeként született meg a Növekedés és lehetőség projekt, amely mint Boncolási jelentés (*Autopsy Report*) került a köztudatba. Fő mondanója az volt, hogy a Republikánus Párt szavazóbázisa egyre zsugorodik. A Republikánus Pártnak nyitnia kell a fekete, latin, ázsiai kisebbségek, valamint a nők, a melegek és a fiatalok felé. A dokumentum azt is leszögezte, hogy egyre többen szavaznak korábban és levélben, erre is fel kell készülni. A jelentés több javaslatot tett arra, hogy ezt mind hogyan lehet megvalósítani. Ehhez azonban politikai irányváltásra is szükség lett volna, például a gazdagok adókedvezményei vagy a nagyvállalatok támogatása nem lett volna tartható.

A reform alternatívája az a két évtizedes gyakorlat volt, hogy lassítani kell az új szavazók táborának növekedését különböző szavazást korlátozó intézkedésekkel, a szavazóközveteket optimalizálni kell a párt érdekei szerint (ez az úgynevezett *gerrymandering*), a bírói kart és a legfelső bíróságot saját emberekkel kell feltölteni. Ez ugyan hosszú távon nem megoldás, de aki a politikában időt nyer, életet nyer.

A Republikánus Párt a *Boncolási jelentés* reformtervével vágott neki a 2016-os választásoknak, amikor megjelent Trump. Soha nem tartozott a Republikánus Párthoz. Korábban is inkább a demokratákat támogatta, de hónapok alatt átvette a párt fölött a hatalmat úgy, hogy a terv minden javaslatával szembefordult. Megsértett minden kisebbségi csoportot, felháborította a női szavazókat, elriasztotta a melegeket és a fiatalokat. Ahelyett, hogy szélesebbre tárta volna a párt kapuját, a párt régi szavazóira koncentrált, és őket mozgósította.

Trump ráérezett arra, hogy hogyan kell a törzsszavazókat lelkesíteni. Megértette, hogy a globalizáció és a gazdasági-társadalmi átalakulás vesztesei súlyos sebeket hordoznak, és úgy érzik, hogy az elit cserben hagyta őket. Az amerikai álom alap-tétele, hogy mindenki a saját szerencséjének kovácsa, ezért aki gazdag, az megérdemli. A társadalom meritokratikus. Ebből viszont az is következik, hogy aki nem sikeres, az is azt kapta, amit érdemelt. Ez a bűntudat különösen megalázó egy olyan gazdaságban, amelyben a tudás és az azt jelző egyetemi végzettség a belépőjegy az anyagi sikerhez. Ezt az ember vagy megszerzi élete elején, vagy nem. Ha a szerencsés egyharmadhoz tartozó diplomás ember még arról is kioktatja a többséget, hogy hogyan kell viselkedni, beszélni, egészségesen étkezni, mi a tény, és mi nem az, azt már nehéz eltúrni. A tetejében a politikailag korrekt beszéd normái minden gyenge pozícióban levő társadalmi csoportot védenek, a tanulatlanokat leszámítva.

Ez a harag tükröződik nemcsak a felmérésekben, hanem abban is, hogy kik hogyan adakoztak. A legnagyobb, Bident támogató foglalkozási csoportok, a tanárok, az ügyvédek, az orvosok és az egészségügyi dolgozók, kreatív szakmabeliek, informatikusok, valamint a könyvelők és a mérnökök voltak, diplomás emberek. Trumpot támogatták a háztartásbeliek, a rendőrök és a börtönőrök, a tűzoltók, a kisüzlet-tulajdonosok, a sofőrök, farmerek, a javító-szerelő és az építőipari szakmunkások. Olyan pályák, amelyekhez nem kell diploma, de elég pénzt lehet velük keresni ahhoz, hogy művelői adakozni is tudjanak. Igaz, ezekből egyre kevesebb

van. Ha munkahely szerint nézzük, akkor a legtöbb demokrata adakozó az egyetemek, a high tech és az informatikai vállalatok, a szövetségi állam és a pénzügyi cégek alkalmazottai közül kerül ki. A republikánus adakozók kisebb munkahelyeken dolgoznak, de egypár nagyobb munkáltatónál is, például a hadseregnél vagy a New York-i rendőrségnél.

A neoliberális politika azt ígérte, hogy a tudós szakértők majd megmondják, mire mi az okos megoldás. A társadalmi konfliktusok nem politikai vagy kulturális problémák, hanem technikaiak, amelyeket csak képzett szakemberek tudnak kezelni. Mindenki egyetért abban, mi a közös cél, a kérdés csak az, mi a legokosabb módja annak, hogy célunkat elérjük. Michigani beszédében Trump így támadta Bident: „Nem egy okos ember. És virágkorában sem volt okos ember. Mindig tudták róla, hogy egy fafej. Mindig tudták róla, hogy egy fafej, és ez húsz-huszonöt éve volt. És most még nagyobb fafej.” Bidenttel ellentétben „az emberek okosak”. Trump is okosnak tartja magát, többször dicsekedett azzal, hogy milyen intelligens, magas az IQ-ja, és vissza tud mondani öt szót emlékezetből („személy, nő, férfi, kamera, tv”). Ez azonban nem könyvből nyert tudás – Trump köztudottan nem olvas –, veleszületett képesség. A klímatudósok, járványszakértők, közgazdászok csak úgy csinálnak, mintha okosabbak lennének másoknál.

Trump sok személyes sértettséget hordoz az elittel szemben. Egész életében a New York-i felső körökbe akart bekerülni, ahol mint zavaros ügyletekben halászó, önreklámozó szélhámost, stílustalan playboyt tar-

tották számon. Az egyetemre csalással került (más felvételizett helyette), rosszul tanult (meg is tiltotta, hogy alma matere kiadja a bizonyítványát). Mégis lediplomázott. Trump egy szabadulóművész. Egy kongresszusi vádemelést, két botrányos válást, hat csődöt, huszonhat nemi zaklatási panaszt és körülbelül négyezer peres feljelentést sikerült megúsznia eddig. Hívei szemében egyszerre áldozat és hős, ahogy az elnök minden mondata is egyszerre panasz és dicsekvés. Áldozatként hívei együtt tudnak vele érezni, hősként a győzelem reményét nyújtja. Mint volt munkatársaitól, ismerőseitől, rokonaitól tudjuk, elviselhetetlen, tudatlan, hiú, önző ember, híján minden empátiának és lelkiismeretnek. Követői valószínűleg egy napot sem bírnának ki a jelenlétében. De mivel Trump celeb, rajongói erősen tudnak kötődni hozzá anélkül, hogy saját bőrükön kellene megtapasztalniuk személyes hibáit. Így az elnök gyarlósága hívei számára elsősorban mint felmentés és megbocsátás jelenik meg. Trump maga állandóan ítélkezik, de létével nem vonja felelősségre a meritokrácia veszteségeit, feloldja őket a szegény alól. Neki sincs szégyenérzete, ezzel is példát mutat. Sikerével pedig a meritokráciát csúfolja meg.

A Republikánus Párt eleinte megpróbált ellenállni Trumpnak, de nem volt hozzá ereje. Amikor kiderült, hogy mennyire népszerű, a pártelit feladta a harcot, és úgy döntött, hogy népszerűségét és figyelemparancsoló képességét arra használja, hogy egy sor népszerűtlen, de a pártnak tradicionálisan fontos ügyben eljárjon. Ezek közé tartozott a társasági adó jelentős csökkentése, egy sor szabályozás megszüntetése, a fegyverlobbi

védelme és sok minden más. A szabadkereskedelem, a külpolitika és a bevándorlás kérdésében azonban a párt kénytelen volt beáldozni tradicionális érdekeit.

Noha Trumpnak antiszocialista retorikájával sikerült megnyernie több ázsiai és dél-amerikai háttérű szavazót – erre különösen a vietnámi, kubai és venezuelai származású amerikaiak voltak fogékonyak, akik a szocializmus szóról nem Dániára vagy Svédországra asszociálnak –, a 2020-as választás mégis azt mutatja, hogy a *Boncolási jelentés* alapvetően helyesen ítélte meg a helyzetet. A republikánusok egyre gyengülő szavazóbázissal versenyeznek, bár Trumpnak sikerült a maximumot kihoznia ebből.

Hanyatlás és polarizáció:

gyenge pártok, erős pártosság

44

De miért tudta Trump így az ujjja köré csavarni a Republikánus Pártot? A modern demokrácia lényegi eleme, hogy a társadalmi konfliktusokat a politikai pártokon keresztül alakítja át, politikai és kormányzati vitákká szelídíti őket. A pártok hiányoznak az amerikai Alkotmányból, és az alapító atyák közül Washington és Hamilton is kifejezetten bírálta őket, ezzel együtt a 18. század végétől a modern politikai pártok először Angliában és Amerikában, majd később az egész világon a demokrácia főszereplőivé váltak.

A politikai pártok mára válságba kerültek, és egyre kevésbé képesek elvégezni a rájuk rótt feladatokat. Ahelyett, hogy kezelnék, inkább továbbélezik a konfliktusokat. Ennek külső oka, hogy a demokrácia és az azt üzemeltető pártok a nemzetállam szintjén működnek. A globali-

záció azonban olyan folyamatokat indított el, amelyekre a nemzeti pártok sokszor nem tudnak komoly hatást gyakorolni akkor sem, ha hatalomra kerülve megkapják a nemzetállam hatalmi eszközeit. A nemzeti pártok tehetetlensége aláásta szavazóik bizalmát. A válság belső oka pedig az, hogy a pártok maguk is kiüresedtek. A pártelíttek, amelyek kézben tartották a pártjuk belső folyamatait, bürokratikus hatalmukat két fontos eszközzel gyakorolták. Az egyik a pártkassza volt: a pártpénzek kezelésével tudták menedzselni a párt káderállományát. A másik a nyilvánosság kontrollja: a pártvezetés döntötte el, hogy ki jelenhet meg a párt nevében a médiában, kiből válik ismert politikus. Mára mindkét eszköz kezd kicsúszni a pártvezérek kezéből. Politikai vállalkozók a pártvezetőket megkerülve tudnak pénzhez jutni, illetve egy sor feladatot, melyhez eddig sok pénz kellett – ilyen egy politikai esemény megszervezése – a közösségi média és az elektronikus kommunikáció segítségével olcsón el tudnak végezni. A nyilvánosság szerkezete is megváltozott. A politikai információkat ma már nemcsak a nemzeti központi hírszolgálat uralja, hanem számtalan kicsi csatorna, amelyhez a politikusi hozzáférést a pártvezetők már nem tudják kézben tartani. A közösségi média pedig közvetlen megjelenést is lehetővé tesz a közélet porondján. Trump twitterelése ezt használta ki.

Ezekhez az általános okokhoz Amerikában hozzáadódik az előválasztások rendszere, amely a párt jelöltjeit állítja. Ezek az előválasztásokon nem a pártvezetők, hanem a párt helyi aktivistái viszik a prímet, akik

többnyire ideologikusabbak, radikálisabbak, mint a pártvezetés vagy a szavazók. Elvben ezt annak kellene egyensúlyoznia, hogy a választásokon a jelöltnék meg kellene nyernie a mérsékelt szavazókat is, akik a mérleg nyelvéként döntő szerepet játszanak. Ez az ellensúly megszűnt azáltal, hogy a szavazóközrtek részben a gerrymandering és részben spontán demográfiai folyamatok következtében egyszínűbbé váltak. A körzetben domináns párt jelöltje biztosra veheti megválasztását, így az előválasztás dönti el, kiből lesz képviselő.

Egy legyengült és radikalizálódott Republikánus Pártban vehette át Trump a hatalmat néhány hónap alatt. Majdnem ugyanez sikerült Bernie Sandersnek is, aki független szenátorként kis híján megpuccsolta a Demokrata Pártot. De ez nem csak amerikai jelenség. A világ többi országában is hanyatlanak a pártok. Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban is recseg-ropog a pártrendszer. Az Egyesült Királyságban az ország sorsát eldöntő Brexitről a pártrendszer megkerülésével, egy népszavazáson döntöttek, és nem a parlamentben. Magyarországon is megszűntek a pártok. A Fidesz–KDNP csak látszólag politikai párt, valójában állami szerv, amelyben a pártelit hatalmát egy ember, Orbán Viktor gyakorolja az államhatalom eszközeivel. Az ellenzéki pártoknak egy autokrata rendszerben kétszeresen nehéz a dolguk: kívülről a hatalom próbálja őket ellehetetleníteni a kormányzat teljes erejével, másfelől belülről a pártvezetők képtelenek fenntartani a szervezeti egységet. A pártok hanyatlásával mindenütt előkerülnek az erőskezű, karizmatikus vezetők.

A bizonytalan jövő

Amikor e sorokat írom, Trump elnök és a Republikánus Párt még mindig nem ismerte el a vereségét. Trump egyik pert indítja a másik után, és ezeket nagy sebességgel veszt el, mert vádjai egytől egyig jogilag megalapozatlanok, és híján vannak a bizonyítékoknak. Komoly ügyvédi irodák még nagy összegekért sem hajlandók beszállni ebbe a jogi kutyakomédiába. A pereskedés célja ugyanis nem a jogi győzelem, hanem annak látszata: a közvélemény egy részének meggyőzése arról, hogy Trump nyert. Nem a bírók a közönség, hanem a rajongó tömeg. És ha sokan ezt nem veszik be, az se baj. Ahogy azt Lou Thesz, a legendás magyar származású pankrátor írta önéletrajzában: „A győztes nem mindig az a pankrátor, akinek a kezét a végén felemelték, hanem az, akinek a teljesítménye megmaradt a szurkolók fejében, amikor hazafelé tartottak a mérkőzés után, és akinek azért fizetnének, hogy újra láthassák, függetlenül attól, hogy győlöltek-e vagy csodálták-e őt.”

Más okoknál fogva ugyan, de Trump és a republikánusok számára a vereség több mint egy veszített politikai csata. Trump számára a vereség saját brandjének halála. Nemcsak hogy vesztes lett egy választáson, amelyen a hatalmon levő elnök mindig előnnyel indul, de ha kikerül a Fehér Házból, számtalan civil, sőt bűnvádi per is vár rá.

Trumpnak érdeke az utolsó pillanatig húzni az időt. Hatalmas kampányadósságait törlesztenie kell, most megint pénzt gyűjt. A pénzt ugyan a választási eredmény körüli jogi csatához kéri, de az apró betűs részben az áll, hogy az összeg 60 százaléka egy olyan alapítvány-

nak megy, amelyből Trump a jövőbeli karrierjét is finanszírozhatja. Elképzelhető, hogy televíziós kommentátorként, esetleg saját tévécsatornájával és Twitter-fiókjának közleményeivel még egy darabig jelentős befolyást tud gyakorolni a Republikánus Pártra, de azt a figyelmet, amelyet elnökként megkapott, nem fogja tudni megtartani.

A Republikánus Párt is nagy vesztélyben van. Elnökjelöltjei az elmúlt harminc évben egyetleneszer tudták csak megszerezni az egyéni szavazatok többségét, 2004-ben, amikor az ország Irakkal állt háborúban. A szenátus megtartása, amely most a georgiai választás két helyet is eldöntő, második, januári fordulóján fog múlni, számukra élet-halál kérdés. Ezért is állnak ki Trump mellett, nehogy a lelkes Trump-szavazók cserben hagyják őket Georgiában.

Ha a demokraták megnyerik mindkét helyet, és így többségbe kerülnek a szenátusban is, első lépésben állami jogot adhatnak Washington D. C.-nek és Puerto Ricónak. Washington D. C. 700 ezer lakosa nem rendelkezik képvisellel a szenátusban, és az alsóházban sincs szavazati joga. Az idén a demokrata alsóház megszavazta, hogy Washington D. C. teljes jogú állam legyen. Ezzel a szenátus két további demokrata tagot nyerne, az alsóház pedig egyet. Puerto Ricóban a választások napján népszavazás döntött arról, hogy a szigetország kéri csatlakozását az Egyesült Államokhoz. Ez további két szenátusi és öt újabb alsóházi helyet adna a demokratáknak. A két új állam összesen kilenc extra elektori szavazatot jelentene. Ez évtizedekre kizárhatná a hatalomból a republikánusokat.

A szenátus birtoklásával a demokraták egy sor más programot is meg tudnának valósítani. Akár még a legfelső bíróságot is kibővíthetnék, és megváltozna a jelenlegi konzervatív túlsúly. Még ha januárban nem is sikerül mindkét helyet elnyerni, a 2022-es választáson a demokraták jó eséllyel megszerezhetik a szenátusi többséget. Nagy feladatok állnak a Biden-kormány előtt. A belügyekben a járvány leküzdése szerepel az első helyen, utána következhet a környezetvédelem, az egyenlőtlenségek csökkentése adóreformmal és a minimálbér emelésével, belekezdhetnek az egészségügy rendbetételébe, kidolgozhatják a büntető igazságszolgáltatási reformokat, és rendezniük kell a menekült- és a bevándorlásügyet. A külügyben Amerikának helyre kell állítania megtépázott tekintélyét és szövetségesei bizalmát, és meg kell találnia helyét a többpólusú világban.

De a repedések már látszanak a Demokrata Párton belül is. A Trump-ellenes koalíció közös tető alá hozta Jeff Bezost, a világ leggazdagabb emberét és Noam Chomskyt, a baloldali radikális nyelv- és politikatudóst, összehoronálta George W. Busht és a szociáldemokrata Bernie Sanderst, egymás mellé állította Michael Bloomberget, a pénzügyi világ egyik sikeremberét és Elizabeth Warren szenátort, a bankok kemény kritikusa is. A Demokrata Pártot kulturális és etnikai színessége is feszíti. A katolikus mexikói bevándorló és a nagyvárosi meleg értelmiségi, a fekete protestáns és az ázsiai informatikus, az arab fűszeres és a fehér feminista világa nehezen gyúrható bele egyetlen politikai programba. Ráadásul a választók soha nem voltak ennyire megosztottak. Milliók

fogják hajtogatni, hogy Biden elcsalta a választásokat, miként milliók gondolják azt, hogy négy éve Trump joggal került a Fehér Házba.

A pártok utáni demokrácia még nincs kitalálva. Sok minden áttevésre vár. A demokrácia jelenlegi formája a nemzetállamra épül, amely egyszerre túl nagy és túl kicsi ahhoz, hogy a világ konfliktusait kezelni tudja. Egyszerre van szükség a globális folyamatokat igazgatni tudó demokratikus intézményekre és helyi autonómiára. Újra kell gondolni a részvételi és a képviseleti elv szerepét a különböző szinteken, és meg kell fontolni, hogy hol milyen szavazási technikákat a legjobb használni. Hol érdemes például sorrendi szavazást bevezetni, így esélyt adni kisebb pártoknak, vagy hol célszerű

mindenkinek több, de egyenlő szavazatot adni, így megengedni, hogy a szavazó, szavazatait szétesztva, több jelölt között árnyaltabban fejezhesse ki preferenciáit.

Hiba volna azt gondolni, hogy Trump verésével visszatérhetünk a 20. századi liberális demokrácia kellemesen ismerős intézményeihez. A macombi sportpályán lelkesen taposoló emberek nem tűnnek el egyik napról a másikra. Trump négyéves országlása azt mutatta meg, hogy a liberális demokrácia súlyos beteg. A demokrácia kreatív reformjának alternatívája a látványpolitika, amely butítva szórakoztat, és amelynek paravánja mögött hatalmi ügyletek folynak korrupst, rövid távú érdekekből az egyre polarizáltabb és működésképtelenebb világban.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Teli bőrönd, üres szív

Vietnám (részlet)*

Ki mit keres?

Nem értesz semmit. Nem tudnak angolul. Nevetnek valamin, de te nem tudod, min. Abbahagyják, nem tudod, miért. Nem szólalhatsz meg hangosan, mert besorolnak az élősködő nyugati alja népek közé, gondolod, akik olcsó áruért, olcsó ebédekért és maradandó egzotikus élményekért jöttek. És hazamennek fénylő arccal, jó cuccokban, decemberben leburnulva, s azzal kérkednek, hogy ebből a vietnámi lélekből ők is hazahoztak valamit, s nem utolsósorban látták azokat az UNESCO által szentesített helyeket, amelyek egyedülállóak a világon, s aki látja, persze az is átéli, a saját egyedülállóságát. Nem, nem beszélsz hangosan, mert azt hiszed, így nem fognak besorolni. Holott dehogynem. Így is besorolnak, csak nem mutatják, gondolod, és nem vetsz számot azzal, hogy valójában te nem akarsz a saját fajtáddal közösséget vállalni, a nyugatról idevetődött vándorokkal. Ez nem a helyi lakosság véleménye, hanem a tiéd, s épp a te hozzáállással nem ért itt senki egyet, a tiéddel, aki vékonypénzű turista vagy. A helyiek pont a hangoskodó nagypénzűeket várják, csak jöjjenek, vásároljanak, egyenek, utazzanak, lepjék el, mint a sáskák, a természeti és kulturális látványosságokat, és fajlagosan a lehető legtöbb pénzt hagyják ott.

48

Nem értesz semmit, ahogyan a többi idevetődött nyugati sem ért semmit. Mit keresek itt? Mit keresnek itt ezek a melegtől kitikkadt, szuszogó vándorok? Lődörögnek a nekik semmit nem jelentő múlt semmit nem jelentő relikviái között. Egy legendás király, persze a nevét egy percig sem tudják megjegyezni (Le Loi, 1428), bár megvédte a népet az ellenséggel szemben, egy teknős adta neki állítólag a csodakardot, amivel sikerült. De neked nem mond semmit ez a történet, hiszen addig sem tudsz eljutni, hogy megkülönböztess két ázsiait, mondjuk egy kínait meg egy vietnámit, hogyan is számítana neked, hogy egy általad felismerhetetlen népet valaki megvédett egy másik, általad felismerhetetlen nép támadásától.

Kezedbe útikönyvvel próbálsz egy pagodát megtalálni Hanoiban, a Nyugati-tónál vagy bárhol másutt, a pagodában majd régi szentek szobraikat látod, senkiről sem tudod, kicsoda, az egyik talán Konfuciusz, a másik, aki meghonosította Vietnámban Konfuciusz tanításait, amely tanításokról persze semmit nem tudsz, valójában már a tízparancsolatból sem jut eszedbe minden parancsolat, miért is kéne tudnod, mit jegyeztek fel ennek a valahai mesternek a tanítványai két és fél ezer évvel ezelőtt.

* A második és a harmadik részt következő számainkban közöljük. – A szerk.

Élményvadászok

Miért jön ide, aki idejött, ebbe az ősoket mélyen tisztelő országba. Miért jönnek ide azok, akik már saját magukról sem tudják, kicsodák, hogy milyen anya szülte őket, milyen apa nemzette, kik az egész, a fél- és a mostohatestvéreik, és hányan vannak. Ezek a megbomlott vagy bomladozó azonossággal rendelkező emberek lélekszakadva loholnak az élmények után, hátha valahol megtalálják önmagukat. Tartalmas időtöltés, színház, koncert, külhoni utazások, amelyek közül kiemelt jelentőségű ez a keleti út. Nyakukba veszik Indokína országait, s olyan gazdagon térnek haza, legalábbis egy plusz bőrönddel biztos, amiben a megvásárolt olcsó áru van, ruhák és néhány régiség, többnyire hamisítvány, de ez csak haláluk után derül ki, amikor az örökösök beállítanak ezzel a tussal festett tekerccsel egy régiségkereskedőhöz. A kereskedő nagyot nevet, ez huszadik századi hamisítvány, semmi értéke, ráadásul sima filctollal van festve. Az örökösök végül megkérik ezt a kereskedőt, hogy hadd hagyják ott, pénzt nem is kérnek érte. Később persze a kereskedő mégis eredetiként adja tovább a műkincset, csillagászati áron, de arról már az örökösök nem tudnak.

Loholnak az élményvadászok az újabb és újabb trófea után. Olyan gazdagok, hogy hát tényleg lenne mit mesélni az otthon maradottaknak, ha nem éppen egy újabb tartalmas időtöltésen törnék a fejüket, amikor végre hazakernek. Ez még belefér az időbe, mutatnak a térkép egy eldugott zugára, s mikor menjen az ember, ha nem most, amikor épp anyagi viszonyaik vagy időbeli elfoglaltságaik lehetővé teszik, nem utolsósorban még egészségesek, szóval egy ilyen nagy utat is bírnak. A világ meg nem győzi eléjük tárni a kínálatot. Jaj, ájuldoznak, hogy fog ez a sok minden beleférni. S ahogy kepesztenek élménytől élményig szakadatlan, abban a hitben, hogy megint megszereztek valamit, úgy vesztenek el mindent. Egy élet volt, és már hol van? Semmivé égett a feldolgozatlan, ám örökösen ömlő élmények máglyáján. Olaj a tűzre, smoke on the water, nézed a párálló vizet, mögötted morajlik a város, ajándékboltok, utazási irodák, kedvező áron kínálnak hétsodát.

49

Hanoi – Át az úton

Smoke on the city. A légszennyezés messze fölötté az egészségügyileg elfogadható értékeknek. Motorosokkal tömve az utca, autók vegyülnek közénk és néhány biciklis. Nincsenek szabályok, napokig észre sem veszem, hogy akadnak táblák, amelyeket persze senki nem vesz figyelembe, mégis működik minden, és nem hömpölyög a vér a főváros utcáin. Mindenki eszeveszetten dudál, szinte kibírhatatlan a hangzavar, de mégis kibírják, nemcsak a helyiek, hanem a külhoni hordák is. Olcsó és maradandó élmény fejében jöttek. Azt mondták az otthoni agitátorok, hogy ez az élmény még a kötvényvásárlásnál is fontosabb, jószerevel többet ér, mert ezt nem fogja elsodorni egy világméretű pénzügyi válság. Ez akkor is ott lesz a fejükben, ha a tető már nincs a fejük fölött. Egy életre szól, sőt, megmarad örökre, holott nem, mert egy újabb különleges élmény elhalványítja, s csak idő kérdése, hogy végleg elveszen az élménybankok csődjében.

Ezért a veszteséért teszik kockára az életüket, hogy egy forgalmas utcán átjussanak a túloldalra, ahol minden határozatlanság tulajdonképpen lehetlenné teszi ezt a műveletet, a határozottság viszont azzal riaszt, hogy keresztülgázol rajtuk a Hanoi belvárosában hömpölygő forgalom. Nem érdekli őket, hogy hetekig fertőzik a tüdejüket, ez az élmény ára, hogy aztán később egy tüdőprobléma reaktualizálja az élményt, de már nem úgy, mint szépet, a fiatal vagy épp középkorú életük egy emlékezetes eseményét, hanem hogy minek kellett akkor oda elmenni. S hogy ez rettenetes, hogy soha nem lehet tudni, hogy milyen cselekedetnek milyen következménye van, s hogy épp annak, amitől a legjobbat várták, pont rossz, mondjuk végzetesen rossz. A tüdőben burjánzó daganat. Tüdőszinten újraéled Hanoi, apró légszűrő, feltoluló járművekkel, az óváros sikátorai, s az utcákra rálógó vezetékek. Végkiárusítás a lebenyekben.

De most még nem ez van. Ez majd csak történik, ha történik, de ki tudhatja, mi történik akkor, amikor még nem az történik. Most még az utca túloldalán nyújtogatják a nyakukat, forgatják a fejüket, átkelésre készülnek. Ellesik a helyi lakosok ügyességét, és átjutnak az úton. Célirányosan előre, határozott lépések, ha toporogsz, elcsapnak, bár ezt a motorosok sem akarják. Senki nem akarja a bajt, s ez megóvja az életet, még a nyugati turistákét is, hogy aztán a tüdőproblémáikat majd otthon kezeljék. De most még nem ez van. Nem vetődik fel, hogy érdemes-e hosszú távra cipőt, táskát, dzsekit vásárolni, mert persze hogy érdemes. Csak néhány évvel később lesznek ezek a holmik terhesek az örökösöknek, hogy na, még ezt is ki kell dobni, vagy oda kéne adni valakinek, tulajdonképpen kettőn még a címke is rajta van.

Átjutottak, hiába átláthatatlan a rendszer, hiába nincs központi szabályozás, a város működik, mert van a kooperációnak egy természetes rendszere, ami központi akarat nélkül is működőképes. Hatmillió motorbicikli közlekedik így Hanoiban, és magyarországnyi lakosság. Miért nem hisz a mai nyugati ember az egyéni felelősségben, ami kialakít írott törvények és szabályok és rendeletek nélkül is egy konszenzuális rendszert és rendet. Miért monitorozza és irányítja minden cselekedetünket az állam, a hatóságok, a törvények, a rendszabályok. Miért tapogatják le minden lépésünket, miért van, hogy egy központi számítógép többet tud rólunk, mint mi magunk. Miért? Én is megyek azok nyomában, akik más turisták nyomában mennek, nyomomban a telefonomat követő központi figyelőrendszer. Turista vagyok, egy nyugati ember, aki keleten van, majd ilyen hirdetéseket kapok hónapokon át, mert keletiút-fogyasztónak néz a megfigyelőrendszer, kedvezményes utak Ázsiába. Átérttem.

Vajon kik?

Vajon kik jönnek ide? Magadat sem ismered, holott egy vagy közülük. De mégis tudni akarsz, kik ezek az utcákon lődörgő fehérek. Itt vannak a fiatal vadászok, akik kezükben olcsó dobozos sörrel (Hanoi beer), ha nővel jöttek, akkor spirituális reményekkel járják az utcákat. Jin-jang, nirvána, ilyesmi. Smells like teen spirit. De hamar kiderül, hogy csak olcsó sörhöz

jutnak, a spirituális reményekről lemondhatnak, ki a franc hallja ebben a zajban a lélek hangját. Már megint a nő járt rosszabbul, de végül televásárolja magát márkás holmikkal bagóért, és ő is kielégül. Hirtelen feltűnnek a „mit adjak neked érettségire” fiúk és lányok falkái. Mit szeretnél, Budapest, Sziget-bérlet vagy Vietnám? Ők csordában róják az utcákat, egymás iránt érdeklődnek, meg persze inni akarnak, esetleg lefeküdni valamelyik volt osztálytárrsal, észre sem veszik két hét alatt, hogy hol vannak. Tényleg lehetnek volna egy budapesti romkocsmában is, vagy Prágában, ők mindenütt stabilan ugyanahhoz az élményhez jutnak. Aztán itt a középkorú házaspárok, ha már gyerekük nem születhet, meg hát egy gyerek azért méregdrága, bár jól mutatna a nappaliban egy aranyos, nagy barna szemű szír árva. Szóval Vietnám a gyerekhez képest olcsó, és tényleg akkora nagy élmény. Meg most legalább a járdák hiánya és a veszélyes közlekedés miatt végre összebújnak, akár az utcán is, kitikkadt, izzadtságtól, portól és koromtól ragadós arcukat összedugják. Olyanok, mint régen. Szeretik egymást, bárki láthatja. Akik nem szeretik egymást, ilyet nem csinálnak. És itt a gyermeteg jó módúak, akik otthon azzal kérkednek, hogy a világ hetedhét sarkában jártak, sokszor még a gyerekeket is elvitték, mert hisznek a családban, csak épp a szívükbe vezető járat van benőve gazzal, göcsörtös fákkal. Tőlük nem sokban különböznek a bakancslistások. Az eztmégmegkellazéletben fajták. Tavaly megvolt a bűvárkodás az Adrián, most jöhet Vietnám. De hiába jönnek, nem változik semmi, nincs olyan lista, ami örömtelibbé tenné a halált. Aztán vannak, akik csak egyedül értelmezhetőek. Hogy mit keresnek itt, nem tudni, nincs oly jel rajtuk. Gondolják, itt összefutnak azzal a férfival, nővel, akit a szívük mélyén vagy még egy előző életükből mindig is ismertek, vagy ők azok, akik még a férjükkel tervezték az utat, de ez a férj nem sokkal az indulás előtt kiszállt a házasságból, vagy meghalt. Végül itt a fiú fiúval, lány lánnyal párok, akik úgy hiszik, ha kiteszik a lábukat az országból, senki nem néz rájuk gyanakvón, boldogan csókolóznak az idegen utcákon, s nem jut eszükbe, amikor egy határon kiléptek, egy másik határon be, s határon túlra valójában senki nem mehet.

Élményhajszolók mindahányan. Otthon erről mesélnek fűnek-fának, hogy mennyi élményben volt része a papának meg a mamának, papamama kicsi lányának és fiának. S még ki sem húlt a helyük a repülőgépen, már tervezik a következő utat Kínába, Tajvanra és Kambodzsába. Izland, na, az is marha menő, és nincs olyan messze. Élmények halmozódnak egymásra, csak ne maradjanak önmagukkal egy szobában. Félnek egyedül az üres napoktól, amikor a szíven belül tombol a lárma, s menekülnek inkább a folyamatos élmények birodalmába. S csak az utolsó órán veszik észre, hogy Jézusom, nem történt meg, csak eltelt az élet, holott amúgy mennyi minden történt, s míg az a mennyi minden történt, lassan minden év megéletlen elenyészett.

Mit látnak?

De ki merne rájuk követ vetni, amikor a tekintetedet rájuk veted. Ki tudná eldönteni, hogy mit látnak, amikor Vietnámot látják, és mit éreznek, amikor felkelnek, és rápillantanak erre az idegen tájra. És ki tudja, mit lát, aki a Viet-

námot nézőket látja, hogy a szeme mennyire van belefördülve önmagába. Mindenki, gondolod, héttoronyba van zárva, saját szemléletének fogdájába. Mindenki idegen, nem csak az, aki idegen, az is, akitől csak hajszál választ. Pedig egyek vagyunk az esendőségben, azok is, akik egymástól messzire állnak.

Ki az idegen?

Tovább, tovább, immáron Vietnámban gyártott göncökben. Itt olyan, hogy egy francia fiú megengedheti magának, hogy női nadrágban legyen, vagy szoknyában. Kit érdekel, a fehéreknek tetszik, nevetnek rajta, hogy vicces, a többi meg idegen, gondolja ez az idegen.

Az idegenséget feloldani tulajdonképpen csak úgy lehet, hogy az itt lakókat tartod idegennek, a magadfajtat meg itt lakónak, aki a pénzével létrehozza a turisztikai gyarmatosítást és leuralja a mások országát. Vagy van más módja az idegenség elkerülésének? Az ájtatos együttérzés, a terézanyaság, hogy jaj, de meg kéne menteni ezt a világot, meg milyen rossz, hogy vannak szegények, de odaadnám a használt ruháimat az afrikai feketéknek. Vagy a meghatódva ácsorgás a pagodák előtt, mekkora kultúra, kelet szelleme, ahol a faragott szoborszentek mellett ott az anyagi világ minden kelléke, gyümölcsök alapból, viszkik üvegszám, cigaretta, s néha megszobrozott autók, ha a valahai szent azt szerette, vagy a leszármazottak szeretnének egy olyanhoz a valahai mester segítségével hozzájutni. Idegen vagy, aki menekül a vakvilágba önmaga elől, mert már önmagában is idegen. L'Étranger.

52

Turisztikai gyarmatosítás

Te nem vagy olyan, aki a kifosztott és évszázadokig megalázott kelet megmentésére szövetkezett, te maradsz a turisztikai gyarmatosítás mellett, az jól áll neked, jól megy a ruhádhoz, mert van neked turistaviseleted, meg ott az elődök mintái, a régi gyarmatosítóké, akik pusztán a hatalmi státuszuk miatt meg voltak róla győződve, hogy a leuralt népek tulajdonképpen átmenetet képeznek az állatvilág és a fehérek között. Különben mindenkinek jó, hogy volt ez a gyarmati élet. A mai napig azokat a kormányépületeket használják Hanoiban, s persze épp kormányzásra, amiket a franciák építettek, azokat az utakat, azokat a vasútvonalakat. Turistalátványosság a házak között vezetett keskenyvágányú észak–déli vasútvonal. A kupéból kezett lehet fogni a lakókkal, olyan szűk járaton halad. Dicsérhetjük a franciákat, akik mintegy száz évig uralták az országot, ahogyan dicsérhetjük Hitlert is, neki is mennyi mindent köszönhet a német úthálózat. Persze az amerikaiak is sokat segítettek a háborúval. Ha nem kínozzák meg ezt a népet, talán soha nem akar ekkorát alakítani a világban, talán soha nem akarja megmutatni a föld lakóinak, hogy mit tud. Talán, de kiben volna olyan könyörtelen szív, hogy az elődök szenvedését a mai lendületért, a viszonylagos jólétért elfogadja. Az elődökét, akik ott ólálkodnak minden vietnámi lakásban, mindenütt, de különösképpen a házioltárok közelében. „Gyöker nélkül nincsen fa, forrás nélkül nincs folyó, hogyan is lehetnék én, ha nem lett volna előttem egy ős apó”, olvasom egy középkori lakóház szobájában. Ez már múzeum, de egy házzal arrébb még valóság.

Leszármazottak

A háború emléke épp a feledés felé araszolt, amikor Amerika visszajött. Őli a pénzt a gazdaságba, és majd idővel kiveszi. Visszajöttek a valahai pilóták és dzsungelharcosok örökösei, mert az amerikaiaknak csak leszármazottaik vannak, nincsenek ősei. Akik ősök voltak azon a földön, azokat jól kiirtották, kifosztották, de hagyjuk a demagógiát, mondaná az amerikai, aki mellettem lépdel a nagybani piacon, de nem mondja, mert tud viselkedni, erre megtanították, nyilvános helyen afroamerikaiakról beszél, csak otthon mondja, hogy már megint azok a kurva négerék. A piac is egy látványosság, mondhatni, egy eleven műemlék, hogy a szemünk láttára boncolják az állatokat, s gondos rendbe rakják a hússzeleteket, ahogyan a zöldségeket is és a gyümölcsöket. Persze az ananászon kívül a többiről csak annyit tud az utazó, mint a pagodák szentjeiről, azok szentek, ezek meg gyümölcsök.

Kínai szál

A kínaiak nem idegenek, itt élnek, legalábbis azok még mindig itt élnek, akiket nem dobtak ki 1979 után az országból, a legutóbbi szomszédháborút követően. Itt élnek a régi hódítások óta, s titokban a saját birodalmuk részének tekintik ezt az országot. Állítólag vannak olyan kínai földrajz-könyvek, ahol nincs berajzolva Vietnám határa. A magukénak tekintik azt a helyet, ahol olyan nyílt szívvel gyűlölik őket, hogy akár egy magyar antiszemita is megirigyelhetné ezt a parttalan szidalmazást. És nincs olyan része a vietnámi lakosságnak, ahol mondjuk az általánosításokban rejlő leegyszerűsítés és igazságtalanság okán eltérnének a szokásos kínai-alázástól. Mocskos csalóknak tartják őket, akikkel üzletet kötni még kényszerből sem volna szabad. Kicsiben, nagyban azt játsszák, hogy függőségbe akarják hozni a másikat, első lépésként olyan kedvező ajánlatot tesznek, amit elutasítani nem lehet, s amikor belépsz ebbe az üzleti térbe, kiderül, hogy azon nyomban minden paraméter megváltozik, minden többbe kerül, de már nem menekülhetsz, hiszen befektettél, s nem akarsz veszni hagyni a befektetésedet. Így hát fizetsz, vagy ha nem, mint a hanoi metró esetében történt, akkor évekre befuccsol a vállalkozás. Ha azt mondd, nincs pénzem, azt mondják, nem baj, kedves üzleti partner, majd mi adunk, kisegítünk egy kis hitellel. Az áremelkedéssel ők generálják a pénzhiányt, s ők oldják meg hitellel, hogy ettől fogva még biztosabban diktálhassanak. Emelkedik az ár, növekszik a hitel, növekszik a befolyás. Az egész világot akarják, mondja az útitársam, minden a kezükben van, s a sárga veszedelemről beszél, amiről már mióta beszél mindenki a világon, Nostradamus is megírta, meg a Bibliában is benne van több helyen is, mert az nagyon vastag, szóval többször is belefért. Mindenki azt hiszi, mondja, legalábbis a nyugati világban, hogy a zsidók kezében van minden, holott épp nem, minden a kínaiak kezében van, még a zsidók is. Európában tanult, ott hallott a zsidókról.

Hogy tényleg hazugok és csalók, és önteltek, mint minden birodalmi állampolgár, ja és még koszosak is, nem tudom, de tény, Vietnám felől Kínát nem lehet szeretni. Amerikára, hiába itt még az emléke a valahai szenved-

désnek, Amerikára már nem kell haragudni, de Kína itt van. Ott toporog határon innen és határon túl. Azt mondják, a kommunista vezetés mögött ott a kínai tanácsadók. Ezért hiába kapitalizálódik a gazdaság, az ideológia nem változhat. Dúsgazdag mágnás lehetsz, de ha bírálod ezt a hatalmat, azonnal börtönbe kerülsz, emberi jogok ide vagy oda. Kína itt van, és jelen vannak a kínai emberek, akikről a vietnámi ember leegyszerűsítő véleményt formál, mert nem akar többé ezeknek az embereknek, ennek a gátlástalan birodalomnak az útvesztőjébe belekeveredni, s elveszíteni azt, ami a legfontosabb a vietnámiaknak, a hazájukat.

Eltűnő ország

Mire ez az írás megjelenik, már az az ország, amiről írok, végül is nem lesz. A világtőke nemzetiségtől független, mert a tőkének nincs nemzetisége a globális világban, ez a világtőke felzabálja a világot. Mindenütt ugyanazt teszi, érdekének megfelelően alakítja át a környezetet. Akár a tárgyi világról, akár a természetről van szó, akár az életmódról, netán az ember természetéről. A tőkének nincs kultúrája, helyesebben egy globális kultúra képviselője azért harcol, hogy mindenütt minden a számára lehető legkedvezőbb keretek között működjön, és minden az ő biztonságát szolgálja. Ha meg akar őrizni valamilyen kulturális hagyatékot, csak azért teszi, hogy hasznot húzzon belőle. Az is haszon, ha egy cégre mint az aranyos pandamacik megmentőjére tekintenek az emberek. A szimpátia vásárlót generál. S ha több a vásárló, fokozni lehet, sőt kell a termelést, és tovább lehet, sőt kell irtani a természetet, s fenntartani azt az igazságtalan világrendet, melynek következtében százmilliók nyomorognak és éheznek, miközben a nyugati ember a feleslegben és a felesleges fogyasztásban fulladozik.

54

Még jó, mondja egy vietnámi, hogy nem a kínai tulajdonosok szerzik meg a földet, amúgy csak bérbe, ötven évre, mert a föld a népé, nem elidegeníthető, ritka esetben kérvényezni lehet a százéves bérleti időt. Hogy nem kínaiak szerzik meg a földet, mondjuk, a hmongoktól Észak-Vietnámban, ettől az archaikus faluközösségekben élő törzstől. Még jó, hogy vietnámi tőkebefektetők állítják át a teraszos hegyoldalakra a rizstermelést a jobboldalozóbb zöldségtermelésre, s teszik szolgálókká a valahai szabadokat, ezeket a szegény hegylakókat, akiket sok száz éve senki nem tudott igába törni, se kínaiak, se franciák. Még jó, hogy a vietnámi pénz csinál belőlük bérrabszolgákat. Mert a tőke mindennél erősebb. A tőke felvásárolja a földeket, és jó bért fizet a szabadság elvesztéséért. S ha a földek nem nyújtanak majd elég lehetőséget a jólét miatt egyre szaporodó rabszolgagyerekeknek, majd ott lesz a hegyoldalakra, a természetvédelmi területek kellős közepére épülő lakóparkok munkakínálata. Recepciós, mosogató, szakács, takarító, s a rezervátumként működő lakónegyedbe fegyveres őrség is szükséges. Kell az ember, hogy zökkenőmentesen működjének az esőerdőket leuraló pihenőnegyedek, ahová nyugati turisták, főként gazdag nyugdíjasok jönnek majd, hogy kedvező áron egészséges környezetben tisztítsák a tüdejüket, meg persze a szívüket. De maradjunk inkább csak a tüdőnél.

Hamarosan

Hamarosan nem lesznek bódészerű házak, nem lesznek kis piszkos kifőzdék. Hamarosan nem kell félniük az európai és amerikai vándoroknak, hogy fosással indítják a vietnámi utakat. Hamarosan olyan szag lesz országszer- te, mint abban a hanoi francia pékségben volt, ahol igyekvő vietnámiak kés- sel-villával eszik a kroaszant, ezt látták az amerikai filmekben, igaz, ott nem kroaszant volt a tányéron. Hamarosan elveszíti Vietnám a szagát, azt a sajátos, kicsit égett-főtt ételszagot, ami robogók füstjével elkeverve alkot- ja például a Hanoi-airt. Hamarosan járdák lesznek ott, ahol most parkoló kismotorok és autók akadályozzák a közlekedést, s kényszerítik ki a gyalo- gosokat az életveszélyes út szélére. Hamarosan a közlekedés itt is központi szabályok szerint fog működni, ahogyan délen, mondjuk, Saigonban már működik.

Nem lesz akkora a légszennyezés, de az esőerdők sem lesznek akkorák, amikor majd egy jövőbeni turista Sapa város közelében egy valahai törzsi falut megnéz, ahol a régi törzsek beöltöztetett leszármazottai statisztaáron, napi 24 órában vagy épp váltásban eljátsszák a primitív népek életét. Ez milyen különleges, mondogatják a látogatók visszafelé baktatva a buszhoz, nem is gondoltuk volna, hogy így is lehet élni, ilyen körülmények között. Felszállnak, a buszvezető, mint egy betanított robot, robog velük egy ki- látóhelyre, ahonnet látható az a hegyoldal, ahol a látványosság megőrzése céljából megtartották a rizstermesztést. Háttérben Indokína legmagasabb hegye, a Fansipan (3143 m), de oda nem érdemes felmenni, mondja az ide- genvezető, mert ködbe veszik a csúcsa, s pont az nem látható, ami miatt érdemes ilyen magaslatra felmenni. Az amerikaiak morognak, hogy már megint elbánt velük valaki, azért ennyi pénzért igazán meg lehetne rend- szabályozni azt az átkozott ködöt.

Skanzenek és rezervátumok épülnek, hogy megőrizzék a múlt emlékét, amely múlt elevenességéről már senki semmit nem tud, a világ többi része meg hullik a globális semmibe, a megbízható egyformaság mocsarába.

A haszontalan múlt

Vietnám nem a harmadik világ. Vietnám az ázsiai fejlődés motorja. Vietnám a jólét és a világvesztés határára ért. Gigantikus akaratok működnek, hogy családi birodalmak épüljenek ki. Olyan plusz erők szabadulnak fel, amely erőkre már régen nem emlékszik az európai ember, talán a háború után ilyen volt kiszabadítani Európát a romok alól. Reggeltől estig szorgalma- san dolgozó, vállalkozó kedvű emberek, akik egyelőre még nem robotokként működnek, hanem kedvből teszik, amit tesznek, kedvvel gyarapítják a csa- ládot, az országot. A múltból ez marad majd, ami hasznos, ez az akarat. Ami haszontalan, elpusztul, vagy feledésbe veszik.

De kell-e bármit is siratnunk? Ki akarná látni, mondjuk, az akkádokat, a hettitákat, az avarokat, a keltákat vagy a hunokat, a vandálokról már nem is beszélve? Miért is ülnénk le egy csendes tó partján vagy épp egy hangos tó partján Hanoiban, hogy siránkozzunk egy aktuális jelen elvesztéséért? Mi- ért kéne azt gondolnunk, hogy a világ nem volt mindig haszonelvű a maga

aktuális szintjén. Számptalan haszonelvű gyártmányra utalhatnánk, például a frencsájzban épült velencei városokra, amelyekre ma úgy nézünk, mint egy romantikus és boldog múlt emlékeire. Holott nem. Ezek mind egy régebbi múlt helyébe jöttek, letarolták azt a régi múltat, s hoztak helyébe egyformaságot, csak még nem volt annak a korábbi múltnak, amúgy rossz és nehéz múltnak túlárazott jelentősége a jelenben. Miért ne hihetnénk abban, hogy az új keretek közé kerülő ember éppúgy megteremti a maga kultúráját, aminek révén mondjuk, mélyebben tud szeretni, figyelni a világra és a saját létére, vagy ha belső fejlődésre nem is számíthatunk, legalább jobb lakásuk lesz, s mondjuk, senki nem éhezik, s teli hassal lehet az érzelmi üresség miatt: boldogtalan.

Benne vagy kívül

Néha úgy érzed, rajtad kívül zajlik az élet, bármi történik, mintha mindenben kívül volnál. Csinárod, ahogyan csinálni kell. Szorgalmas apa vagy, igyekvő turista. De valójában nem tudod, a dolgokban hol is vagy te. Nem érted, miért nem vagy része annak az életnek, ami a tiéd. Miért szakadsz le a saját idődről? Miért irtózol a dolgokkal való azonosulástól, holott pontosan tudod, amíg nem válsz azonossá a sorsoddal, amíg nem válsz azonossá a belső és a rajtad kívüli világgal, addig csak létedben vergődő idegen maradsz? Talán annyira hozzászoktál, gondoldod, hogy mindent reflexíve vizsgálj, mert például író vagy, és tárgyyszerűen kezelsz élményt, érzelmet, mindenféle történetést. S az örökös kívülre helyezkedés amortizálta a bentlevés élményét, szétvagdalta az eseményekhez való kapcsolódás szálait. Persze nem biztos, hogy a kívül levés nem a valóság, s lehet, hogy a bentlevés az illúzió. Illúzió, hogy a szűkre szabott életidőnk fel tud oldódni a végtelen időben, hogy úgy szervesülünk a környezetünkbe, mintha rá volnánk vasalva a világra. Illúzió, hogy részesei, sőt alakítói vagyunk a sorsunknak, hisz a dolgok csak látszólag függenek tőlünk, a saját döntéseinktől. Saját döntésnek vélünk egy biológiai imperatívuszt, hogy gyerek. Holott csak végrehajtjuk azt, amit a természet és az erre épülő társadalmi közeg szabályrendszere megkövetel. Ha nem élnénk a saját döntés, a sorsunk feletti fennhatóság mákonyában, akkor is épp az történe velünk, ami valójában történt. Az életünk feletti felügyeletben való hit csak azt hozza, hogy mindazokat a kényszerűségeket, amiknek eleget kell tennünk, saját elhatározásként értelmezzük. Csak akkor borul a rendszer, amikor már a legelvetemültebb öncsalással sem lehet eltagadni, hogy nem, ezt a halált nem mi akartuk, még ha részesei vagyunk is a folyamatnak azzal, hogy éltünk, s elhasználtuk a nekünk szánt időt, és ahogyan éltünk, különböző mérgekkel még elő is segítettük a pusztulási folyamatot.

56

Telefon

Vietnámban vagy. Valaki azt kérdezi, nem hallod, telefonon beszéltek. Nem tudsz elszakadni, a virtuális láncok visszakötnek oda, ahonnét eljöttél, akkor is, ha szakadozik néha a vonal. Mit mondasz? Lelkes vagy, kérdezi, mert azért ez egy különleges hely. Igen különleges, mondd, s te minden-

nap látsz magad előtt egy különlegességet, s hogy soha nem szoktál elégedetlenkedni, hogy mért ez vagy az történik veled, olyan vagy, mint az itteni népek, úgy gondolsz a létre, mint ajándékra, s nem úgy, mint neked járó jussra. Mert semmi nem jár. Akkor, örülsz, meg lelkes vagy, mondja lelkesen. Nem tudom, mondod, mert a lelkes turisták letörték a kedved, olyannak látod magad, mint aki nem tényleges átélés, hanem turistaúton akarja megközelíteni a világot, holott olyan világ valójában nincs. A turista a nincshe megy bele, ott tévelyeg hetekig, holott a valamit, sőt, a nagyon valamit akarja. De a valami ott maradt Kaliforniában, egy francia városban vagy épp Budapesten.

Hasznosság

Ebben a hasznosságra, az idő, az erő, a pénz optimalizálására épülő világban nehéz elképzelni, hogy a primitívnek tekintett törzsek (Vietnámban egyelőre még 54 van belőlük), s persze a kultúrnépek is a múltban, idejük és erejük jelentős részét értelmetlenné látszó rítusok kiötlésére és az arra való felkészülésre fordították. Bölényáldozat, az ősök megidézése, kapcsolatkeresés a szellemek világával. Míg ők szakrális kapcsolódásokat kerestek, s erre nem sajnálták az időt, nem idegenkedtek a közös akarattól, hogy mindent, ahogyan a vadászatot, közös akarattal csináljanak, addig a modern ember legfeljebb az anyaggal tud szimbiózisba kerülni. Anyag neki a gondolat, és anyag az élmény, mert sehol sincs jelen, semmihez nincs köze, amit átél. Museum of Ethnology, Hanoi. Páratlanul gazdag gyűjtemény, mondja egy idegenvezető. Megnézzük, mi, turisták, mert ebéd előtt még ez is része az élménynek. Egy férfi elektromos kerekesszékkal és kísérelővel, messzi földről jött, hogy lássa a pusztuló vagy már kipusztult törzsek szakrális épületeit, a szokásaikról készült filmeket. Hosszú utat tett meg, és nem kevés megpróbáltatáson esett át, hogy élőben lássa azt, ami már nem él. A valaha létező épületek és rítusok most üres szemléltetőeszközök. Órákat vagyok ott, minden filmet alaposan végignézek, szeretném megérezni a közösségek szellemi és lelki dinamikáját. De mit lehet ebből megértenem? Semmit. Vagy néha azt, hogy de jó, hogy mi már ennél azért mégiscsak fejlettebbek vagyunk. Vargyas Gáborra gondolok, aki hosszú időt együtt élt a brú törzsszel, feldolgozta a szokásaikat, a rítusaikat. Vietnámnak ajándékozta az ott készült képeket, amely képek egyedülálló emlékei ennek a közösségnek. Visszamentél hozzájuk, kérdeztem. Már nincs hová visszamenni, mondta. Olyan gyors a változás, hogy egy antropológus kutató simán megéli, hogy kihalt a kutatása tárgya.

Útinapló

Reggel. Ébredés. A szálloda jó minőségű. Medence is van. Egyedül úszol, míg meg nem jelenik a francia család. Gyorsan gyarmatosítják a vizet. Reggeli pho. Reggeli után városnézés, ha épp egy városban vagy: Hanoi, Sapa, Danang, Dalat, Hue, Hoi An. Saigon. Múzeumlátogatás, ha épp van ott múzeum: Museum of Ethnology, Cham Museum. Színház. A rizstermelők ezeréves színháza, az alapmeséket és legendákat feldolgozó, tradicionális

zenével kísért vízi bábszínház. Pagodák felkutatása, régi cham emlékek megnézése (My Son, Po Klong Garai), Cao Dai templom (Tay Ninh). A háború emlékhelyei: föld alatti főhadiszállás (Hanoi, Citadella), az Eiffel által tervezett Long Bien híd, amit az amerikaiak számtalanszor lebombáztak, de seperc alatt visszaépítették a vietnámiak, végül a helyi legendák szerint a Vietkong megunta, és az újraépített hídra amerikai hadifoglyokat terelt, na, most bombázzatok! Föld alatti alagútrendszer (Cu Chi, Saigon mellett). Természeti látványosságok, teraszos rizsföldek és esőerdők Északon, bambuszerdő Közép-Vietnámban, a Márványhegyek Danangban, háromnapos hajóút a Ha Long-öbölbe, két nap a Phong Nha-Ke Bang nemzeti parkban, sziklahegyek, barlangok, tavak, három nap a Mekong-deltában, megint csak hajóval, régi mesterségeket mutatnak be, rizstésztaakészítés, rizspálinkafőzés, vízesések (Tiger falls, Akroet falls, Dambri falls). Fürdés az óceánban (Nha Trang, Hoi An), napozóágy, narancsdzsúsz. Törzsi falvak felkeresése (lat falu Dalat mellett, Hmong települések Sapa mellett), kézművesfalvak, selyemszövők és fazekasok, ízelítő az ősi korok ma is működő technológiáiból. Ebéd ritkán szakítja ketté a napot, a reggeli kitart estig. Vacsora olyan helyen, ahol a helyiek is esznek. Kagylók, halak s más jó falat. Alvás az új helyen, vagy még a régin. Huében vagy már Hoi Anban.

Szerzőink könyvei

*valami félelmetes”
alapítani?”
ből tragédia”
becsaptuk”
nokok vagyunk”
n hülyék voltunk”
ig vannak”
lyet még nem láttunk”
vényei uralkodnak,
törvények”
ff, blöff”
ne elhervadt”*

FARKAS ZOLTÁN

**13
portré**

Egy gyűjtő
arckép-
csarnokából

HÁRS ISTVÁN
MESTER ÁKOS
ESTERHÁZY PÉTER
TARNÓI GIZELLA
KÁDÁR JÁNOS
MARJAI JÓZSEF
ANTAL LÁSZLÓ
LISKA TIBOR
KORNAI JÁNOS
SURÁNYI GYÖRGY
SIMOR ANDRÁS
MATOLCSY GYÖRGY
SÁRKÖZY TAMÁS

PAIRI KÖNYVTÁR

Ficsku Pál

Karanténlevelek Nagytól – tavasz

(kis pálfirkák)

Olyan unalmas, hogy mindenki izgul
Lovasi András

Azt mondják: porból vétettünk, és porrá leszünk.
De szerintem sötétből születünk. S hogy sötétek leszünk-e?
Az csak rajtunk múlik.

Drága Kisfiam!

Lehet, hogy ez az utolsó levél, amit írok Neked.

Lehet, hogy mire megkapod, engem már megkoronáztak, és ott ülök valahol fent egy égi cukrászdában, a megboldogultak között. Ezért nem hívlak mobilon, nem írok e-mailt, csak kézzel írt levelet. Legyek kézzel fogható emlék Neked.

De lehet, hogy nem leszek a koronakirálynőd, élek, s néhány hónap múlva, vagy egyelőre a Beláthatatlan Időn kívül majd, kinevetjük a Halált.

59

Drága kis Unokám!

Szörnyű, amikor esténként a társalgóban nézzük a halottak számát. Szörnyű azt nézni, hallani, hogy ma ennyi a megbetegedettek száma, és ennyien haltak meg. Másnap meg, hogy még többen. Nincs a halottaknak nevük, persze a személyiségi jogok miatt, nem mondhatják be, hogy meghalt 83 évesen Kovács Juliska néni az X meg Y idősotthonban. És akkor mondják, hogy az elhunytak többsége súlyos, krónikus betegségekkel rendelkező idős ember. Van itt egy férfi, Géza úrnak hívják. Elegáns öltönyben jön le minden este a vacsorához, aztán kiül az erkélyére, megiszik egy konyakot és elszív egy fél szivart. Nagyon jó svádájú ember (titokban tudtam meg, hogy sajnos fiatalabb nálam. Jaj! miket írok én neked.) Ő szokta mondani, amikor bemondják, hogy többsége beteg, idős ember, hogy hulljon a férgese! Aztán a csajok átkapcsolnak valamelyik sorozatra, amelyikben nincsenek halottak, a férfiak egy része kártyázik, én meg visszavonulok olvasni. Még jó, hogy hoztál egy tucatnyi könyvet, meg csokit.

Olvasni jobb csokival, a csokit meg unalmas magába enni.

Azért nem hittem volna, kisfiam, hogy igazad lesz, karanténba záródik a fél világ.

Hát így élünk most itt, Lacikám, Isten védőfalai között.

Tudod, ezt még anyád mondta, hogy Isten védőfalai, amikor helyet keresünk neked, a halála utánra. Mert halála előtt gondoskodott rólam, nem akart rád hagyni. És valóban olyan ez a hely, mintha tényleg Isten falai védénének. Mellettünk a templom meg a paplak, Sedon atya birodalma, tény-

leg olyan, mintha egy védett kolostorban lennénk. Jóanyád se gondolhatta, hogy egyszer bezártságunkkal védekezünk majd a külvilág ellen.

Drága Kisfiam!

Ne aggódj értem.

Itt nagyon jó helyen vagyunk.

A múltkor Amerikából jöttemet játszottunk este. Géza úr amerikai kubai szivarcsempész volt, őt nem találtuk ki. Engem könnyen kitaláltak. Koronavírus-járvány alatti éjszakás nővér voltam, igaz egy kicsit vicces volt, hogy felvettem a Lacika által nekem ajándékozott Burger King-es koronát. No de Piroska? Szerintem kezd megzakkanni a bezártságtól. Hófehér hálóingben jelent meg. Nem fogod kitalálni. Gyümölcsoltó Boldogasszonynak öltözött. Mondtuk neki, hogy az nem egy mesterség, hanem a templomunknak meg az idős otthonnak a neve, de ő csak hajtogatta, hogy őt Gábiel arkangyal küldte, sőt ő maga Gábiel arkangyal, és jó hírt hozott ebbe a kaotikus világba. Eddig azt hittük, hogy valami vicceset fog csinálni, mert Piroska a legviccesebb csak az otthonban, de nem vicces, hanem egészen félelmetes volt.

Van egy hölgy, Marikának hívják. Csendes, istenfélő asszony. Na, Piroska őt találta meg. Fölé hajolt a bő fehér hálóingjében, mondta, hogy ő Gábiel arkangyal, és elkezdte kántálni, hogy ne félj, Mária, mert kegyelmet találtál az Istennél! Íme, fogansz méhedben, és fiút szülsz, akit nevezz Jézusnak. A csajok valósággal megrémültek, Margitka hívott két ápolót, ők vetettek véget az egész borzalomnak. Szegény Marika! Gondold el, fiam, hetvennégy éves. Max a lelkében kerülhet áldott állapotba.

60

Laci!

Már egy hete nem folytattam a leveletem, valamilyen mélységbe és nyugalomba kerültem. Egyre többet gondolok a halálra és Istenre. Tegnap megint bementék, hogy újabb tizenkilenc halottat regisztráltak. Nem azt mondják, hogy ember, hanem hogy halott. Tudod, hogy soha nem politizáltam, egész életemben szorgos kis hangya voltam, aki nem perelt az anyakirálynővel, de ez, hogy az öregeket lassan embernek se tekintik, csak valami rossz, kényszerűen felesleges lénynek, ez szörnyű. Mintha imádkoznának azok, akik soha nem imádkoztak, azért, hogy tűnjünk már el a földről. És pont azoktól vonják el a lelki támaszt, akiknek szüksége lenne rá. Miért kellett bezárni a templomokat? Sokat beszélgetünk itt bent Istenről, Jézusról. Az erődünkön kívül szüneteltetik a misézést. Nekünk jó, mert ugyan lehet, hogy rendeletellenes, de Sedon atya rendszeresen miséz, vagy talán nem is mise az, hanem csak olyan beszélgetés. De Sedon atya is olyan furcsán viselkedik. Még éppen csak negyvenéves múlt, de a múltkor is azt mondta, hogy magára veszi a tizenkilenc elhunyt ember bűneit. De hát milyen bűneik lehettek? Az, hogy öregek, betegek és otthonban laknak? Na, mindegy. Ha túléljük, egyszer ki kell ezt beszélnünk.

Egyre többször gondolok a halálra. Nem az enyémre, hanem az apádéra.

Vajon hány ember élte meg olyan pasztikusán az apja halálát, mint te, kisfiam?

Hat és fél évig ápolta az amputált lábával, az utolsó háromban pelenkáznod is kellett, volt úgy, hogy éjszaka is. Néha én is hallom azt a jajongást itt bent, és hány ezer nővér hallja még éjszakánként? Aztán eljött az utolsó nap. Már a vénáját se találták, ott ültél a rohammentőben, fogta az egyetlen lábát, kérdezted, jól vagy, bólintott, jól, aztán eltűnt egy vizsgálóban, áttolták egy üres kis lyukba, ahogy mesélted, ott feküdt, anyád törölgette a homlokát, te fogta az egyetlen lábát, rajta volt az oxigénmaszk, de a cső végén nem volt palack. Kirohantál, hogy hozzanak már egy oxigénpalackot, mondták, hogy majd küldik, visszamentél, izzadt, apád csak nézett a távba, mintha fehér vitorlákat keresett volna, aztán rúgott egyet, még egyet, a harmadikat is, és úgy maradt. Meghalt, mondta anyád. Még érezted, ahogy az utolsókat rúgta. Megjelent egy ápoló, kezében a palackkal, te meg csak annyit mondtál, tartsa meg nyugodtan másnak.

Lacikám!

Amikor nézem a tévében, hogy ennyi meg ennyi lélegeztetőgépet hoztak be Kínából, mindig az édesapád jut az eszembe. Neki csak egy iciripiciri palack kellett volna. Olyan kicsi, mint az én szívem. Néhány kortynyi levegő. De nem kapott. Még egy nyomorult ágyat se. Most meg ott áll hatszáz. Üresen.

Lacikám, ha látod majd ezeket a száraz pöttyöket a papíron, azok az én könnyeim.

De, hogy valami szépet is írjak.

Ez a Géza úr egyre jobban járványon túli tekintettel néz reám.

Megkínáltam csokival.

Ölel és csókol szerető Nagyid!

Drága Kisfiam!

Mint észrevehetted, nem kaptad meg ezt a leveletem. (Persze, hogy vetted volna észre, ha nem is tudta, hogy írok neked, bár küldtem sms-t, hogy ne hívj, ne írv, majd én jelentkezem.)

Képzeld, teljes karanténban vagyunk, nem mehetünk ki, még levelet se küldhetünk, mindenki eszeveszetten telefonál, de én tartom magam a szavamhoz.

Én nem telefonozok.

Tragédia történt.

Meghalt Sedon atya.

A gyóntatófülkében találták meg, a bűnösök oldalán.

Fiatal volt még, nem volt krónikus beteg, Margitka szerint a boncolásnál nem találtak semmi rendellenességet, viszont volt egy nagy lyuk a szívében, aminek semmi magyarázata nem volt. És Margitka volt olyan ostoba, hogy ezt az atyáért tartott virrasztás előtt mondja el. Azóta mindenki erről a lyukról suttog. Állítólag az emberek bűne távozott el onnan, és a bűnös lelkek súlyát már nem bírta el a szíve.

Nem tudom. Lassan már én is mindennek hiszek.

Laci, ezután csak darabokban fogok írni. Nem tudom, van-e értelme még a történetek után az írásnak, vagy csak az Írásra hagyatkozhatunk.

Szörnyű, hogy még mindig a krónikus öregekről beszélnek és arról a pesti idősoththonról. Megkérdeztem Margitkát, miért nem hívja ki a tévéeket hozzánk, hogy megmutassák, lehet idősen is boldogan, biztonságban élni. A legtöbben leszavazták a tévét, szerintük a tévések már annyi otthonban jártak, hogy ők is behozhatják a vírust. Egyre többen kezdenek félni a külvilágtól.

Bezzeg Piroska az alvilágtól meg a mennyektől fél. Kiderítette, hogy Sedon atyának az igazi neve Horváth János volt, a Sedon csak a felvett papi, van a Piroskának egy fekete kimonója, most abban járkál és a János jelenéseiből olvassa az Apokalipszist. Közben néha énekel, hogy „itt van már az Apokalipszis, nincsen baj, csak Apóka lipszis.”

Hogy mi a franc az a lipszis, betegség vagy tengerparti üdülőhely, azt még Géza úr se tudja.

Kisfiam!

Géza adott egy könyvet a tejsokikiért hálából. Egy olasz író, Dino Buzzati írta. Van benne egy novella, az a címe, hogy *Hajtóvadászat öregekre*, pontosan arról szól, amiben élünk. Az öregeket feleslegesnek tartják, nincs hasznuk, és kiváló célpontok. Nem szeretem az idézeteket, hogy valaki ezt mondta meg azt mondta, de most ide idézem ennek a Buzzatinak az írásából. Persze ez se szentírás, még nem történt meg, de lehet, hogy ez a vírus meghozza.

„Negyvenen felül öregnek számított mindenki. Az új generáció pedig utálta, megvetette az öregeket. Kegyetlen, sötét harag bujtogatott: unokát a nagypapa, fiút az apa ellen. Éjszakánként aztán nekivadultak a bandák, főleg a külvárosokban; öregeket vettek úzóbe. Ha sikerült nyakon csípniük egyet, rávetették magukat, ütötték-verték, lemeztelenítették, megkorbácsolták, bemázolták festékkel, majd úgy hagyták, egy fához, lámpaoszlophoz kötözve. A kegyetlen szertartás őrzöngésében nemegyszer még tovább is mentek; a reggeli járókelők ilyenkor megcsonkított holttesteket találtak itt is ott is az utcán.”

Lacikám!

Ezt kellett olvasnom.

Félek, hogy igaz lesz.

Mi lesz velünk?

Cecília is már a negyven fölött rúgja.

Gézának ezentúl nem adok csak keserű csokit.

Lacikám!

Végre vége.

Két hete nem írtam neked, de végre vége. Kimehetünk.

Ma csütörtök van. Kormányinfó. Sürgössséggel adom fel a leveletem. Holnap megkapd.

Gyertek szombaton Lacikával. Bemutatom Gézát is (letegezödtünk). Még soha nem evett hamburgert. Menjünk el a Burger Kingbe. Utána meghív minket fagyira vagy egy rigójancsira.

Várlak és öllelek benneteket.

Nagyi, a Túlélő.

Kántor Zsolt

Fúga

Neutrális mező

A tópart árnyai között,
a vízililiom bolyhaiba gabalyodva,
hamvas csészeleveleken szövögette hálóját a pók.
Majd a vízben álldogáló fűzfa gallyairól
lehullott egy harmatcsepp. S akkor hirtelen
kinyílt előtte, mint egy harmatos, étellel megtelt száj,
az ég és kiengedte hálói közül az éjszakát.

Rázúdította a sötétet az üvegházra, de túlömlött
a nyugalom a verandán, elérte a parkot, a köveket.
A dűnéket és a lankákat is leuralta, rátapadt
a sétányra, a háttámla nélküli, piros padokra.
Bevonta, mint a lakk, a derengés, az estét.

A bárányfelhők ködöt fújtak ki magukból.
Mintha kottavonalak és violinkulcsok másztak volna fel
az égre, szóközeikben galambok aludtak.
Kondenzcsíkok jelentek meg. Hogyan váltak semmivé?
Isten elkapott egy repülőgépet, mint egy legyet,
markában tartotta, majd megkönyörült.
Méz, gyanta és mohás kérgek illata szállt.

Egy kisfű is megjelent, csúzlival célzott egy galambra.
Ladikban aludt egy kutya. De a vérszagra felébredt.

Kürti László

viszony

már az első perctől kezdve ki nem állhattam,
de mindenki olyan virágot szagol, amelyet.
én szakítottam az előítéleteimmal, ennyi kreditem
volt rá, ennyivel kellett beérenem. 11.6 colos,
négy gigás, érintőképernyős, de nem volt
billentyűvilágítása, pedig netről azzal rendeltem.
az aksija sem bírt végig egy komolyabb versre
szánt időt. de a megbocsáthatatlan bűne
mégis az, hogy nem képes a rendszer felállni percen belül.
nem nagy elvárás pedig, bármelyik szar gép összekapja
magát ennyi idő alatt...

64

az elmúlt hónapokban be sem kapcsoltam inkább,
ha tehettem. pedig lelke volt a gépnek, ezt volt a baja.
külön igényt, türelmet kívánt, akár az itteni pincér
a sarki étteremben. nem beszélgethetsz a vendéggel,
ha ő szolgál ki éppen, a figyelem most az övé, ez az ő ideje.
hogy a régi idők pincérének mesterfogásai közé tartozik-e,
vagy csak egy személyes hepp, megfejthetetlen.
a többiek más iskola, megelégednek a borraivalók tapintatával.
én viszont tartozom neki, és elválaszthatatlanul hozzá.
túl sokat bíztam már rá, elmúlt évek titkait. és nemcsak
magánbeszélgetések, pillanatképek vagy zavarodott
vallomások tudója. az egész életem rendszerezve ott volt
a „D” meghajtón.

összes közölt és közöletlen vers, próza, doktori
disszertáció, családi nyaralás fotói, szerződések
és versvideók. hiába minden függési viszony, türelem,
kölsönösség, egyszer csak eljön a pillanat, mikor olyat vágsz
a klaviatúrára, ami nemcsak a billentyűket robbantja
ki a géptestből, hanem ripityára töri a vinceszteredet is.
majd csak eztán szólsz elegánsan, nagyvonalúan és széles
mosollyal: *köszönöm, ennyi volt, kérem a ceppet!*

Toroczkay András

Ismerős

Nézegetem az ismerőseimet. Keresek valakit,
akit nem ismerek, és próbálok rájönni,
miért jelöltem vissza. Egyre több halott
embert ismerek, néhányuk még posztolgat is.
De nem fogom lájkolni egy halott posztjait,
a végén még rám ír. Nézegetem a fényképeket.
Az egyre öregebb arcokat, némelyek gyerekekkel,
egyre több gyerekkel fotózkodnak, mások
lefognak, megint mások meghízznak. Elváltak.
Mosolyognak, mintha várnának valamit.
Mások nem mosolyognak, hanem makacsul
szomorúan néznek. Én is szomorúan nézek,
mert ha meghalok, és így marad minden,
fárasztó lenne egy örökkévalóságig
mosolyba fagyott arccal nézni a monitoron túlról.
Egy sör van előttem, az örökkévalóságig
nem beleinni, milyen lesz? Rákeresek Tantaloszra.
Jenny Tantalos Ausztráliában lakik.
Christina Tantalos szintén. Lehet, rokonok.
Hol élnének Tantalosok, ha nem egy börtönszigeten?
Nem mindenkit ismerek, akiket ismerek,
ez mindig szíven üt, mennyire senkit,
tulajdonképpen alig-alig valakit. Igen.
Olyan osztálytársak képeit nézegetem,
akikkel nyolc-tíz-negyven év alatt talán,
ha egy mondatot váltottam.
Vagy mondjuk itt ez a lány,
az utcánkban lakott, húsz évig,
és lehetett volna valami. De nem lett semmi.
És most már nem is lesz. Mármint kettőnkkel,
kettőnkkel nem lesz semmi. Elválaszt minket

egy facebook-kék óceán, ha más nem. Persze lett valami mindkettőnkkel: boldogok vagyunk. A képeink alapján legalábbis nem hihetek mást. Nézegetem a facebookon ismerőseimet. Van, akit egyáltalán nem ismerek, de van, akit kifejezetten utálok. Nem mindenkit jó okból. Van, akit igen, de a legtöbbjüket csak úgy. Vajon ők is engem? Az emberek többségét azért utálja az ember, mert nem tud róla, hogy a másik valójában bírja őt. Lehet, hogy nem igaz ez: de elég kedvesen hangzik, hogy egy híres ember szájába adják. Valamikor valamilyen szinten szerettük egymást, vagy legalábbis fontosnak tartottuk elismerni, hogy közünk van egymáshoz. Olyan ez, mint a házasságok fele. Lájkolom a babaképeket, és a házassági fotókat, az edzéseken készült pózolókat is, meg a kutyasétáltatókat. A könyvetolvasósokat is, meg ha valaki meg akar szabadulni valamitől, azokat is. A zenélős, főzős, felháborodott vagy fontos, bejelentős (érdektelen) posztokat is. Ahogy a szép tájakat lájkolja az ember. A szép tájakat szeretik az emberek. Én is szeretem őket. Azokat is lájkolom kötelességtudatból. És a verseket. A legtöbb verset egyébként, megfigyeltem, a költők úgy írják, hogy a végén legyen valami csattanó.

Egy sorozat nézése

P. anyja én vagyok.
Már nem tudom, miért.
Még van huszonegy évem
hogy akkor haljak meg, mint B.

Ugyanakkor R. pár résszel
ezelőtt vert agyon egy terhes
nőt, most pedig, mikor sír, különös:
sajnálom. Nyílvessző a szívben.

Akár nevetséges is lehetne. De nem az.
A fiát siratom, akit ebben a részben
ismertem meg. Azt ígértem magamnak,
addig nem kezdek újba, amíg

nem hagytam megemészteni
a régit. Képtelenség. Tizenkét lépéssel
magam mögött járok, az éjszaka
besúgója, aki mindvégig voltam.

Muszáj ezekkel a felvételekkel
dolgozni. De még nem világos:
hogyan és kinek mondom el végül.
amit ezen a csatornán megtudtam.

Berényi Klára

Szekreter

Egy szekreterben őrzöm kincseim,
apám csinálta négy-ötfféle fából,
ő válogatta össze szín szerint,
mikor lesétált még a kertbe. Nyár volt.
Az ingét egyre gyakrabban cserélte,
nehézzé vált a kis csavardoboz,
a szerszámot se tette már helyére,
a padba is meg-megkapaszkodott.
De halni nem tudott, amíg a félkész
fiók előtte ott hevert, s gyalult,
időnként ágynak esve, míg a révész
várta, kenje már a végső lazurt.

Bolond a káván

„három árnymedve ottan: – s mézet adtak

*pedig ők vigyáztak a kútfedőre,
álomalatti kútnak három óre –” (Szócs Géza)*

Az álmaim alatti kút dögös,
mohás kövén három medveárnyalak,
téged, bolond, a kávján vártalak,
hogy utat tervezzünk a lyuk fölött.

Talán álom volt, talán régi emlék
lehet, nem is te voltál ott velem,
csak a szagra emlékszem, dögverem.
mért nem másznak a kútfedőre medvék?

Káván ülök, utakról álmodom,
te messze jársz, nekem muszáj, bolond,
maradnom, a kútnak más óre nincs.

Élők szorongnak a holtak alatt,
ha emlékeznek, bántom magamat,
engesztelem nyugtalan őseim.

Osztályrészem

Másra szállottál, tizenötlet ifjabb,
jól lenulláztál, s nemesen leléptél,
alfaként mászkálsz, kifeszítve melled.
sülne pofád le!

Már nem oly vonzó szemeim sugára
mint mikor Ciprus fövényén dicsértél?
Nem ragyog már, mint ama last minute-es
franciaágyon?

Várjam a Sorsot, vagy elébe menjek?
Szelfiket gyártsak, s kipakoljak ezt-azt,
hogv retustól szép fiatal csajokhoz
mérjem esélyem?

Van vörös körmöm, van aranykaráttal
pacsmagolt bőröm, botox ajkam ívén.
Ám idő és kedv fenegyorsan illan
francha egésszel.

Csipkemelltartóm ledobom magamról
habselyem hullám ne omolj potyára
gyúrt hegespartú szilikonkebelre.
Túl nehezek már.

Nyirán Ferenc

napszúrás...

ültem a padon ölemben
könyvvel süttöt rám
a nap és vártam hogy
felbukkanj a téren odajöjj
hozzám s adj még egy
utolsó esélyt amivel én
nem fogok élni

Hétfégi kalandor

Jön-megy céltalanul, veszélyes
helyeken keresi a kalandot, bár
nem fedezhet már fel semmit,
amit előtte ne tettek volna meg,
kísérti a sorsát egyre, lehetetlen
időpontokban egyedül kóborol
a bulinegyed félreeső sikátoraiban,
nem húzódik a járdaszélre, nem
érzi fenyegetőnek a kapualjakban
ácsorgó sötét alakok gyanús tekintetét,
baljós hallgatását, a fal mellett jár,
és várja, hogy egyszer csak az az
ismeretlen, veszélyes valaki majd
berántja.

Hónapló

Dalos György

Kinyomtatott béke

Berlin, 2020. november 13.

Azt hiszem, a hét elején orosz közvetítéssel vagy inkább orosz nyomásra létrejött örmény–azerbajdzsáni békemegállapodás az első ilyesféle okmány, amelyet a résztvevők online bocsátottak közre. Putyin, Pasinjan és Alijev személyesen nem, hanem csak képernyőn találkoztak. Az orosz és az azeri államfőt egymás mellett láthatjuk, amint szignál, az örmény miniszterelnök viszont Facebook-oldalán látja el kézjegyével a közös nyilatkozat szkennelt példányát. Nyilván nem akart egy felületen mutatkozni Alijevvel, aki a megállapodás szerint a Hegyvidéki Karabah egyharmadát „kapja vissza” az Azerbajdzsánba ékelt örmény enklávétól. A szövegből, amelyet gépemen egyetlen kattintással papíralapúvá varázsoltam, kiderül, hogy a konstrukciót e pillanatban kétezer főnyi orosz „békefenntartó kontingens” biztosítja, amely tekintélyes haditechnikájával öt évig marad az érzékeny övezetben, garantálva egyebek közt a keskeny korridort, amelyen át az örmény kisebbség kapcsolatot tarthat az anyaországgal. A harci cselekmények lezárásával megkezdődik a halottak, sebesültek, „hadifoglyok, túsok és más feltartóztatott személyek” cseréje.

Ahogy Gogol mondja: „Ennek a történetnek története is van.” Több mint harmincöt évvel ezelőtt Zori Balajan örmény író (mellesleg orvos, élsportoló és világutazó is), 1984-ben, orosz nyelven közzétette *Tűzhely* című tanulmányát, amelyben szülővárosának, Sztyepanakertnek, az azerbajdzsáni Karabah örmények lakta székhelyének állított nosztalgikus emléket. A mű némely bekezdése még a szovjet cenzúra által lerövidített változatban is hatalmas felháborodást váltott ki bakui értelmiségi körökben. Néhány év múlva – ez már a peresztrojka és a glasznosztj időszakára volt – jereváni értelmiségiek beadványban kérték a szovjet kormánytól a 150 ezer lakosú Karabah „visszaadását”. Gorbacsov ekkor Moszkvába hívatta Balajant és Szilva Kaputikjánt, a népszerű örmény költőnőt, akinek verseit állítólag ismerte és kedvelte is. Az égvilágon mindent megígért nekik – 400 millió rubel segítséget, Karabahnak „új reneszánszot” –, csak területi módosítást nem, joggal tartva attól, hogy a példa ragadóssá válhat, mivel a Szovjetunióban nem ez volt az egyetlen szőnyeg alá söpört nemzetiségi civódás a négyzetkilométerekért.

Sztyepanakertben és Jerevánban ekkor már tízezrek követelték a „visszaadást”, Bakuban ugyanennyien tiltakoztak ellene. „A 4. század óta tűrjük ezeket a törököket – szónokolt Kaputikján a jereváni Színház téren –, meddig kell még kibírni őket?” Mahomed Aszadov azeri táborok legott

rátromfolt: „Karabahot igazi örmény temetővé változtatjuk.” Pogromok, szörnyű háborúk következtek, miközben a „szövetségbe forrt szabad köztársaságok” – így az állami himnusz – elemeikre bomlottak, de a múltaknak kútjából előkerült gyűlölség folytatódott. 1994-ben az örmény hadsereg verte szét az azerit, idén pedig az azeriek kerültek tíz kilométer közelségbe Sztjepanakerttől. Nézem a csalódott örményeket, akik eltorzult arccal, üvöltve verik szét a kormány és a parlament székhelyét, a teljesség kedvéért a Soros Alapítvány jereváni irodáját is, követelve a két évvel azelőtt forradalmi lelkesedéssel hatalomra segített s most valamilyen bunkerben dekkoló kormányfő lemondását. Viszolygok tőlük, és sajnálom őket, akárcsak az azeriakat, akik győzelemittasan masíroznak az általam jól ismert bakui utcákon. Pedig hát – hadd idézzem sokadszor Benjámin Lászlót – „Ki a bűnös, a zsoldos, a sértett? / A gödörbe ez is, meg az is belefér: / Ha már darabokra szakadt a közérzet, / mindenki magának ítél. / Elakad a szó, marad érvnek, / megint csak a vér, csak a vér.”

*

Ehhez képest az amerikai elnökválasztás olybá tűnt nekem, mint valami lóverseny, két szoros befutóval és esetleg covidos szurkolókkal. Trump sose volt a szívem csücske, bohócságát tudomásul vettem – kicsit Hruscsovéra emlékeztetett –, nem hiszem, hogy hülye volna, de a politikai kultúrája fölöttebb alacsonynak tűnik, az esetleges csalásba kapaszkodó nyakassága pedig száználmas. Bident sem találok túl rokonszenvesnek az arcára fagyott mosolyával, de elnökként talán jobb lesz, mint jelöltként, valahogy úgy, ahogyan Müller Cecíliáról is felételezem, hogy tisztí főrivosi munkáját lelkiismeretesen, szorgalmasan végzi, de előnytelen a fellépése. Márpedig a média teszi, hogy mindenből műsor lesz, a közéleti kitűnőségek pedig versengenek, hogy felléphessenek benne – rossz színészek rossz szerepekben. Hiteles előadást számítógép nélkül, élőben legutóbb a Vas utcában láttam, ezek a fiúk-lányok igazi drámában léptek fel, tartásuk, szelídségük, humoruk, találékonyságuk, színszerűségük vigasztaló volt ebben hajlott hátú, agresszív, kedélytelen, ötlet nélküli színpadias világban, akkor is, ha végül kénytelenek voltak leereszteni a függönyt.

*

Errefelé már lockdown van, igaz, eredetileg a „light” jelzővel és a karácsonyi könnyítések említésével enyhítve. Pár napja azonban az egészségügyminiszter ezt a fél ígéretet is kétségbe vonta, a kancellár asszony pedig figyelmeztetett, hogy sajnos alighanem egész télen együtt kell élnünk a járvánnyal. Vannak, akik ennél sötétebben látnak, már a jövő nyarat féltik, és mások, akik bizakodnak, főleg a védőoltáshoz fűzve reményüket. Én leginkább a hivatalos álláspontot fogadom el, noha ez nem szokásom – egyszerűen tetszik, hogy a német állam nem vigasztalja polgárait olyan frázisokkal, mint hogy „mindenkit meg fogunk gyógyítani”, a megoldás „karnyújtásnyira van”, a megszorítások „99 százalékban” be fognak válni. Egyébként egyelőre nem is teszük ezt, pedig a napi német esetszám csúnyán emelkedik. Nekem az elv imponál, amely szerint „Die Wahrheit ist dem Menschen zumutbar”.

Ez a szállóigévé vált mondat Ingeborg Bachmann osztrák írónőtől származik – magyarra közvetlenül alig lehet lefordítani. Nagyjából azt jelenti, hogy az embernek el lehet mondani az igazságot, mert méltó rá, és képes is elviselni. Érdekes a mondás szöveggörnyezete. Bachmann 1959-ben egy rádiójátékaért megkapta a Háborús Vakok hangjátékdíját, ezt a pénzjutalommal nem járó, de rendkívüli megtiszteltetést. Ez alkalommal fogalmazta meg ars poeticáját: „Az írónak nem lehet feladata, hogy tagadja a fájdalmat, elmossa annak nyomait, megtévesszen felőle. Ellenkezőleg, a fájdalmat érzékelnie és érzékeltetnie kell („muss”). Mert mindannyian látókká akarunk válni.” Gondolom, ezt a köteletséget magánhasználatra fogalmazta meg, s naivság is lett volna az igazmondást közéleti erényként kikövetelni. Már az is eredmény, ha valaki megtalálja a középutat a túlzás és a bagatellizálás, a rémisztgetés és az áztatás között.

Bevásárló körútjainkon A.-val a Choriner Strassén vagy Weddingben különös utcasorokon megyünk át: félig nyitott vagy lehúzott rolójú üzletek (néha „renoválunk” vagy „szabadságon vagyunk” felirattal), elvitelt ajánló éttermek és pizzériák, zárt ajtajú diákszállók mutatják a kisvállalkozások sanyarú állapotát. Leginkább még a Spätik, a késő este is nyitva tartó vegyesboltok tartanak ki, de mi lesz, ha itt is bevezetik a késő esti kijárási tilalmat (jelzem, az otthoni nyolc órát túlzásnak tartom, még a reám kiszabott 1970-es rendőri felügyelet is kilenctől rendelte el az otthon tartózkodást, igaz, hajnali hattól oldotta fel). Egyébként a németek többnyire fegyelmeztettek, legfeljebb az ifjú nemzedékből tör fel péntek és szombat esténként a csillapíthatatlan élni vágyás, ők álldogálnak az utcasarkokon, vagy szürcsölilik dobozos sörüket a parkok padjain.

Mindazonáltal maszkban szabadon látogathatók a szupermarketek, az EDEKA, a Lidl és a REWE. A tavaszhoz képest enyhült az áruhiány, hússal, felvágottal és sajttal tele a pult. Ám ahogy megnézem a zöldség-gyümölcs meg a fűszerkínálatot, s az árcédulákon a származási ország nevét, járványügyi kétségek fognak el: a tízféle alma közül jó, ha egyet szedtek le német fákról, a többi Chilében, Olaszországban vagy Új-Zélandon érlelődött Isten napja alatt. A divatos és egészséges chiamoag Paraguayból, a szavatoltan ökológikus természetű áfonya Argentínából, a kelbimbó Hollandiából potyyan konyhaasztalunkra. Hollandiából? Hogyhogy? Hát nem most értesültünk róla, hogy Nederland és Deutschland kölcsönösen kockázatos régióknak nyilvánította egymást, és aki ide vagy oda belép, aktuális negatív teszt híján kétheti vesztégzárba kárhoztatja magát? Nehezen tudom elképzelni, hogy az olykor földrésznyi repülőutak előtt, alatt és után, be- és kicsomagoláskor ne nyúlt volna emberi kéz ezekhez az árukhoz, és kérdem: elegendő-e, hogy fogyasztás előtt tiszta vízzel leöblítsük őket?

Erről mondjon valaki Ingeborg Bachmann értelmében vett igazságot.

Egy pár kerék

Nézem és hallgatom a Karácsony-féle budapesti városvezetés bringaútépítési próbálkozásai elleni egyre dühödtebb kormányoldali támadásokat, és nem értem. Vagyis értem, persze, minden érthetővé válik, ha abból indulok ki, hogy semmi sem drága a lehetséges ellenzéki miniszterelnök-jelölt amotizálásáért, csak éppen nehéz elhinni – tíz ilyen év után is –, hogy ez az egyetlen logika létezik.

Emlékszem egy képre: bringával érkezik a Fidesz-frakció a Parlamentbe, a fejük fölé tartanak egy molinót: „Ez a párt szereti a kerékpárt.” Hát, anynyira azért mégsem. A fotón Illés Zoltán, Orbán Viktor, Deutsch Tamás és egy ismeretlen hölgy. Illés ma már nincs a képben, Orbán naponta állami autókonvojjal ingázik a Cinege utcai luxusház és a sok milliárd adóforintból puritánna tett Karmelita palota között, Deutsch pedig Brüsszelben dekkol (az EP-ben egyébként lehet szolgálati kerékpárt is kérni közlekedési eszközként, tudtommal Jávor Benedek volt az egyetlen magyar képviselő, aki a kétkerekű opciót választotta). Valamikor a kilencvenes évek elején, talán éppen 1990-ben készült a felvétel. Abban az évben lettem én is elkötelezett kerékpáros – addig csak bicikliztem, mint minden fiú a külvárosban, de '90-ben egy kicsivel (vagy inkább sokkal) nagyobb túrára adódott lehetőség. Először úgy volt, hogy a Loire völgyébe megyünk, de aztán valami véletlen folytán Svédország lett belőle: vonattal Gdańskig, onnan hajóval Stockholmba, Stockholmtól Berlinig (Dánián át) kerékpáron, majd Berlinből megint csak vonattal haza.

74

Mindenkinek van az életében – optimális esetben valamikor a felnőttkor előszobájában – egy nagy utazás. Nekem ez volt az, szemnyitogató, tudatformáló, látókörbővítő kaland, történelmi-politikai tabló, kimeríthetetlen élménykosár. 1990 nálunk a rendszerváltás éve volt. Főiskolára jártam, nem voltunk különösebben gazdagok, és kellett egy kerékpár, lehetőség szerint egy csehszlovák Favorit, ami bírja a gyűrődést, és elég könnyű, sokkal könnyebb, mint a bármelyik Keravillban megvehető orosz Szputnyik. Favorit-hoz nem lehetett csak úgy hozzájutni, csúszópénz kellett vagy kapcsolat, ha egyik sem volt, hatalmas szerencse.

Úgy kezdődött, hogy minden tárgyból elővizsgáztam, június első hetére már megvolt az összes vizsgám. Maradt tehát három hetem, hogy előteremtsem a bicikli árát. Balassagyarmaton, rokonoknál, málnaszedéssel összejött a pénz (aki nem próbálta, nem is gondolná, hogy milyen kemény munka: a műszak hajnalban kezdődik és sötétedésig tart, a homok forró, a málna szúrós, és van valami a tüskéjében, amitől idővel az ember a könyökéig kiütéses lesz.) Másfél-két mázsát szedtünk le naponta, málnából az azért elég szép mennyiség, mindenesetre két hét alatt együtt volt a bringa ára, 10 ezer akkori kemény forint. És jött a szerencse is: érkezett a hír (nem

Facebookon, mert az még nem volt, hanem csak úgy, analóg módon), hogy a kerületközpontban lévő vasüzlet Favoritokat kap hétfőn. Ott voltam nyitáskor, és valóban, három pompás bringa kellette magát a gépzsírszagú, neonfényes félhomályban: két kék meg egy bordó. A kékek nem is valódi Favoritok voltak, hanem hagyományos kormányú Eskák, de a bordó, az igazi volt: koskormány, metálfény, tíz sebesség, rugós bőrrülés. Mondjuk, az utóbbit azonnal le is cseréltem, az Erzsébet királyné útján Fülöpnél vettem hozzá sportnyerget, a régit, a bőrből készültet azóta is hiába keresem – igaz, volt közben vagy öt költözésünk).

Meglett a kerékpár, lett rá első meg hátsó csomagtartó, házilag varrt kerékpártáska, meg vízálló, hőtaszító anorák abból az anyagból, amiből a sátrak külső ponyváját csinálják. Sikerült elbicikliznem Rákoscsabáról a Keleti pályaudvarig, át a Jászberényi úti felüljáró alatt, keresztül a félelmetes Éles sarkon, a BNV-nél, a Fehér úton, aztán a Kerepesin, egészen az állomás-épület postázójáig, merthogy a kerékpárok vasúti málhaként utaztak Stockholmba.

Július elsején otthon süttöt palacsintát ettünk a pályaudvar peronján ülve, és amiatt aggódtunk, hogy le fogjuk késni a hajót. A vonat ugyanis nem indult: először egy órát késett, aztán kettőt, aztán négyet, merthogy épp akkoriban zsuppolták haza az otthoni pénz- és élelmiszerhiányt magyarországi piacozással enyhíteni próbáló lengyeleket, akik nem annyira akartak hazautazni. Végül aztán mégis elindultunk, a hajó is meglett – egy narancssárga kéményre emlékszem, hatalmas hullámokra, meg arra, hogy éjjel ide-oda gurultunk a társalgó szőnyegén, ahol leterítettük a hálósákjainkat, és reggelre egy jókora seb volt a homlokomon egy széklábtól, amit álmomban lefejeltem.

Stockholmból két emlék maradt meg: a postahivatal, ami este nyolckor bezárt, de kinyitották a kedvünkért, hogy átvehessük a bringáinkat (le volt eresztve az első, csak fel kellett fújni, más baja nem esett), meg az olasz és argentin szurkolók a váróban kör alakban a plafonról lelógó tévék előtt (elődöntő, Olaszország–Argentína 1:1, tizenegyesekkel Argentína ment tovább, Donadoni és Serena is kihagyta).

A csodák azonban csak ezután következtek. Éjjel egy körül lehetett, amikor kerékpárra pattantunk, és még nem volt sötét, aztán aludni próbáltunk valahol egy parkban. Hajnali három körül járt, és már világosodott. A tükörsima kerékpárutakon görkorcsolyázni is lehetett volna, és másnap, amikor keresztülhajtottunk a városon, határozottan úgy tűnt, hogy legalább minden harmadik stockholmi két keréken közlekedik, de az is lehet, hogy minden második. A levegőt harapni lehetett, nyilván nem függetlenül attól, hogy a biciklisek nem szénhidrogének elégetéséből szerzik a haladáshoz szükséges energiát, és az autósok olyan végtelen türelmet tanúsítottak irántunk (a sávok közt tévelyegve, fél szemmel a térképet bámulva kacsázó, marslakó-anorákos kelet-európai jövevények iránt), ami még most, harminc év távolából visszatekintve is meghat.

Láttunk egy táblát az egyik bringautó mellett, amire nemcsak az volt ráírva, hogy hány kilométerre van Malmö, hanem az is, hogy a szóban forgó,

több mint 800 kilométeres távon végig a kerékpárosok számára biztonságos útvonalon lehet gurulni. És úgy is volt, sőt, valójában nem csak Malmöig, hanem még tovább is, egészen a dániai Rodby kikötőjéig, ahonnan azután komppal mentünk át a németországi Kielbe. Berlinben azon a nyáron kezdtek meg a szovjet csapatok kivonását: fel-alá bicikliztünk a városban, annyiszor keresztezve a fal maradványait és egykori nyomvonalát, ahányszor csak tudtuk, és közben fuldokoltunk a kékes dízelfüstben, mert az utcákon mindenfelé zöldre festett, ponyvás ZiL-ek kóboroltak, megrakva orosz katonákkal (és egyáltalán nem csak városi legenda, hogy italért vagy egyszerűen csak némi készpénzért bármit lehetett tőlük vásárolni, a kézfegyvereket is beleértve: láttunk több ilyen adásvételt a nyílt utcán).

Ha az ember megtesz egy akkora távolságot két keréken, ami akár a legkisebb asztali földgömbön, szabad szemmel is látszik, utána már mindig teljes értékű közlekedési eszköznek fogja tartani a kerékpárt. Rajtam nagyon sokszor segített, amikor Gárdonyba költöztünk, és messze volt a vasútállomás (tizenöt év alatt hat bringámat lopták el az állomásépület mellől; olyan is volt, hogy épp munka közben értem tetten a tolvajt, aki szintén nem gyalog jött, „elnézést, a sötétben véletlenül összecsértük a kerékpárjainkat”, mondtam neki, és kihasználva döbbenetét, gyorsan visszavettem tőle az enyémet, a kezébe nyomva a sokkal ócskább sajátját). A bicaj tette lehetővé, hogy mindössze három nap alatt alaposan megismerjem Oslót (kölcsonautóval mentünk, a csomagtartóban két összecsukható biciklivel, és mindent, de mindent bejártunk a világ egyik legdrágább városában, gyakorlatilag ingyen). Koppenhágában az egyetemi beiratkozástól a tb-ügyintézésig meg a lakáskeresésig egy hetünk volt az összes tennivalóra, csak azért tudtuk megoldani, mert már itthon eldöntöttük, hogy kerékpárral fogjuk végigcsinálni.

76

Az utóbbi időben, mióta részlegesen visszalaktunk Budapestre, valahogy mégis leszoktam róla. Budapest nem szereti a kerékpárosokat – nemcsak az emberek (főleg az autósok), de maga a város is ellenséges velük. Talán a bátorságom hiányzott, talán az ifjúkori lendület –, nem akarózt nekivágni. Egészen addig, amíg a járvány első hulláma el nem takarította a kocsikat az utakról, és Karácsonyék föl nem festették a körúti bringasávokat; mert akkor, először egy nyomorult kis kempingbiciklivel, mégis megpróbáltam.

A *Népszabadság* 2014-ben költözött a Corvin negyedbe, újabb munkahelyem, a *Népszava* pedig 2016 végén az Oktogonhoz. Hat-hét éven át tehát a körúton jártam minden reggel és este – pontosan tudom, hogy korábban sem lehetett ott normálisan közlekedni, sem autóval, sem kerékpárral. Most, hogy van biciklisáv, legalább bringával lehet, a körúti autósokért pedig – miközben kényszerből olykor én is közéjük tartozom – majd akkor fogok könnyeket hullatni, amikor a kormány újra ingyenessé teszi az M0-st, hogy legalább a tranzitforgalom ne a Nagykörúton át próbáljon Nyíregyházáról Győrbe vagy Miskolcra Szegedre jutni.

A városvezetőknek csak néhány sárga csík, nekem viszont egy új élet – vagy a régi, a fiatalságom, a gyerekkorom: vásároltam egy bringát (olcsón, az interneten, mert egy kollégám, aki az elmúlt évtizedeket folyamatosan

nyeregben töltötte, azt mondta az ideális városi kerékpárról: „olyan, amit nem sajnálsz”), pár hónap alatt, egy-egy órát elcsípve az éjszakákból rendbe raktam, magamra szedtem egy kis rutint a környező utcákban, vettem bukót, sárga mellényt, világító nadrágcsíptetőt, és novemberben, nem tudom másképp mondani, visszaszereztem a szabadságomat. A város egy csapásra komfortos helyé vált számomra: nem vagyok kiszolgáltatva többé a menetrendeknek és a járatkimaradásoknak, és az sem utolsó szempont, hogy biciklizés közben elhanyagolható mértékű csupán a fertőzésveszély. A budai oldal emelkedőivel rendre meggyűlik a bajom, de a tüdőkapacitás és a lábizomzat ebben a korban talán még fejleszthető. Úgy látom, hogy fejlődőképes vagyok, és fejlődőképes a város is: messze nem tart még ott, mint Stockholm vagy Koppenhága három évtizeddel ezelőtt, de én már annak is tudok örülni, hogy végre nem az ellenkező irányba haladunk.

Végel László

Mindennapi félelmeink

A járvány legalább annyira elszigetelt a jugoszférában élő barátaimtól, mint a kilencvenes években zajló háborúk. Pedig az elmúlt években látványosan újjáéledtek a közel harminc évig szunnyadó kapcsolataim. Tavaly kisebbfajta jugó konferenciát rendeztek a regényeimről Újvidéken. A minap az egyik résztvevő, Mile Stojić jelentkezett Szarajevóból. Olvasom a Balkán szívéből küldött palackpostáját, és arra gondolok, hogy miközben a horvát, a szerb, a montenegrói politikusok egymással civakodtak, az értelmiségiek aggodalmaskodva keresték a távoli barát hollétét, és próbálták tartani a kapcsolatot.

A boszniai horvát költő a *www.nommad.ba* portálon közzétett jegyzetében egyik szövegemet idézte: a két világ határán élőnek nevezett, majd utalt egyik mondatomra, amelyben Krležával kapcsolatban kifejtettem: lehet, hogy Krleža mostohább időket élt át, mint mi, de a mi időnk alattomosabb. A harmincas években a politika hazug volt, mindazonáltal könnyebb volt felismerni a fasizmust, mint ma a posztfasizmust, annak ellenére, hogy sok felelős európai politikus akkor sem hitt a szemének; így tehát azzal a reménnyel politizált, hogy bölcs türelemmel szelídíti meg a fasizmust. A kilencvenes években Szerbiában veszélyes volt az élet, azonban mindenkiről tudható volt, hogy hova tartozik, melyik oldalon áll. Mostanság kocsonyás a szellemi élet. A mai totalitárius erők a megtévesztés szándékával csalóka, demokratikus álarcot öltenek magukra, úgyhogy egyre nehezebb különbséget tenni az igazság és a hazugság, a szabadság és az elnyomás, a kormánypárti és a kormánykritikus között. Minden viszonylagos lett. Az állami alkalmazásban dolgozó délután civil ruhát ölt, és szelíd rendszerkritikussá vedlik.

Egy azonban biztos: ezek a zűrzavaros idők mind jobban emlékeztetnek a harmincas évekre. Nem csupán egyéni színeváltozásokról van szó, hanem általános közpolitikai helyzetről. Ezért tanulságos újraolvasni Krležát, aki 1937-ben mellbevágó vádiratot írt a harmincas évek uralkodó korszelleme ellen. Az *Európa ma* című, egyre időszerűbb esszéjében lejegyezte, hogy Európa „páncélozott acéltankon utazik”, miközben felelőtlenül halmozza az árut és a nyomort. Manapság főképp a következő, igen súlyos vádjára érdemes odafigyelnünk: „Európa népei ma is metafizikus nemzeti apoteózisuk felé botorkálnak; józan szemmel nézni ezt a menetet, ahogy vonul, ahogy ordít, ahogy lángra lobbantja lelkesedése fáklyáját és újságcikkeit, ahogy csörgeti fegyverét; ismert jelenet ez a tisztességes európai agy számára, s ugyanakkor eléggé lejátszott, érdektelen és elkoptatott is...”

Krležára hivatkoztam, Stojić pedig a szövegemben felemlégetett Adyra utalt. Ki más jutna eszembe a két világ határán, ha nem Ady Endre, írja. „Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország: legképebbes álmaiban is csak mászkált két part között: Nyugatig, de szívesebben vissza”, írta Ady 1905-ban. Közel százhusz év után is precíz a diagnózisa! Nem véletlenül azonosult gondolatával Szarajevóban élő költő barátom. És nem véletlenül jegyezte fel Sinkó Ervin, a *Szemben a bíróval* című korszakos esszéjében, hogy az első világháború küszöbén Ady Endre volt az egyetlen magyar, aki világosan látott és pontosan diagnosztizált.

Csakhogy a komp már nem pusztán Magyarország, hanem az egész kelet-közép-európai régió. Az értelmiség jelentős része abban reménykedik, hogy kellemes sétahajózásra indult, és nem sejtji, hogy a komp Putyin autokrata kikötőjében horgonyoz le.

A motor időnként fékevesztetten felzúg, a kormányosok magabiztosan irányítanak, szerintük minden rendben. Haladunk, bizonygatja néhány bennfentes utas, miközben a szélsőjobb erősödik, a jobbközép téblábol, a balközép gyengékedik. A széplelkek csodálják a tájat, és nem látják az erdő mögött lesálláson sorakozó tankokat. Az urak megkönnyebbülve adnak hálát az égnek, amiért megszabadultak a „káros utópiáktól”.

A környező országok, természetesen Szerbia is, fegyverkeznek, a vezetők szerint csak azért, hogy megvédjék országaik polgárait. Mike Pompeo amerikai külügyminiszter óva intett: „Ha most engedünk, akkor gyerekeink gyerekei a Kínai Kommunista Párt kénye-kedvének lesznek kiszolgáltatva...” Hszü Csin-ping, a Kínai Népköztársaság elnöke a katonák előtt tartott beszédében figyelmeztetett: fel kell készülni a háborúra. Szerbiába megérkezett a hat lézervezénylésű rakétákkal felszerelt CH-92A nevű, óránként 200 kilométeres sebességgel 5000 méter magasságot (is) elérő drón, melyek rakétája 250 kilométeren belül pontosan célt talál. Ugyan kitől tartunk? Az ezer sebből vérző Észak-Macedóniától? A szétszerelt Boszniától? A fél lábon bicegő Koszovótól? Netán a NATO-tagállamoktól? Ez többé nem is fontos, a lényeg a riogató, a félelem fenntartása, hogy a honpolgárok egy pillanatra se lazuljanak el, folyamatosan szorongjanak akár egy ismeretlen ellenségtől. Az EU toleráns, számolatlanul finanszírozza a félelmet buzgón termelő autokratákat. Az aggodás lett a meghatározó politikai termék. Min-

den megvásárolható és minden kiárúsítható. A fasizmus hol ilyen, hol olyan néven nyitogatja a szemét. Csak néhány marginális értelmiségi figyelmeztet a harmincas évekre.

Este döbbenet olvasom a bécsi terrortámadás híret. A rendőrségi infó szerint a támadásnak négy civil áldozata van. Valamennyien járókelők. Sok a sérült, ami azzal magyarázható, hogy aznap este Bécsben nagyon kellemes idő volt, sokan sétáltak az utcákon vagy üldögéltek a teraszokon. A tévén látom az oly ismerős Schwedenplatzot, nem tudnám megmondani, hányszor jártam ott. Jobbra a szendvicsárus, a virágos meg a kolbászos, szemben a Duna holtága. Felidézem a környező üzleteket. A térre nyíló egyik kis utcában remek osztrák bisztró található. Az első hírek szerint a zsinagóga volt a célpont. Még nem tudni, magányos volt-e a támadó. A hír meg az ismerős hely látványa érzelmileg engem is felkavar. A gyilkos az Iszlám Állam híve, Allahra esküdött, mielőtt ártatlanokat gyilkolt. Sebastian Kurz osztrák kancellár mértéktartóan nyilatkozott. „Nem az iszlám és a kereszténység, nem az osztrákok és a bevándorlók, hanem a civilizáció és a barbárság közötti konfliktusról van szó”, jelentette ki.

Egyetértünk, szerintem is csatát nyerhet a barbárság, de háborút nem. Előfordulhat azonban olyan csata is, amely után a háború folytatására nem marad erő? Következik az önfeladás. Michel Houellebecq *Behódolás* című regényére gondolok. Azt írja, hogy Franciaországban először a szélsőjobb került hatalomra, amely azonban csődöt mondott, végül – nekik köszönve – a Muzulmán Testvériség pártja vette át a hatalmat. Az író merő gúnnyal ábrázolja, hogy az egyetemi tanárok miként térnek át lassan az iszlámra.

Este az N1 zágrábi stúdiójában Vesna Pusić volt horvát külügyminiszter kifejti az iszlámmal kapcsolatos nézetét, miszerint a liberális demokrácia és a populizmus közötti harcról van szó. Aggaszt, hogy Európán belül is erős a konfliktus a liberális és az illiberális demokrácia között. Mi történik, ha netén az illiberális demokráciát az iszlám a saját fegyverével kényszeríti térdre? Ha ugyanaz történik, amiről Michel Houellebecq ír, a szélsőjobb után következik a Muzulmán Testvériség? Mi történik akkor, amikor az illiberális demokrácia az iszlám előszobája lesz?

A bécsi terrortámadás érzelmileg felkavart, nyilván azért, mert az utóbbi években írt műveimben, a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földjében*, a *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyújában*, de a *Temetetlen múltunkban* is, Bécs mint valami távoli világítótorony szerepelt. Bizonyára azért, mert Újvidék története hosszú időn keresztül szorosan kötődött Bécshez, mondjuk egészen 1918-ig, de a hagyomány még a két világháború között is működött. A 20. század második felében pedig csak egy szűk újvidéki polgári réteg kulturális emléke lett. Gondolhatjuk a legrosszabbat a Habsburgok politikájáról, ám tagadhatatlan, hogy Bécs volt Közép-Európa kulturális fővárosa, és mind a mai napig nem szakított ezzel a hagyománnyal. Bizonyítja az a tény is, hogy tárt karokkal fogadta be a Közép-európai Egyetemet. Bécs ezzel nagyon nyert, Budapest pedig óriásit veszített. A CEU voltaképpen helye a sokszínű és nyitott Bécs. Nyilván ezt a sokszínűséget sokan megvetik és gyűlölik. Többek között Hitler is. A Führer egész lényével utálta Bécset, gyűlölte „a fajok e

kavalkádját, szlávoknak, cseheknek, lengyeleknek, magyaroknak, ukránoknak, szerbeknek ezt a keveredését látva”. Hitler kategorikus volt: „A kétféjú birodalmi sas mintha egy vérfertőzés gyümölcse volna”, írta Bécsről. Úgy látszik, ettől a „keveredéstől” nemcsak Hitler iszonyodott, sokan mások is. Attól tartok, egyre többen.

A terrortámadás után vajon hány európai polgár keresi nyugtalanító kérdéseire a választ? Fegyelmезem magam, ne vegyen erőt rajtam is a félelem, esetleg a gyűlölködés. Persze, ámíthatom magam a lassú integráció reményével meg még sok hasonló nemes gondolattal. Holnap vagy holnapután majd újabb terrortámadásról olvasok. Ezekben az években ismerőseim, barátaim között növekszik az iszlámellenességgel párban járó félelem és vele együtt a szorongás meg a rettegés minden idegentől. Azokra gondolok, akik néhány évvel ezelőtt álmukban sem gondoltak az idegengyűlöletre. A háztömböm liftjében a migránsokról hallok elképesztő történeteket. Könnyű lenne rájuk ragasztani a xenofóbia bélyegét, nehéz megérteni, hogy mi játszódik le bennük, ennél is nehezebb meggyőzni őket, hogy racionálisan reagáljanak. Legalább úgy, mint ahogy Sebastian Kurz. Észre kell vennem, érvelésem egyre hatástalanabb. A félelem erősebb. Habár Európa határai kitárultak, a nemzetek kezdenek bezárkózni.

Lehet, hogy naivitás részemről, de azért – divat ide, divat oda – újra fel-lapozom Ady Endre verseit. Tizenöt éve hagyott itt bennünket az ’56 miatt raboskodó Eörsi István, és mindig megdobban a szívem, amint észreveszek valami kis jelet, hogy valaki még emlékezik rá. Akadnak, akik Eörsi nevének hallatán megkérdezik: mit szólna a mai helyzet láttán? Élete végén gyakorta kémlelte Magyarország égboltját, ahol tornyosultak a vészfelhők. Megérezte a jövőt, mint annyi minden mást is. Napjainkban Európa égboltja is igencsak ködbe vész. Amikor ereje fogytán volt, Ady költeményeiből idézett. Nem lehetett versenyre kelni vele, hiszen számtalan Ady-verset tudott fejből. Írás közben felugrott az íróasztala mellől, és dolgozószobája közepén Adyt szavalt. Bizonyára ilyenkor szedte össze maradék erejét, hogy minél pontosabban tárja fel Magyarország helyzetét. Betegsége előrehaladtával egy alkalommal megakadt, nem tudta folytatni az Ady-verset. Anikó segítségére sietett, és lassan, szótagolva folytatta a következő strófát. Aztán csend lett a szobában. Eörsi állt az ablak előtt, és hosszasan nézte a budai hegyeket. Majd halkán, lehet, hogy csak a saját kedvtelésére verselte Bandus sorait. Így nevezte Adyt: Bandus.

A vírus elől elzárkózva nem a budai hegyeket hanem a Fruška gorát (Tarcál-hegy) fürkészem. „Azt mondom, XX. század, és libabőrös leszek tőle”, írta Czesław Miłosz *Az Ulro országában*. Mit mond majd a „boldog utókor” a félelem, a rettegés századáról, kérdezem a Tarcál-hegy tövében.

Temetetlen halottaink

Hogyan kell elbúcsúzni, számot vetni, számot adni? 2020-ban ezt tanultuk naponta, mindannyian. A halál éve volt ez az év, nem csak azért, mert a világjárvány kitartó, kíméletlen és mégis kiszámíthatatlan macacssággal szedte áldozatait. Generációk meghatározó tagjai mentek el: hosszas betegséggel küzdve vagy heveny lefolyású kór miatt. Megrendítően sokan vetettek véget az életüknek önkezüikkel ebben a terhekkkel, feszültségekkel, konfliktusokkal teli évben. És a nagy, idős, rendszereket, korszakokat váltó nemzedékek tagjai, az utolsók, a hátramaradottak is most köszöntek el.

Szócs Géza, Bogdán László, Méray Tibor – hosszú lenne az idei év veszteséglistája, ha mindenkit fel akarnánk sorolni. De a gyászunkat nem lehet egyetlen listával, egyetlen gesztussal, általánosítással megúszni – ez ennek az évnek a nagy tanulsága. Rosszul működik a közösségi emlékezet, a hosszú évtizedek alatt rendezetlen személyes viszonyokat nem rendezi el helyettünk a halál. A meg nem beszélt ügyek, problémák kibeszéletlenül maradnak a legokosabban, legkörültekintőbben megírt nekrológok ellenére is (hát még akkor, ha nincs sem hagyománya, sem tudása a körültekintő nekrológoknak, ha éppoly üres gesztusokkal búcsúzzunk, mint amilyen üresen, önnön korlátainkkal küzdve élünk). A le nem rótt hálák immár hálátlansággá merevülnek. A számon nem kért bűnök pedig végleg számonkérletlenül maradnak. Harminc, hetvenöt év, száz év marad így mögöttünk rendezetlenül?

A generációkon belüli és generációkon túli viszonyok egyformán kuszák. Bogdán László után is, a Mérayhoz, Szócs Gézához képest fiatal, alulról és kívülről jövő reménység után is kételyek, meg nem értések, gyanúk és hamvába holt remények maradtak. Szócs Géza egész élete gyanúkkal, értetlenségekkel, végig nem vitázható vitákkal volt tele, és mindezzel együtt ment el. Vagy mindezt itt hagyta, maga után, örökségként.

Hogy lehet – kérdezte novemberi halála után a rendszerváltással hozzáértő foglalkozó történész barátom –, hogy 1989 után olyan sok „ellentmondásos” ember jelent meg a közéletben? Hogy annyi kihágás, szabályszegés, megtévelyedés történt?

Valóban minden harminc évvel későbbi tehetetlenségünk, bukásunk 1989-hez vezethető vissza? És valóban ellentmondásos emberek lettek volna a rendszerváltó generációk tagjai? Vagy Szócs Géza volt egy, a normáktól, elvárásoktól eltérő, különleges figura? És igazságtalanul általánosítunk általa, rajta keresztül egy egész korszakot?

Szócs Géza politikai és művészeti hagyatéka kezelhetetlen. Legalábbis nincsenek meg a készségeink, s talán nem is vagyunk elég elszántak ahhoz, hogy kezelni tudjuk. Nem értjük, miért lenne olyan fontos tisztán látni vele kapcsolatban, rendezni legalább így utólag az évtizedeken át rendezetlen viszonyokat. Kétféleképpen búcsúztak tőle pályatársai, ismerősei, barátai és el-

lenfelei: vagy a hivatalos, problémakerülő szinten, óvva, vigyázva azt, amivé Szócs Géza a hatalom mindent és mindenkit felemészítő oltárán vált. Vagy a személyes emlékekbe menekülve, s abból táplálkozva, ami/aki Szócs Géza a rendszerváltás előtti évtizedekben volt/lehetett volna. Saját, diktatúrában megálmodott s a rendszerváltás után elvetélt életüket siratták többen. Méray Tibor 1956-os hagyatéka és az elmúlt évtizedekben végzett munkája, az általa végigélt több mint kilenc évtized már-már kezelhetetlen időintervallumnak bizonyul. Rá a hozzá legközelebb állók emlékeznek, olyanok, akiknek történelmi tudását a személyes tapasztalat és érzékenység alapozza meg. Egyébként életművéhez és hagyatékához méltatlan csend követte a halálát. Pedig, bizonyos értelemben, teljesen ellentétes pályát járt be, mint Szócs Géza. Méray tudta, mit jelent háttérbe vonulni, háttérből segíteni, szervezeten szolidaritást vállalni, kulturális hálózatokat kialakítani és fenntartani. És pontosan tudta, hogyan tartható fenn az 1956-ról folytatott párbeszéd, dacára az egymást váltó, elhallgatásra és elhallgattatásra épülő rendszerekben.

Távol álljon tőlem Szócs Géza és Méray bármilyen összevetése. Nem bezzegelni szeretnék. Nem hasonlítani. Méltatlan volna, összeegyeztethetetlen a kegyelettel. És mondvacsinált is. Nem Méray és Szócs személye a kérdés, így a mögötünk lévő napokat, éveket elkönyvelő publicisztikában – az életműveket értelmezze, értékelje a kutató, a szemtanú, a pályatárs, az olvasó. A veszteségeket átélő, azokkal szembesülő önmagunkkal kellene számot vetnünk. A történelmi távlatokat kezelni nem tudó önmagunkkal. És azzal a közösséggel, amely így, történelmi vaksággal, amnéziával, korlátoltsággal éli feszültségekkel, konfliktusokkal, elégedetlenséggel és frusztrációval terhes mindennapjait.

82

Hajlamosak vagyunk 1989-et vagy 1956-ot kezdőpontként tekinteni, ahonnan tehermentesen, „tisztán” indulhattak volna új folyamatok, új korszakok. Mi van akkor, ha nincs ilyen nullpontja a történetünknek? Ha a tiszta lap esélyének hübriszével élünk? Az az ellenzéki „ősköd”, amelyből Szócs Géza indult, s amely későbbi politikai szerepvállalását meghatározta a rendszerváltás utáni években, s végső soron legitímálta élete végéig, mára teljességgel átláthatatlan, mitizált. Ehhez a mítoszhoz képest vált Szócs Géza olyanná, amilyenné – váltotta be vagy épp mondott ellent a várakozásoknak. A rendszerváltás előtt le nem folytatott viták, ki nem alakított szerepek, az 1989-re való felkészületlenség szülte mindazt, ahogyan 1990 után a dolgok alakultak – Erdélyben mindenképp. Demokratikus felkészületlenség után következtek a demokratikus hiányok, működési zavarok, elégedetlenségek, és végül így érkezünk el a demokratikus bukásig. A gyászfolyamat része, nagyon fontos momentuma, hogy ezt mondjuk ki: a demokratikus bukás idejét éljük, és ebben a bukásban kisebb-nagyobb mértékben mindannyiunknak része, felelőssége van. Felelőssége van a tevőleges résztvevőknek, a passzív szemtanúknak, a nem emlékezőknek, a részlegesen emlékezőknek.

Szócs Géza halálakor az RMDSZ hatsoros búcsúszöveget adott ki. Egyetlenegy epizódról emlékezett meg a szervezet, az egykori költő-főtitkár 1990 decemberében Gyulafehérváron elmondott beszédéről. Amely beszéd az 1990-es etnikai összecsapások után hangzott el – akkor bátornak tűnt, rendhagyónak. Mára máshova kerülnek a hangsúlyok. Nem írtak arról, hogyan és miért lett

Szócs Géza a szervezet főtitkára, hogy miért írók-költők-szerkesztők lettek a rendszerváltó elitté, és ennek az író-költő-politikus nemzedéknek milyen szerepe, énképe, társadalmi tekintélye alakult ki. Nem írtak a szervezet alakulásakor azonnal kibomló belső konfliktusokról. Arról, hogy Szócs Géza hogyan vált azonnal a szervezet belső ellenzékévé, majd hogyan és miért hagyta ott az RMDSZ-t, vonult teljesen vissza a közélettől, hogy aztán Magyarországon bukkanjon fel, és váljék végül a Fidesz és Orbán Viktor „kulturális stratégiájává”, bizalmasává, barátjává. Pedig ez a pályáiv összefüggő, egységes, és megannyi, mára érthetetlennek tűnő jelenség magyarázatával szolgál.

Hogy lehet az, hogy a nyolcvanas-kilencvenes években az erdélyi magyar értelmiség valamiféle szellemi és ellenálló tőkét képviselt, mintát adott, mára pedig közülük kerül ki a rezsimet elvtelenül kiszolgálók zöme? – hangzott el szintén Szócs Géza halála ürügyén egy másik kérdés. Így: hogy egy valójában nem ismert és nem értett diktatúra ellenzékeként váltak ismertté. Minél félelmetesebb és ismeretlenebb volt a diktatúra, annál nagyobb szimbolikus tőkét jelentett annak ellenzékévé lenni. Még akkor is, ha az ellenzékiesség mögött valódi, érdemi politikai teljesítmény aligha volt. A diktatúrát a mai napig úgy emlegetjük: „a diktatúrát megdöntötték” („megdöntöttük”). De hát valljuk be, ennyi évtized távlatából azt a diktatúrát nem „megdöntötték”, legkevésbé sem „megdöntöttük” – így kollektíve osztozva a diktatúradöntés dicsőségén és munkáján –, hanem megdőlt magától. Szétesett. A romjain pedig megpróbáltunk demokráciát építeni, és ennyire tellett, ahol most tartunk. Ennek a rogyadozó, rosszul megalapozott demokráciának a része volt – hogy a Szócs Géza példájánál maradjunk – a személyi kultuszok azonnali újjáéledése, alakváltása. Hogy a politika intézményét a haszonszerzés, az új hierarchiák intézményeként látták és láttatták. Szócs Géza nagy elánnal indult el azon a versenyen, és nagyon nagyot bukott a kilencvenes években Erdélyben. Erre ma már nem emlékezik senki. Vagy ha emlékszik, akkor nem emlékeztet, hanem mélyen hallgat. Szócs Géza erdélyi költőtársai, politikustársai – Kelemen Hunor szűkre szabott sorait nem számítva – inkább hallgattak. A kegyelet miatt? Vagy azért, mert nemcsak Szócs Gézával, de korabeli önmagukkal is elszámolnivalójuk lett volna? Nem tudom. Hogyan alakult volna ez a politikai pálya, ha Szócs nem zárja ki önmagát az erdélyi közéletből? Ha nem ismeri fel a politikai szövetségek és alkuk új formáját Magyarországon, és nem él azoknak a lehetőségeivel? Hogyan alakulnak a mai politikai kapcsolatok, ha Erdélyben 1990-ben tényleg kialakul egy függővé nem tehető, meg nem zsarolható politikai érdekképviselet? Amely akkor is áll a lábán, ha a magyarországi demokráciadeficit mindent elsöpör. Hogyan alakulna, ha a költők, legalább a költők egymással őszintén tudnának beszélni? Szócs Géza meg nem írt nekrológjai jelezhetik a (rosszul értelmezett) tapintatot is.

De leginkább azt, hogy a magyar értelmiség, az egykori rendszerváltó elit nemhogy a mai hatalommal nem tud érdemben szembefordulni, de a maga sorait sem tudja rendezni. Nem tudta eddig sem, és különösen nem tudja most, amikor a végső szavakat kellene kimondani. Temetetlen holtaink hevernek szerteszét. Erkölcsi felelőtlenségünk miatt maradnak parlagon. Nincs gyász, nincs búcsú, nincs bocsánatkérés, nincs megbocsátás.

Mi, mint Ők, Ők, mint Mi

Hogyan vágjuk át magunkat az el-
lentmondásokon úgy, hogy ne vág-
juk át magunkat? Ez nagyon fontos
kérdés és feladat, mert az ellenmon-
dások benne vannak a zsigereink-
ben, az élethelyzetünkben. Kiében
így, kiében amúgy. Folyamatos a kí-
sértés önmagunk átvágására.

Erre a nagyon fontos feladatra
készült Farkas Zoltán kiváló teszt-
könyve.¹ A gyűjtő csarnokában kivá-
ló arcképek gyűltekké össze. Markáns
arcélek, bravúrosan eltalált vonások
és színek, árnyalt karakterek, tanul-
ságokban gazdag, érdekes életek.
Az arcképek főalakjai mellett min-
denhol jelen van a gyűjtő, maguk az
arcok is föl-fölbukkannak egymás
képein, a portrékat korrajz tölti ki,
az elmúlt cirka ötven éve. Szóval
ez igazából egy arckép-, önarckép-,
csoportkép- és korképcsarnok. A
tesztkönyv funkciója másodlagos,
bizonyára nem is akaratlagos, de mi
most annak (is) fogjuk használni.

A könyv letehetetlen, izgató és szó-
rakoztató, azzal a kiváló tollal írták,
amelynek munkásságáról a *Mozgó
Világ* olvasói több évtizedes tapasztalattal rendelkeznek. Megvan tehát
bőven az ellenértéke az ellentmon-
dásokkal való bajlódásnak – a bajló-
dás önértékéről nem is beszélve.

Farkas Zoltán húszas éveinek
közepéfelelőtől negyvenes éveinek

végefelelőtől a Magyar Rádióban dolgo-
zott. Ennek az időszaknak a nagyobb-
bik fele a rendszerváltás elé esett. A
könyv első blokkja túlnyomórészt er-
ről az időszakról szól. Az első arckép
a csarnokban Hárs Istváné, aki bel-
ügyminiszter-helyettesi beosztásban
a központi államvédelmi szervek
első számú vezetője (korának Haran-
gozó Szilvesztere) volt. Oszlopos tag-
ja Rajnai Sándor csapatának, amely
1956. november 4-e után kiáramlott
a tököli szovjet főhadiszállásról,
hogy begyűjtse a begyűjtendőket.
December 7-én a többi ávós vezető-
vel együtt Hárst is leváltották. Az
„elbocsátott légió” sértettjeként esz-
tergályosnak állt, de sokat nem esz-
tergálhatott, mert januárban már a
Magyar Rádió agitprop főosztályát
vezette, 1974-től 1988-ig pedig ő volt
a Magyar Rádió elnöke.

„A Hárs István vezette Magyar Rá-
dió műsorfolyama és annak szerke-
zete sokat merített a legtekintélye-
sebb polgári közszolgálati médiumok
modelljeiből; inkább azokra, mint-
sem Magyarország politikai szövet-
ségeseinek a rádióira emlékeztetett.
Kimondatlanul is a BBC volt az eta-
lon, nem a moszkvai rádió.”

„Nem volt egyszólamú, keveredtek
benne a progresszív és retrográd sze-
mélyek, műhelyek, műsorok – dűlt
is köztük a harc, és nem mindig a
reformpárti erők álltak nyeresre. A
folytonos tusát [...] beborította az
engedelmesség fátyola: a korabeli
legfontosabb játékszabályokat szin-
te mindenki megtartotta, a szamiz-

¹ *Egy gyűjtő arcképcsarnokából*, Park Könyv-
kiadó, 2020, 439 oldal. A könyvből részletet
közöltünk a *Mozgó Világ* 2020. novemberi
számában. (A szerk.)

datvilág szabadsága helyett a radikálisabb műsorkészítők is beérték a kódolt beszéddel vagy éppen a réteg-műsorok rétegnyelvű üzeneteivel.”

Ahol jelen vannak a „retrográd” tényezők, ott jelen van a „moszkvai rádió” (értsük ezt most tágan) mint etalon, a BBC viszont nem lehet mindenki számára az. És senki számára sem lehet minden vonatkozásban az, hiszen azzal összeférhetetlen a hatalomnak való engedelmesség mindenkit beborító fátyla, a hatalom diktálta játékszabályoknak való alávetettség elfogadása és az üzenetek kódolása.

Mi ennek az ellentmondásnak a feloldása?

Egyrészt a Magyar Rádión itt nem a Magyar Rádiót magát kell érteni, hanem annak azt a részét, amellyel a szerző azonosul, s amellyel – joggal vagy sem – az elnököt azonosítja. Másrészt a BBC úgy etalon, ahogy az engedelmesség fátyla alatt élő és nem rendszerellenes nép számára a londoni életszínvonal, életvilág, mozgásszabadság. Ahogy Farkas Zoltán is megjegyzi, a rendszer nem volt versenyképes a Nyugattal szemben. Ahogy a moszkvai rádió sem a BBC-vel szemben. Ebből a „retrográdokon” kívül mindenki levonta azt a következtetést, hogy ott jobb, és amit ott csinálnak – legyen az rádió vagy bármi, az is jobb –, de ebből nem következett rendszerellenes pozíció és az itteni rendszer normáinak elutasítása. Így lehetett a BBC etalon, miközben nem lehetett az. Ez természetesen tudathasadásos állapot volt, egyfajta double think, csak másféle, mint az orwelli.

Ezt a tudathasadást az tudja leg-egészségesebben megélni, aki képes annak ironikus reflektálására.

„– Nem értelek benneteket. Miért ünneplitek egyfolytában Hárs Istvánt? – értetlenkedett történelemben és sajtótörténetben egyaránt jártas kollégám, amikor széles mosollyal újságoltam neki, hogy a 90. születésnapján összeverődünk a Fészekben. – Mondd csak, nem csapjátok be magatokat egy kicsit?

– De igen, vágtam rá. Csak annyira jólesik.” Pontosan erről van itt szó.

De mitől esik ez olyan jól 2014-ben (amikor Hárs 90 éves volt), a rendszerváltás után negyed századdal?

Ez a jólesés annak a régi jólesésnek az emléke, tükröződése volt, ami abból fakadt, hogy „évről évre szabadabb volt a terep, a témaválasztás és a beszédmód is. A szabadság ragályos. Még a részleges szabadság is.”

Nem kétséges, hogy ma valamilyen szinten összehasonlíthatatlanul szabadabbak vagyunk, szabadabban alkotunk és mondunk véleményt nyilvánosan a világról, mint Hárs elnöksége idején. Ezért jelenhet meg ez a könyv, ez a cikk, ez a folyóirat, ezért káromolhatjuk hevesen a kormányzó hatalmat az első nyilvánosságban. Tehetjük mindazt, ami Hárs működése idején elképzelhetetlen volt. Csak hát a bővülő szabadság és a szűkülő szabadság szubjektív érzete egészen más. A hidegebb víz is melegebb lehet a melegebbnél, ha az előbbibe a még hidegebből, az utóbbiba a még melegebből lépünk át. Hársban a bővülő szabadságot esik jól ünnepelni a szűkülő szabadság szorongatásában, miközben tudjuk, hogy a szabadságérzékelésünk becsap minket.

„Hárs-levelek. Ezen a címen állított össze a 85. születésnapjára 85 rádiós egy emlékkönyvet, ezek

visszatérő eleme, hogy kiket milyen külső támadásoktól óvott meg, hányszor szabotált el kívülről jött kirúgási parancsot. Tudom, hogy Hárs Istvánt még évtizedekkel később is foglalkoztatta, kiket nem tudott megmenteni a politikai támadásoktól: a lista alig fél tucat nevet tartalmaz.”

Tegyük emellé ezt: „Eszelős tapintatlanságot követtem el. Őrült ötlet volt, és bizonyára sértő is. A kivitelezése mindenképpen. Amikor 2013. november 6-án Szentirmay László barátom megkért, hogy Poltár nevű klubjában Konrád Györggyel beszélgessek, elküldtem Hárs Istvánnak a meghívót, és írtam mellé néhány sort. »Ha az alábbi esemény netán érdekli, szívesen elviszem magammal, és hazafuvarozom.« Nem tudom, mi ütött belém. Azt hittem, létezik olyan világ, amelyben a Magyar Rádió elnökét és a Magyar Rádióból, az egész első nyilvánosságból kiszorított Konrád Györgyöt bemutatathatom egymásnak.” Farkas Zoltán azt hitte, hogy erre nem is lesz bocsánat. (Volt.)

Hogy jön össze ez a két dolog? Aki ilyen szenvedéllyel óvja az embereket a „külső támadásoktól”, akit annyira bánt, hogy voltak, akiket kénytelen volt mégis kirúgni, annak miért olyan sértő és „eszelősen tapintatlan” dolog felajánlani, hogy találkozzon a rendszerváltás után majd negyed századdal egy hajdan ellenzéki íróval?

Hiszen Konrád Györggyel maga a „külső” főtámadó, Aczél György is találkozott több mint húsz évvel korábban. Mi több, maga üzengetett prominens üldözötteinek, Konrádnak, Eörsi Istvánnak, Vásárhelyi Miklósnak, hogy szívesen beszélget-

ne velük. Pünköshti Árpád, a közvetítő meg is írta a *Népszabadságban* közvetlenül Aczél halála után Konrád és Aczél találkozását.

Az ellentmondás feloldása: az ellenzék Hárs kompetenciáján kívül esett, Aczéléba meg beleesett. Hársnak a fent említett engedelmességi lepel alatt lévőekkel volt és csak azokkal lehetett dolga. Evidens módon felelt azért, hogy ellenzékit a Magyar Rádió közelébe se engedjen. Az ellenzéki volt számára az abszolút tabu. Az ellenzékiek körének meghatározása más szintre tartozott. Arra, amelyen Aczél működött. Konrád Aczél számára volt lelkiismereti kérdés. Hárs számára az volt a lelkiismereti kérdés, hogy őrt álljon a Magyar Rádió kapujában, hogy a bármiért ellenzékinek nyilvánított bárkiket oda be ne csempézhessék semmilyen formában. Hárs a Magyar Rádió egyik prominens politikai tényezőjeként végigélte azt a folyamatot a forradalom utáni években, amikor a börtönre és/vagy hallgatásra ítélt alkotók reintegrálásának, az ellenzéki, ellenforradalmi elemek átminősítésének a folyamata lezajlott. Ebben a döntések szigorúan a pártvezetés szintjén történtek, azokat a Magyar Rádió vezetőinek fővesztés terhe mellett végre kellett hajtaniuk. Nem volt megmentés, elszabotálás, sem így, sem úgy. Aki ki van zárva, az ki van zárva.

Azért tűnhetett magától értetődőnek az utólag örülnék minősített ötlet, mert már a rendszerváltó erjedés időszakában halványulni kezdett a határvonal a kritikus, de rendszer-kompatibilis értelmiség és a rendszertagadó ellenzék között. Farkas egyszerűen megfeledezett arról, hogy ez a határvonal milyen

éles volt egy olyan vezető számára, mint Hárs.

A Hársról szóló fejezet végén megidéztek az idén tavasszal elvesztett kiváló pályatárs, Gyórfy Miklós: „Volt ennek a Rádiónak egy elnöke az 1920-as években. Egy vitéz leveldi Kozma Miklós nevű »derek« hungarista, akitől egy világ választ el engem világnézetiileg. A maga korában Hárs elvtárstól is egy világ választott el. De ez a két ember olyan kiváló vezetője volt a Rádiónak, amilyenek a maiak a nyomába sem léphetnek. Az árnyékukban sem pihenhetnének meg. Sok cenzúra volt, tudod nagyon jól, hogy volt a mi korunkban. De attól ez még egy művelhető, szerintem hallgatható, a szó legszorosabb és legnemesebb értelmében közszolgálati rádió volt.” Ezzel az állásponttal a szerző azonosul: „Az a rádiós beszélt így, aki adásban s azon kívül is tévedhetetlenül pontosan fogalmazott. Vele együtt válaszolnám a történelemben és a sajtótörténetben egyaránt jártas kollégámnak: Hárs István rádiós életműve a mából visszatekintve napról napra értékesebb.”

Annak tehát, hogy egy rádió a legszorosabb és legnemesebb értelemben közszolgálati legyen, nem világnézeti, nem társadalmi, hanem szakmai és személyi feltételei vannak. Világnézetétől és politikai meggyőződésétől függetlenül alkalmas lehet ilyen rádió vezetésére az, aki olyan kiváló vezetői képességekkel rendelkezik, mint ez a két elnök. Ez még akkor is így van, ha egyikük elnöki pozíciója mellett Kárpátalja kormánybiztosa is volt, s meghatározó szerepet játszott 1941-ben a „hontalan” zsidók kizárólag magyar kezdeményezésű halálba deportá-

lásában. És akkor is így van, ha a kiváló elnök nem úgy kiváló, hogy a világnézetének megfelelő politikát is távol tartja a rádiótól. Mert Kozma Miklós ugyan az üzleti alapon működtetett és a hallgatók kegyétől függő rádióban ugyanezt tette a harmincas évek végéig (azután már nem), de Hárs esetében erről szó sem lehetett, hiszen ő eleve az agitációs-propaganda munka vezetőjeként lépett be a rádióba, és teljesen nyíltan vállalt, hirdetett elv volt, hogy a Magyar Rádiónak (is) pártirányítás alatt kell állnia, a párt politikáját kell képviselnie, magyaráznia, népszerűsíteni. Ez volt Hárs pozícióban maradásának alapfeltétele. A pártosság pozitív jelző volt és alapkövetelmény.

Szükségünk lesz még egy példára, hogy a megoldáshoz közelebb jusunk.

Csernobil kiemelt helyet kap a Mester Ákosról és a *168 óráról* szóló fejezetben. Mert a közszolgálati szemponjtából (is) az érződött az arcképgyűjtő számára a nagy áttörésnek. Kicsit hosszabban kell idéznünk: „A nagy áttörést a csernobili katasztrófa hozta... Amennyire kideríthető, a legelső hírt két nappal a baleset után, 1986. április 28-án 21 órakor mondta be a Petőfi rádió, külföldi hírügynökségi jelentés alapján; Bedő Iván hírszerkesztőt, aki az érvényes szabályokat megszegte, prémiummegvonással büntették. Még másnap reggel 8 órakor is lejött a Kossuth rádióban egy kissé finomított hír, majd napokig semmi. A *168 óránál* gőzerővel küzdöttünk azért, hogy minél részletesebben beszámoljunk a balesetről; erre a május 10-ei adásig várni kellett. Bár összejött néhány kiegészítő anyag,

a Csernobillal foglalkozó interjúk, riportok nélkül nem tudtuk volna megtölteni a műsort. Mester azt fülentette, hogy vannak tartalékaink, de nem voltak. Valamennyi tudósítást, riportot jóvá kellett hagyatnunk Marjai József miniszterelnök-helyetttel, ennek szépségeit a vele készült portréban részleteztem. Csak röviddel az adás előtt kaptuk meg az engedélyt. Úgy dolgoztunk egész héten, mintha egy igazi, független közszolgálati rádió munkatársai lennének, holott valaképpen szigorú egyszemélyes cenzúra alatt működünk.”

Nos, Csernobil éppen az ellenkező irányú áttörést, a rendszerváltáshoz vezető áttörést jelentette a magyarországi társadalom számára. A pártállam nyilvánosságának és annak részeként a Magyar Rádióknak a hitelvesztésében, magának a rendszernek a hitelvesztésében jelentett áttörést. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont közvélemény-kutatási eredményei ezt plasztikusan kimutatták. Nem is lehetett másképp. Olyan katasztrófa történt, amely közvetlenül fenyegette az ország lakosságát. Kivetette a társadalmat depolitizált állapotából, hiszen az önmagát és környezetét érintő veszéllyel szemben senki sem maradhatott közömbös. A közszolgálatiástól már nem is állhatna távolabb az a rádió, amely két napig semmit nem mond a katasztrófáról, akkor is alig valamit,

a május 3-i 168 óra megint semmit. Semmit arról, ami mindenkit izgat, mindenkit félelemben tart, s amiről a szovjet blokkon kívüli világ sajtója folyamatosan gyártja hatalmas tömegben a híreket, elemzéseket, tudósításokat.

És ebben a rádióban érezték magukat a 168 óra munkatársai leginkább úgy, mintha egy igazi közszolgálati rádió munkatársai lennének. Jól érezték, mert valóban úgy dolgoztak. A leghatalmasabb közszolgálati deficit ledolgozásának legközszolgálatibb célja feszítette és vezérelte őket. A külső tényező volt a közszolgálatiást ellen-téte, a munka maga a közszolgálatiást. A közszolgálatiástot legbrutálisabban tagadó

keretben, minden szóra kiterjedő közvetlen cenzúra mellett elhangzik egy műsor, amely önmagában megfelel a közszolgálatiást normáinak, miközben az egész, amelynek része, a legnagyobbat bukja közszolgálatiástból.

Ennek a kettősségnek mindkét eleme valóságos.

A valóságosan közszolgálatiást rész abban az értelemben sem emelkedhet ki a partikularitásából, hogy nem veheti fel a közszolgálatiástnak a politikai hatalmat és a rendszert magát érintő szintjét. Hiszen a teljes értékű közszolgálatiástnak nem felelhet meg az a műsor, amely abban a helyzetben nem sorakoztat föl véleményeket arról, ahogy a szovjet és a magyar hatalom Csernobilról

valami félelmetes”
alapítani?”
böl tragédia”
becsaptuk”
nokok vagyunk”
hülyék voltunk”
g vannak”
yet még nem láttunk”
ényei uralkodnak,
törvények”
fj, blöff”
ne elhervadt”

FARKAS ZOLTÁN

13 portré

Egy gyűjtő
arckép-
csarnokából

HÁRS ISTVÁN
MESTER ÁKOS
ESTERHÁZY PÉTER
TARNÓI GIZELLA
KÁDÁR JÁNOS
MARJAI JÓZSEF
ANTAL LÁSZLÓ
LISKA TIBOR
KORNAI JÁNOS
SURÁNYI GYÖRGY
SIMOR ANDRÁS
MATOLCSY GYÖRGY
SÁRKÓZY TAMÁS

PARK KÖNYVKIADÓ

Farkas Zoltán: Egy gyűjtő arcképcsarnokából. Park Könyvkiadó, 2020. 439 oldal, 4265 forint.

tájékoztató, illetve nem tájékoztató, amely nem foglalkozik ennek a némaságnak a hatásaival.

Amit ma közszolgálatosság címen a közrádiótól leginkább számon kérünk, illetve aminek hiányát a rezsim legsúlyosabb bűnei között tartjuk számon, arról szó sem lehetett sem Kozma, sem Hárs „a szó legszorosabb és legnemesebb értelmében közszolgálati” rádiójában: a különböző politikai irányzatok, ellenzéki és kormánypártok arányos reprezentációjáról, vitájáról, nézeteik ütköztetéséről.

A részleges közszolgálatosság viszont szinte sohasem tud teljesen kipusztulni a rádióból. Ha más nem, a zeneművészeti közszolgáltatást például a legtotálisabb diktatúrában is el szokták tűrni. A Bartók rádió például ezt nagyjából most is úgy teszi, mint régebben. Kozma rádiójában Dohnányi Ernő szerkesztette a zenei műsorokat, és csodálatos koncertek tömegét közvetítették. A moszkvai rádióban vastagon jelen volt a világ élvonalát képviselő orosz zeneművészet. Goebbels rádiójából sem hiányozhatott Wagner, Brahms, Richard Strauss.

Kozma és Hárs rádiója valóban a kulturális és szellemi értékek ugyancsak gazdag kincsestára volt. Németh László, Cs. Szabó László igazán minőségi rádiót csinált, a kortárs költészet legnagyobbjai is, a népi írók is folyamatosan jelen voltak benne. A Kádár-korszak előrehaladása során pedig a társadalmi problémák egyre szélesebb sugárban ömlöttek be a Hárs-rádióba közéleti műsorokban, riportokban, rádiójátékokban, kabarékban. Ennek a folyamatnak a kulcsszereplőiről, belső képéről, társasági ethoszáról rendkí-

vül gazdag és eleven képet kapunk Farkas Zoltán jóvoltából.

Egy all-round rádiónak, televíziónak sok politikailag indifferens eleme van, amelyet mindenki magáénak érezhet, akinek az a terület az érdeklődési körébe vág. Például a sportközvetítéseket. Az M4-en ugyanúgy fogyasztható egy BL-meccs, mint bármely más csatornán. (Magyar érdekű mérkőzés esetén ez már nem feltétlenül van így.) Hárs Magyar Rádiójában sok mindenki sok mindent magáénak érezhetett, de politikai tekintetben, ami mégis csak a közszolgálatosság fő tekintete és Farkas könyvének fő témája, a pártállam Magyar Rádióját csak az érezhette magáénak, aki a rendszert is magáénak érezte. Akik nem, azok számára az Ő rádiójuk volt, ami Farkas és hősei számára a Mi rádióink. Cenzorok és cenzúrázottak együtt voltak az Ők.

Belülnézetben azonban másképp vált szét a Mi és az Ők. A külső korlátozók-kötelezők voltak az Ők, a korlátozásokat, kötelezéseket elszenvedők, ezek alakítására, szabotálására, kicselezésére törekvők pedig a hallgatóságukkal, a „néppel” együtt érezték magukat egy Mi-be tartozónak.

A történelemben és sajtótörténetben jártas kolléga, aki nem értette, miért ünneplik az egykori rádiósok oly kitartóan Hárs Istvánt, az ünneptel objektív pozícióját vette tekintetbe. Az ünneplők számára azonban Hárs a Mi része volt. A Háron túliak, a Hárs felettiak voltak az Ők. Hárs volt a védőfal a Mi határán, aki védte, amit lehetett. A hierarchiában minden szinten kétféle szerepet lehetett játszani az alsóbb szinteken állók előtt. Egy: én nem vagyok a ti

Mi-tek része, a pozíció elválaszt tőletek, a hierarchia felettetek álló részéhez tartozom. Kettő: én hozzátok tartozom, együtt alkotjuk a Mi-t a felettem álló Ők-vel szemben.

A két szerepet persze váltogatni is lehetett, de a legmagasabb szinten is megvolt a második szereplehetőség. Aczél György páratlan „személyiség-teljesítménye” azon alapult, hogy óriási körben tudta fenntartani ezt a Mi-érzést. Azt az érzést, hogy az Ők fölötté kezdődik. Egészen más közegben, de Dobi István is ezt tette. A kádári kacsintásnak is ilyen Mi-képző szerepe volt. Mi együtt tesszük amit lehet, az Ők (Moszkva) által felállított külső korlátok között.

A rádiózáson, a sajtón kívüli területen is lennének a tesztkönyv által szabott feladatok ellentmondás feloldására. A kötet egyik leg súlyosabb és legkiválóbb fejezetéből, a Sárközy Tamásról szólóból vesszük ezt (2020 februárjában hunyt el – a szerk.). Ő a szerző szerint is olyan személy, akiben több lélek lakozik. Baráti körben szórakoztatóan ecseteli, milyen zavarokhoz vezet a minisztériumok megduplázása a kancellárián, mikrofon előtt pedig szárazan ecseteli, milyen figyelemre méltó az ilyen kancellári rendszer. Egyrészt: „egész jogász pályáját úgy fogta fel, mint egy úri szabóét, aki a megrendelőnek dolgozik, méretre”. Másrészt: „elkötelezett híve a nyugati típusú polgári demokráciának és a jogállamiságnak”. Az Orbán-rezsimet „autokratikus vonásokkal is rendelkező de facto prezidenciális kormányzásként” írja le, amely a vezérdemokrácia jegyében jött létre, de még belül van a polgári rendszeren. Mi több, Sárközy szerint a Kádár-rendszer sem volt diktatúra, noha

az önmagát is annak minősítette – proletár jelzővel. Mindezek után a legsúlyosabb hasonlattal él, amikor a hatalomhoz való viszonyát jellemzi: „Egyre többször jut eszembe Szabó István *Mephisto* című nagyszerű filmje. Főleg az utolsó jelenet, amikor Brandauer ott áll a reflektorok tüzében a nürnbergi stadion gyepszőnyegének közepén. És azt mondja: mit akartok tőlem, és csak egy német színész szerettem volna lenni. Hát igen, én is a második világháború után, a 20. század végén, és a 21. század elején jogász, a közügyekbe beleszóló és a sportot kedvelő magánember szerettem volna lenni Magyarországon. Sikerült-e? Nem tudom. De hát, mint Déry Tibor mondta volt: Ítélet nincs.” Ezek szerint a náci birodalom szolgálatáról sem lenne ítélet? És azzal a szolgálattal állna párhuzamban azoknak a rendszereknek a szolgálata, amelyek a szolgálattevő szerint nem minősülnek diktatúrának vagy a polgári demokrácián kívül állónak?

Az úri szabónak megvannak a szakmai normái, megvan a szakmai önérzete. Az önbecsüléséhez, élete értelméhez, (Sárközy esetében egészen rendkívüli) képességei érvényesüléséhez egy út vezet: a megrendelő kívánságához és méreteihez való igazodás. A megrendelőt pedig a történelem jelöli ki. A megrendelésnek pedig úri ruházatra kell vonatkoznia akkor is, ha nem arra vonatkozik. A nem úri viselet akkor lesz legkevesbé nem úri, ha a legjobb úri szabó készíti el. A legjobb úri szabó viszont csak úgy beszélhet a szakmájáról, csak úgy adhatja át a tudását, ha pontosan megfogalmazza, mitől úri egy viselet, és mitől nem az. Amikor

tehát Sárközy pontosan leírja egy rendszerről, hogy miért nem olyan, mint a polgári demokrácia, majd leszögezi, hogy azért még annak minősíthető, akkor egyszerűen úri szabóságának feltételeit teljesíti. Sárközy Tamás mestersége koherens gondolkodást követel, e mesterség folytatásának feltétele pedig az inkoherens gondolkodás, vagy legalábbis a inkoherens beszéd. Ezért lakozik őbenne több lélek.

Ez az írás legkevésbé sem tükrözi a könyv arányait. Amennyi helyet itt elfoglalnom illik, annak nagy részét már kitöltöttem azzal, amivel a könyv ötöde-hatoda foglalkozik, mert ehhez volt leginkább hozzáfűzni valóm. De ezt a könyvet közgazdász-újságíró írta, aki mindkét mesterségében mester, és mesterien írja le a legnagyobb hatású magyar gazdaságpolitikusok és közgazdászok portréin keresztül, hogy az utóbbi cirka ötven évben miként alakult, miként alakították és ki miként javasolta alakítani a magyar gazdaság sorsát. Ez teszi ki a mű nagyobbik részét.

A szerző viszonyulása közgazdász hőseihez fölöttébb érdekes.

Ott vannak közöttük a Kádár-kor reformközgazdászai, akik Farkassal és közeli munkatársaival együtt a progresszívek Mi-jébe tartoztak a retrográdokkal szemben, s ezek a

progresszívek más hinnivaló híján hittek a szocializmust piacositó reformokban. Másrészt ott van Kornai János, akinek az volt az alaptétele, hogy a reformszocialista rendszer életképtelen, a szocializmus reformálhatatlan, a kapitalista piacgazdaság az egyetlen járható út. És ott van Liska Tibor, aki kidolgozta a vállalkozói szocializmus alternatíváját, amely alapvetően különbözik a reformált szocializmustól is és a kapitalista piacgazdaságtól is. Végül is a szerző olyannyira azonosulni lát szik Kornaival is, Liskával is, hogy nem is tudjuk, melyikhez hajlik az egymást kizáró nézetek közül.

Erről is, arról is, amarról is és még a rendszerváltás utáni, immáron kapitalista gazdaság alakítói-ról is szeretetteljes lelkesedéssel ír (kivéve persze Matolcsy Györgyöt). Kritikus szeretettel és kritikus tisztelettel. Mindenevő, mindenre vevő, mindenre nyitott, mindenhova álló, egyszersmind mindenkivel szemben kritikus szerzővel van dolgunk, akit nem korlátoznak gátlások sem a méltatásban, sem a bírálóban, sem személyes érzelmei kifejezésében. A szerző szubjektivitása és objektivitása egymást erősíti.

Egészen egyedi portréista arcképcsarnokában járunk, és fölöttébb jól járunk.

Senki csak valakiből lehet

A politika iránt éppen a Kennedy-gyilkosság idején érdeklődni kezdő kamaszként még én is értettem azt a – természetesen csak magánúton terjedő – viccet, hogy „Miből él Kennedy elnök özvegye? A férje bankbetéteiből. És miből fog élni Dobi elnök özvegye? A férje üvegbetéteiből.” Úgy tudtam, mert ezt hallottam a felnőttektől, hogy Magyarország névleges államfője egy részeges öreg nímánd, de ennek nincs jelentősége, mert az országot úgyis Kádár János vezeti. Révész Sándor éveket szánt rá az életéből, hogy rettenetes mennyiségű dokumentum feldolgozásával árnyalja a képet: Dobi István, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952 és 1967 közti elnöke bármennyire formális szerepet játszott, nem mindig és nem mindenkinek a szemében volt senki, és az az iszákosság sem olyan súlyos, mint ahogy sokan állították.¹

Révész szerint „Senkiből nem lesz senki – az államhatalom csúcsain. Mielőtt senki lett volna, mégiscsak kellett valakinek lennie ennek a Dobi Istvánnak. Volt is. [...] A szegényparasztságnak, a magyar társadalom legszélesebb és leggyengébb érdekvéviseléssel rendelkező rétegének első számú képviselője a politikai életben.” Ezt tükrözi a könyv alcíme: „Egy nincstelen parasztfiú útja a hatalomba.” (Ezt a „hatalom” szót persze

meg lehet kérdőjelezni, de erről még lesz szó.) Barátja, Sipos Gyula költő sokkal költőibben fogalmazott: „Valamikor csak a mesékben olvastunk ilyent, hogy elindul a szegény ember legkisebb gyermeke, megküzd a hétfejű sárkánnyal, és király lesz belőle.” Révész nem hagyja magát elragadtatni hősétől. Könyörtelenül bemutatja Dobi hazugságait és gerinctelenségét, de azt is, hogy ettől, mert maga is érezte, mennyire el volt keseredve. Ám úgy látta: számára már nincs visszaút. A szerző, miközben semmit nem szépít meg, ami csúnya volt, sok energiát fordít arra, hogy bemutassa Dobi „valakiságát”.

Dobi a háború végén már 46 éves volt, és nem az ismeretlenségből bukkant fel a Kisgazdapárt politikusaként. Hat elemit végzett, apja föld nélküli, református mezőgazdasági munkás volt Szőnyben. Az iskolában ő csak Dobi volt, míg Fekete József nagygazda fia Józsefke. Amikor a tanító egyszer őt is Istvánnak szólította, félénken megjegyezte, hogy nekik nincsen földjük. Aztán épp Feketékhez szegődött el kilencévesen lóhajtónak egy lóvontatású cséplőgéppel, és felpofozta a helyzetével visszaélő, őt megalázó osztálytársat. Meglepetés: a gazda nem zavarta el, mert szükség volt a munkájára.

Az I. világháború kitörésekor a komáromi tölténygyárban dolgozott, és több társával együtt tiltakozott, hogy a cég felmentesse őket. Katona akart lenni. Szolgált is Erdélytől a Piavéig két évet, majd a Tanácsköztársaság

¹ A *Mozgó Világ* rendszeres olvasói bizonyára észlelik, hogy itt hóhérasztás folyik. Révész Sándor ebbe a rovatba rendszeresen ír mások műveiről. Most tárgyalt könyvének néhány részlete is itt jelent meg korábban. – D. A.

hadseregében előbb a „csehszlovák imperialisták” ellen, aztán a román fronton küzdött. Fogság, verés, kínzás, rendőri felügyelet jutott neki, végül 1921-ben térhetett vissza a falujába. Megnősült, jöttek a gyerekek, de csak ócska vityillókban laktak, mert másra nem tellett. Hol a vasútnál, hol egy fűrésztelepen dolgozott. 1922-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba, szakszervezeti bizalmi lett a fafeldolgozónál, műkedvelő színjátszócsoporthoz vezetett, vagyis elkezdte azt a közeleti tevékenységet és tapasztalatszerzést, amely sok, egyébként iskolázatlan ember útját nyitotta meg a politika felé. A Nagyatádi-féle földreform keretében kapott két hold földet, ami a semminél nem volt sokkal több, megélni biztosan nem lehetett belőle. (1945-ben kapott további tíz holdat.) Járt a vidéket, ismeretéseket és szónoki rutint szerzett, de a csendőrök időnként bevitték, és véresre verték. Beválasztották a községi képviselő-testületbe, ugyanakkor gyakran volt munkanélküli, mert a munkáltatók feketelistára tették.

1936-ban átcsábították a Kisgazdapártba. Idegen test volt benne, de éppen ezért volt rá szükség. Szerepet vállaltak ott módos gazdák éppúgy, mint a fajvédőktől érkezett vagy polgári értelmiségiek, de egy agrárpárt nem nélkülözhetette a legnépesebb réteget, a szegényparasztságot, a földmunkásokat, akiket Dobi hatásosan tudott képviselni. Így egy idő múlva országos titkár lett, ami szerény, de az ő addigi helyzetét jelentősen javító jövedelmet is jelentett. Attól kezdve az egész országot járta, és kialakította azt a rengeteg kapcsolatot, amelyek húsz-harminc év múlva is éltek. Tagja lett az Országos Mezőgazdasági Kamarának, itt már miniszterekkel találkozott és

vitatkozott. Az 1941-ben alakult Parasztszövetségnek is egyik titkára és a földmunkásszakosztály vezetője lett. Itt került kapcsolatba kommunistákkal, de Révész cáfolja az 1962-ben megjelent Dobi-önéletrajznak azt a sugallatát, hogy ő már akkor kommunista volt. Szerinte soha nem volt az. „Plebejus lázadó” volt, akit elkezerített a többség nyomora, de elméletileg képzetlen. Későbbi vezető korában se idézte soha Lenint vagy Marxot, bizonyára nem is olvasta őket. Nem foglalkozott a kommunizmus eszméivel, csak „kiegyenlített életre” vágyott, amelyben nincsenek koldusszegények és szemérmetlenül dúskálók. Amikor 1959-ben, addig pártonkívüli államfőként belépett az MSZMP-be, azt írta, hogy „hazaértem”. De ez csak kötelező frázis volt.

1944-ben részt vett az ellenállási mozgalomban, de nyáron, 45 évesen behívták katonának. Tizedesként került legény lett, de olyan, aki minden későbbi tanúság szerint (ideértve a hiperérzékeny Zsolt Béláét is) ember ségesen bánt a zsidó munkaszolgálatosokkal. „Pártfogónk, segítőnk, barátunk volt” – írta róla egy volt muszos 1946-ban. Más kérdés, hogy a sztálinizmus csúcspontján egyebek mellett emiatt is rettegett, mert ezt a keretlegénységet (amelyre persze nem önként jelentkezett, hanem beosztották) bármikor ellene fordíthatták volna, hiszen az ÁVH-nak nem lett volna nehéz találnia olyan „tanúkat”, akik kellő kezelés hatására az előbbieket ellenkezőjé válnak.

1945 júniusában az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett, amikor az 1944 végén még csak a fél országot képviselő testület dunántúli tagjait is megválasztották, de beletelt egy további hónap, amíg kiszabadult a

sopronkőhidai hadifogolytáborból. „A magyar parasztság egyik legnagyobb, egyetemes értéke, akit a föld népe forró megbecsüléssel vesz körül” – írta róla a Kisgazdapárt. Szőnyben (ahol egyébként a helyi kommunistákkal harcba szállva kiszabadította az internálásból a mindig tisztességesen viselkedő korábbi főjegyzőt) a kommunisták tagkönyvvel ajándékozták meg, de Rákosi azt mondta: Dobira a kisgazdáknál van szükség „a demokrácia érdekében”. Az 1945-ös Kisgazdapártban még idegenebb volt, mint a korábbiiban. Egy gyenge balszárnyat vezetett a két jelentéktelen kis csoportot leszámítva egyedülként engedélyezett nem baloldali pártban. Az idézett dicshimnusz mégis mutatja: ekkor ő „valaki” volt. Népszerű ember vidéken, akiben sokan bíztak, életútját példának tekintették. Hirdette a parasztság felvirágzását, az önkéntes és a föld közösbe adása nélküli szövetkezést. Tisztában volt azzal, hogy a földosztással létrejött, felszerelés, vetőmag, igaerő nélküli kisbirtokok képzetlen gazdái önmagukban nem sok jóra számíthatnak.

1945 őszén államminiszter lett, de valószínűleg a kommunisták erőltették rá a Kisgazdapártra, hogy őt jelöljék. Nem is érezte jól magát, de azzal vigasztalódott, hogy így többet tehet a szegényparasztságért. Aztán földművelésügyi miniszterré nevezték ki fél évre, és ez az oda-vissza váltás 1948-ig még egyszer megismétlődött. Kín-

lódás volt ez: a hat elemít végzetek átlagánál tájékozottabb, olvasottabb volt, de egy minisztérium irányításához ez kevés, hiába ismerte jól magát a terepet, a falut és a mezőgazdaságot meg az abból élő embereket. Igaz, remek fotók készültek arról, hogy milyen szépen tud kaszálni a földművesből lett miniszter, de kései, nem a nyilvánosságának szánt feljegyzésében „alsóbbrendű érzés”-ről számolt be. Éppen ezért megtartott számos jó szakembert, emiatt aztán támadták, mert ezek múltjában lehetett foltokat találni. Már ekkor terjedtek hírek az iszogatóiról, bár ő az önéletrajzában ezt tagadta. Ekkor még hangsúlyosan a Kisgazdapárt nevében politizált, néha vitá-

ba is szállva a kommunistákkal, de már 1946 tavaszán szembefordult pártja fő vonalával: a kommunistákkal, a szociáldemokratákkal és a parasztpártiakkal egyetértve követelte a „reakció” kisöprését onnan. Ezzel részese lett a Kisgazdapárt „leszalámizásának”, aminek a végén úgy lett a párt elnöke, hogy abból már alig maradt valami. Rákosiék cinkosa volt? Igen. De Sibelka Perleberg Artúr tekintélyes minisztériumi főtisztviselő emlékei szerint neki ezt mondta: „Te azt hiszed, hogy nem utálok én jobban őket, mint te? [...] Gerő nekem is azt mondta, ha sokat beszélsz, téged is elviszünk.”

Itt mutatkozik meg Dobi tragédiája. Miniszter volt, aztán miniszterelnök, majd államfő, miközben egyre inkább

Révész Sándor: Dobi István – Egy nincstelen parasztfiú útja a hatalomba. Európa Könyvkiadó, 2020. 477 oldal, 5699 forint.

érezte, hogy lenézik, nem törődnek vele, csak kihasználják. (Amikor a kormány élére került, abba se szólhatott bele, hogy ki legyen az utódja mint földművelésügyi miniszter.) De nem akart, nem tudott kiszállni, mert mindvégig bízott benne, hogy az agrárpolitikában tud valami hasznosat tenni. Még akkor is, amikor az erőszakos, a földet is közössé tévő tézesítést kellett magasztalnia, amivel valójában nem értett egyet, mert közben esetleg részletkérdésekben el tudott érni valamit. Továbbá arra is használta a pozícióit, hogy sok embernek segítsen kisebb-nagyobb ügyekben, köztük egykori kisgazdapártiaknak. Igaz, megválogatta, hogy kinek segít, és nem is mindig járt eredménnyel, például ha valaki az ÁVH karmai közé került, de mégis igyekezett tenni valamit. Aztán az is szerepet játszott, hogy 46 évi nyomor és kínlódás után olyan életkörülmények közé került, amilyenekről korábban nem is álmodhatott. (Apró adalék a korról: hivatalos levél 1951-ben a miniszterelnöki titkárságtól Bognár József belkereskedelmi miniszternek, a kisgazdapárti baloldal később tudós közgazdász-ként ismertté vált egyik vezetőjének, hogy Dobi számára öt kiló citromot „szíveskedjenek beszerezni”). Aki a szónyi viskó után rózsadombi villába költözik, az nem szívesen hagyná azt ott. És mindehhez jött hozzá az a félelem, amelyre többször utaltam: hiszen akkoriban bárki lebukhatott. Nagy hatalmú kommunista vezetők kerültek egyik pillanatról a másikra börtönbe vagy akasztófára, és az egykori kisgazda harcostársak közül is sokat, aki nem tudott külföldre menekülni, lecsuktak, internáltak, kitelepítettek, vagy házi őrizetbe helyeztek, mint a Dobi által nagyon tisztelt Tildy Zoltán

volt köztársasági elnököt. Nem lehetett csak úgy kiszállni.

Ugyanakkor biztatást adhatott neki az a szeretet és bizalom, amelyet vidéki útjai során vagy a kapott rengeteg levélből érzett. Akkor is, amikor valójában már senki volt. Számomra ez volt a legnagyobb meglepetés Révész könyvében. Göncz Árpád előtt Dobi volt az egyetlen államfő, akit bácsinak szólítottak: Pista bácsi volt, az idősebbeknek Pista. De olyan megszólítással is kapott levelet, hogy „Szeretett vezérem!”. Nem tudom, hogy ezek a rajongók nem tudták, mennyire formális Dobi vezetői tisztsége, és milyen kevés valóságos hatalma van, vagy tudták (sejtették), de mégis hozzá fordultak, mert őt érezték hitelesnek, országos vezetőként is igazi parasztembernek. A hitelességet itt a habitusból vették le, és nem törődtek a beszédek, nyilatkozatok változékonyságával, a Rákosi és Sztálin gusztustalan dicsőítését követő elítélésükkel, meg a gyorsított, földbeadásos téeszervezést ellenző, majd mégis lelkesen támogató megszólalásokkal. És egy dolgot el kell ismerni: Dobi nem jelentett fel, nem vitetett el senkit. Neki mertek panaszkodni, még ha ezzel nem is mentek semmire. Neki mondhatta egy téesz alakuló gyűlésének szünetében egy erőszakkal beléptetett volt katonatársa, aki a háború alatt egyszer megmentette az életét, „lehet, hogy ott kellett volna akkor hagyjalak”. Az államelnök zavartan nevetett, de maga írta ezt meg az önéletrajzában, azzal a vörös farokkal, hogy az illető azóta remélhetőleg „megtalálta a helyét” a téeszben.

Előreszaladtam, visszatérek az időrendhez. „A kisgazdapárt elnöke én nem akarok, nem tudok lenni. [...] Szenvedek, de magamba zárom

szenvedéseim” – írta abban a feljegyzésében, amelynek nem sok köze van a később nyilvánosságra hozott önéletrajzhoz, és ma az állambiztonsági levéltárban olvasható. Hát mégis az lett, és pártelnökként részt vett egykori párttársai kizárásában, elüldözésében. Lelkesen gyalázta „súlyos bűnei” miatt az elmenekült Nagy Ferenc miniszterelnököt és a szovjetek által elhurcolt Kovács Béla pártfőtitkárt. (Az utóbbival aztán nagy gondban volt, amikor az önéletrajzot írta, pontosabban íratta Dernői Kocsis László egykori kisgazdapárti újságíróval. A nyolc évig ártatlanul ült Kovács súlyos betegen tért vissza a szovjet lágerből, de 1956 végén Kádár mellé állt, és halála előtt rövid ideig képviselőséget is vállalt. Őt 1962-ben már nem minősíthette árulónak, de a szovjet önkényt sem bélyegezhette meg. Ezért azt kellett bizonygatnia, hogy szegény Kovács Bélát gonosz emberek vitték rossz utakra.) Lelkesen részt vett a Mindszenty bíboros-prímás elleni hadjáratban is. Még hirdette a magántulajdon fontosságát, ahogy az a pártprogramjukban állt (saját földjét csak 1951-ben vitte be a téeszbe!), és először a Marshall-segélyt is el akarta fogadni. De a kommunisták rendszeresen és nyilvánosan rendreutasították. Ő pedig tudomásul vette pártja kizárását, a népszerű Parasztszövetség felszámolását, és újra földművelésügyi miniszterként azt a nagy pert a régi FM-hivatalnokok ellen, amely miatt az ÁVH őt is megfigyelte, és bármikor a vádlottak közé sorolhatta volna, ha ez lett volna a kommunisták akarata. Elveivel szemben támogatta a „kulákok” (köztük sok egykori harcostársa) elleni eljárásokat. Egy esetet bepanaszolt Rákosinál, és az elutasító válasz után kifakadt: „Eze-

ket az embereket a te bosszútól lihegő magatartásod sodorja az ellenség táborába!” A konkrét esetben végül a kommunista pártvezér vizsgálatot ígért, de a kuláklista maradt.

1948 végén miniszterelnök lett. Ezt sem akarta. „Erőmon felül” van, írta magának. De bő három és fél évig ő állt a kormány élén. Bár mindenki tudta, hogy azt valójában állítólagos helyettese, Rákosi Mátyás, a kommunista és a szociáldemokrata párt kényszeregyesítéséből létrejött Magyar Dolgozók Pártja főtitkára vezeti, mégis az ő aláírása állt a legvadabb sztálinista korszak kormányrendeletei alatt. Eközben papíron még mindig ő volt a Kisgazdapárt elnöke, hiszen azt soha nem tiltották be, és bár pártként nem működött, volt egy kis irodája, ahol időnként összegyűlt néhány szabadlábbon lévő ember kávézni és beszélgetni.

1952 augusztusában az Elnöki Tanács elnöke lett, formálisan államfő. 1953 júniusában a szovjetek ragaszkodtak hozzá, hogy MDP-n kívüli léteére ott legyen azon a híres moszkvai megbeszélésen, amelyen a röviddel azután félreállított, majd kivégzett Berija éktelenül lehordta Rákosit, és a szovjet pártvezetőség ráparancsolt, hogy a Dobi után átvett miniszterelnöki tisztséget adja át Nagy Imrének. Meglepő volt ez a meghívás, és értelmetlennek látszott, de Révész szerint az lehetett a magyarázat, hogy a rendkívül jól tájékozott szovjetek tudták: Dobi ismeri a valóságot, ráadásul sértődött, és ha biztatják, hitetlen tud csatlakozni Rákosi megbírálásához. Meg is tette. Nagy Imrével viszonylag jó kapcsolatban volt, amíg aztán őt is el nem kellett ítélnie.

1956 kulcsfontosságú Dobi pályájában. Október–novemberi magatar-

tásának köszönhette, hogy államfő maradt, hiszen ő teremtette meg az alkotmányosságnak azt az ingtag minimumát, amit Kádárék és szovjet megbízóik szükségesnek éreztek. A forradalom alatt mindvégig az Országházban maradt. Igaz, ő eskette fel Nagy Imre kormányát, és ő erőltette a később bebörtönözött Tildy Zoltán miniszterségét, de ő legitímálta a Kádár-kormányt is. Tegyük hozzá: az akkori alkotmány szerint az Elnöki Tanács az elnök, a titkár és a tizenhét tag közül legalább kilenc jelenléte esetén volt határozatképes. Ilyen ülést a forradalom alatt és még utána is több hónapig nem tartottak, arról pedig nem szólt az alkotmány, hogy a szovjet mintára kitalált kollektív államfői testület elnöke rendkívüli helyzetben egymaga is gyakorolhatja a testület jogait. De valljuk be, ez a Nagy Imre-kormány legitimitását éppúgy érinti, mint Kádárét.

Dobi szeretett volna az újjáéledő Kisgazdapártban is szerepet játszani, de az általa elárult emberek ebből nem kértek. Aztán november 4-e után ez már úgysem volt aktuális. Ott volt a november 1-i kormányülésen, amelyen a Varsói Szerződés felmondásáról, a semlegesség kimondásáról döntöttek – és nem szólt egy szót sem. Később nem győzte azt hazudni, hogy tiltakozott. (Azzal a Kádárral együtt, aki pedig valójában miniszterként igennel szavazott.) Sőt 1957-ben egy interjúban azt a képtelenséget állította, hogy felháborodásában azonnal (tehát két és fél nappal a szovjet invázió előtt!) felmentette Nagy Imrét és kinevezte a Kádár-kormányt, miközben a felmentő és a kinevező határozat a Magyar Közlöny november 12-i 93. számában jelent meg. Az esküt Kádárék november 7-én tették le,

miután Szolnokról szovjet harckocsi-kon Budapestre értek. (Az ezt megelőző, 92. Magyar Közlöny október 20-i, vagyis a forradalom alatti személyi döntéseket ki sem hirdették a hivatalos lapban, de a kinevezések – a jogszabályokkal ellentétben – nem a kihirdetéstől válnak hatályossá, hanem az okmány átadásától és az eskütételtől.) Az Országgyűlésben később már azt adta elő, hogy a szovjet bevonulás után nevezte ki Kádárékat „az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának javaslatára” (noha e testület vezetőinek zöme akkor már a jugoszláv nagykövetségen tanácskozott) és az Elnöki Tanácsot összehíva, ami nem volt igaz. Azt is mondta (a Kádár-kormány november 10-i ülésén), hogy a november 3-i miniszteri kinevezések (köztük Bibó, Kéthly, Maléter) alá csak odahamisították a nevét, arról ő nem tudott. De amikor a 4-ére virradó éjjel együtt dekkolt Bibóval a parlament pincéjében, semmi jelét nem adta annak, hogy ne ismerné el a kormány tagjának, eljárás pedig ezen állítólagos hamisítás miatt nem indult senki ellen. Továbbá november 12-én éppen azoknak a felmentésé tette közzé a közlönyben, akiket állítólag nem nevezett ki.

Dobi egy darabig még forradalomnak nevezte a történeteket, de aztán beállt a sorba, és az ellenforradalom MSZMP által megállapított okait hirdette. Segíteni nagyon kevés emberen próbált, ezek egyike volt ifj. Antall József, a majdani miniszterelnök, a volt pártigazgató fia, akinek elengedését elérte Biszku Béla belügyminiszternél. Aztán jött az újabb téeszervezési hullám: valamivel kevesebb, de azért nem kevés erőszakkal, amit Dobi tudomásul vett, de aktívan részt vett a még durvább politikát szorgalma-

zó dogmatikus Dögei Imre miniszter félreállításában. Egy nagy különbség azonban mutatkozott a Rákosi-korszakhoz képest, és ez Dobi érdeme is volt: a korábbi elvakult osztályszemlélettel ellentétben igyekeztek a tekintélyes gazdákat, köztük egykori kulákokat is megnyerni, ami miatt az új szövetkezetek valamivel könnyebben, mert több szaktudással indultak.

Az öregedő és betegeskedő Dobi egyre rosszabb kedvvel gyakorolta formális tisztségét. Úgy érezte, lenézik és mellőzik, tudta nélkül hajtanak végre fontos személyi változásokat, és egy volt kisgazdának az őt szerinte hazug módon emlegető visszaemlékezését úgy engedték megjelenni, hogy őt meg se kérdezték. Kádár semmibe se vette, és a feleségét sértegette: az 1921-ben elvett asszonyról, aki már tizennégy éve volt elnökné, a párt első titkára 1966-ban tartotta szükségesnek megjegyezni egy piszlicsáré ügy miatt, hogy „a feleséged nem való diplomáciai vonalon mozogni”. Dobi úgy érezte, hogy bíráló megjegyzései miatt kiszorítják az agrárpolitikából. Szinte üldözési mániája lett, ahogy erről Ortutay Gula, a régi kisgazdapárti barát is többször beszámol naplójában. Már hűségese titkárát is kezdte ellenségnek kezelni, Szunyogh Károly agrárközgazdászt, aki 1955-től negyvenöt éven át szolgált minden államfő mellett, és Göncz Árpád hivatvezetőjeként ment nyugdíjba 2000-ben. Nem bízott az orvosában sem. Rontotta a lelki állapotát, hogy legkisebb fia öngyilkos lett. Keserűségét egy „titkos naplóba” öntötte ki, amelyet kamaszlány unokájának diktált. (Ezt a Dobi Erzsébetet nem sikerült megtalálni, még saját féltestvére – az egyetlen családtag, akivel Révész beszélni tudott – se tud róla semmit. Az

írományt az özvegy Ortutaynak adta oda, végül Biszkuhoz került – ezért nem a pártarchívumban van, hanem a titkosszolgálati iratokat őrző ÁBTL-nél.) 1967-ben nyugdíjazták – a párt kezdeményezésére, bár ő is érezte, hogy egészségi állapota miatt mennie kell. Másfél év múlva halt meg.

Révész Sándor Kővágó József egykori budapesti polgármestert, a Rákosi-korszakban bebörtönzött, majd Amerikába menekült kisgazdapárti politikust idézi Dobiról: „Talán a lelke mélyén nem is rossz ember, csak nem tud hinni abban, hogy érdemes ellenkezni.” Pedig huszonöt éven át nagyon is ellenkezett, országos és helyi nagyuraktól a nyilasokig sokakkal. „De mi a csoda táplálta volna benne azt a hitet, hogy érdemes 1945 után is? Kővágó példája? A börtön és az emigráció? A szerzőnek azt a szörnyű és számára nagyon kínos következtetést kell levonnia, hogy Dobi választása logikus volt és realista. Ha életünk fontos céljait [tudniillik a parasztság sorsának jobbra fordítását – D. A.] csak a diktatúra embereként közelíthetjük meg (amennyire megközelíthetjük), akkor úgy kell tennünk. Ezt a maximát fogadta el Dobi.”

Ezzel zárja a vaskos kötetet Révész Sándor. Én meg ezt írva végig azon gondolkodtam: ki fogja felkapni a könyvesboltban ezt a könyvet, amikor meglátja a címét? Kinek mond valamit Dobi István neve? Hiszen húsz éven át „uralkodott” utódjára, a szintén parasztpolitikus Losonczi Pálra is már csak az ötven évnél idősebbek emlékezhetnek, bár nem nagyon van miért. Vagyis attól félek, hogy kevesen fogják elolvasni ezt az izgalmas életrajzot. Remélem, legalább a *Mozgó Világ* olvasói közül sokan köztük lesznek.

A kommunista kapitalizmus kirakata

Kísértet járja be Kínát – a kapitalizmus kísértete... A kommunista birodalom sajátos hibrid rendszert teremtett. A „munkásosztály élcsapatának” megkérdőjelezhetetlen teljhatalma mellett egyre szabadabb utat engedett az olyan „burzoá csökevénynek”, mint a szabad piacgazdaság. Az eredmény? A népköztársaság pár évtized szárnyaló fejlődésével a világ második legnagyobb gazdaságává nőtte ki magát, a gagyi kopírozástól a legfejlettebb technológiákig a fellegekbe emelkedett. A világ (ma még) legnépesebb állama közben százmilliókat emelt ki a mélyszegénységből, „közepesen fejlett” hatalommá gyarapodott. És amíg a lakosság folyvást érzi életkörülményei fokozatos javulását, nem foglalkozik azzal, „milyen színű a császár”.

Mindez négy évtizede, négy új gazdasági övezet, elsőként Sencsen kijelölésével kezdődött. A poros halászfalu metropolisszá duzzadt. Vírusmentes időkben (a szomszédos Hongkongból is) tömegek jártak a csodájára. A minap a pekingi pártfőtitkár-elnök jelenlétében ünnepelték a „csoda” 40. születésnapját.

Csien nincs, csüen lesz!

1976-ban meghalt Mao, véget vetettek a szélsőséges „nagy proletár kulturális forradalom” tombolásának. Teng Hsziao-ping belső számúzetéséből fokozatosan visszalappangott a hatalom csúcsaira. A pöttöm pekingi pátriárka régi veterán bajtársát, a

rehabilitált Hszi Csung-hszünt elküldte Kantonba. Az új kormányzó, majd pártfőnök hamar rádöbbsent, hogy a szomszédos Hongkongnak mekkora az elszívó hatása. Az ottani bérek nagyjából százszorososan (!) meghaladták a „vas rizsesztál” egyenlősdijében tengődő kínai melósokét. Egyre többen igyekeztek átsurranni a városállamba. Hszi egyik első dolga volt, hogy sietve nekiálljon a helyi körülmények javításához, a gazdaság liberalizálásához.

Ehhez sikerült meggyőznie Tenget, majd ő vitte keresztül akarátát a megcsontosultabb politikai vezetésen. Nemsokára visszaüzent régi harcostársának. „A pártközpontnak nincs pénze (csien), de a hatalmat (csüen), a politikai körülményeket biztosítjuk – mondta Teng. – Találd ki és harcold végig ezt az új küzdelmes utat.” Hsziék adták a földterületet, nyitott kereskedelmi politikát folytathattak. Kedvező jogi és vám-körülményeket teremtve becsábíthatták a külföldi tőkét, a technológiát és a menedzsermódszereket. Közben maguk teremtették meg az infrastruktúrát és verbuválták az olcsó, fegyelmet, jól képzett munkaerőt.¹ Ezerkilencszáznyolcvanban az első négy különleges gazdasági övezetet a korábban innen emigrált, illetve a tőszomszédságban megtollasodott „tengerentúli kínaiak” konfuciánus lokálpatriotizmusára

¹ Ezra F. Vogel: Teng Hsziao-ping és Kína megreformálása, 426. old.

alapozták: közvetlenül Hongkong és Macau mellé, illetve Kanton másik „kibocsátó” körzetébe, Santouba és a Tajvannal szemközti Fucsienbe.

1980 augusztusában a Népi Felszabadító Hadsereg egységei egy kiürített földszávvá bekerítették Sencsent. Szögesdrót kerítéssel vették körbe a Kuangtung tartományban (régies nevén Kantonban) megbúvó falut, hogy leválasszák Kína többi részéről. Délről, ahol egy folyócska választja el a hongkongi „Új Területektől”, szintén védvonalat építettek, rajta megfigyelőtornyokkal.

Sencsen mottóját – „Az idő pénz, a hatékonyság az élet” – óriástáblákon hirdették. Építőmunkások hada kezdett egy új várost építeni a rizsföldeken. Mindent a nulláról – kikötőt, erőműveket, utakat, vízellátást, épületegyütteseket, iskolákat. Három év alatt megtízszereződött az új város lakossága, beleértve a külön engedéllyel belépő (Hongkongból is) „bejáró” dolgozókat. Számításaik hamar beváltak. Kínában ez volt az első város, amelyet egyetlen generáció alatt tokkal-vonóval megteremtettek. 1984-ben maga Teng nevezte „külpolitikánk ablakának, amelyen át külföldi technológiát hoz majd be, tudásra tesz szert, és elsajátítja az új menedzselési módszereket”. Így kellett lennie.²

Hszit pár év múlva Pekingbe vezényelték, ott folytatta kitartó reformpárti küzdelmeit. Nyugdíjba vonulása után visszatért szíve csücskébe, Sencsenbe. Lankadatlan éberséggel követte az általa is kezdeményezett fékezhetetlen ipari forradalmat. Itt hunyt el 2002-ben. Utóiratként – de korántsem melleleg – hadd tegyem

hozzá, hogy az egykori nagy reformer fia, Hszi Csin-ping 2012 óta Kína első embere.

Egy ország – hány rendszer?

Teng nem ismert lehetetlent. Ennek ékes példája a „hongkongi formula”: az egy ország – két rendszer. Peking, olykor fájdalmas görcsök közepette, lassanként húzza a srófot a városállam független jogszolgáltatását és szabadságjogait illetően. Bízást elmondható, hogy Teng az „új gazdasági övezetek” megteremtésével odahaza már elébe ment a modell megvalósításának. Sencsenben a birodalmon belül egy másik rendszer csirái fogantak meg. Ami Hongkong jövőjét illeti, Kína egykori (és még mai) kereskedelmi-szolgáltatási kiskapujára már egyre jelentősebb árnyékot vet a szomszédságában óriásivá cseperedő (korábbi) kis mostohatestvér.

Sencsen robbanásszerű fejlődését leginkább Chicagóéhoz szokták hasonlítani. Csakhogy amíg az amerikai városnak ötven év kellett, hogy lakossága elérje az egymilliót, Sencsen szűk évtized alatt gyarapodott ekkorára. Egy negyedszázad múltán már hétmillióra duzzadt. Pedig Sencsent 1953 óta tartották nyilván egyáltalán községként. 1979-ben várossá emelkedett. 1981-től már nagyváros, a külföldi befektetések egyik központja. Időközben már jó 13 millió „szubtartományi” metropolisszá nőtte ki magát. Vonzáskörzetével együtt 23,5 millió lelket számlál. Itt az egy főre jutó GDP meghaladja az 57 ezer dollárt, miközben a mégoly gyorsan növekvő – önmagát „fejlődő szocialista országnak” minősítő – Kínában még mindig csak 10 100 USD.

² Jasper Becker: *The Chinese*, 110. old.

A vadonatúj központ fejlődését jelentős mértékben Hongkongból szívtá el. Születésekor a brit koronagyarmat még jelentős textil-, cipő-, játék- és elektronikai ipari termelőközpont volt. Hongkong gazdaságának a termelőágazatok adták csaknem egynegyedét, húsz év elmúltával ez egytizednyire satnyult. Tízből négy foglalkoztatott helyett alig egytizedük maradt meg a gyár-
iparban. Az olcsóbb, válogatott munkaerő Sencsenbe vonzotta a befektetéseket.³

Sencsen a radikális reformkoryha tesztlaborja lett. Hagyták, hogy kísérletezzen, akár tévedhessen is. Itt még a birodalmi léptéknél is szabadosabban alkalmazhatták a tőrésatárt: ami kifejezetten nem tilos, azt meg lehet próbálni! Minimálisra csökkentették a cégregisztráció bürokráciáját. A vállalkozóknak 15 százalékos adóplafont határoztak meg, ha adómeztakarításait további fejlesztési célokra hasznosították. Egyre sűrűbb seregekben érkeztek a frissdiplomások, hogy a jövő városában vessenek horgonyt. Lassan inkább a munkaerő beáramlását kellett féken tartani. A külföldi befektetők hamarosan több helyi alkalmazottat foglalkoztattak, mint odaát, Hongkongban.

Nem telt bele hosszú idő, és a fölfutott legkorszerűbb kínai magánmonstrumok is megvetették itt a lábukat. Számos high-tech cég, például a Huawei, a Tencent, a ZTE vagy a DJI is itt ütötte föl főhadiszállását. Ide telepedett a PingAn biztosítóóriás. A déli metropolisz ma Kína fő pénzügyi centruma, ahol pezseg a sanghajival versengő tőzsde. 2001-

től Kína legnagyobb export-import forgalmát lebonyolító városa. Itt működik az ázsiai térség egyik legforgalmasabb konténerkikötője. Kereskedelmi összforgalma már 2010-ben meghaladta a rekordnak számító 74 milliárd amerikai dollárt. A világ első 5G-városát és fölöttebb innovatív környékét mind gyakrabban emlegették kínai Szilícium-völgyként. Sencsen összterméke már két esztendeje meghaladja Hongkongét.

A most jövő század regénye

Hszi Csin-ping megválasztása utáni első hivatalos útja – talán kevesek meglepetésére – Kantonba vezetett. Apja nyomdokait követte. További bátorítást adott a merész fejlesztési tervek megvalósításához. Márpedig ha Kínában a központi akaratot ki nyilatkoztatják, akkor az szentírás-sá magasztosul. Így is lett. Sencsen vakító burjánzása gyorsuló tempóban folytatódott.

Kína modellvárosának 40. születésnapjára, október derekán ismét befutott az időközben hatalmi pozícióit még szilárdabban bebetonozó, majdnem mindenható pekingi főnök. Az ünnepséget a koronavírus miatt némiképp későbbre tolták. Menten ott bokázott mögötte a hongkongi és macaui autonóm terület kormányzója (pekingi szemüvegen át valójában aprócska tartományok főnökei), hogy „hovatarozásukat” jelenlétükkel is igazolják. Hongkong „kormányfője”, Carrie Lam asszony még az ilyenkor szokásos évi beszámoló beszédét is elhalasztotta, hogy a pekingi nagyfőnök előtt tiszteletét tehesse.

Hszi elnök hangsúlyozta, hogy Sencsent modellnek tekintik, amelynek mintául kell szolgálnia a következő negyven esztendő meggyőző fej-

³ Ted C. Fishman: China Inc., 88–89. old.

lődéséhez. És bár „ez a példamutató szocialista város új ösvényt vágott” a növekedés előtt, az újlag jelentkező kihívások leküzdéséhez kitartóan folytatni kell a reform és nyitás politikáját. (Egykori városalapító papája odafentről alighanem elégedetten biccentett.)

Hamarosan kiderül, hogy „az ifjabb” Hszi szigorúbb politikai fegyelemre intő és a korrupciónak hadat üzenő központi kurzusa megnyíven érintheti a már stabilan a lábán álló tengeremelléki metropoliszt. A pekingi vezetők rendszeresen emlegetik, mennyire fontosnak tartják, hogy a nagy magánvállalatoknál is működniük kell a pártszervezeteknek, hogy mihamarább részt vehessenek a döntéshozási folyamatokban. És bár több (nem csak katonamúltú) kínai dollármilliárdos nábobról kiderült, hogy régóta tagja a kommunista élcsapatnak (!), kérdés, vajon mennyire engednék a magánvállalatoknál, hogy a pártsejtek bármi módon beleszóljanak a stratégiai döntésekbe. Alighanem sietve saját „felső kapcsolataikhoz” fordulnának.

Miközben a nyugati fanyalgók folyvást rebesgetik, hogy Marx a sírjában foroghat, mert a kínai kommunisták nem a kapitalizmus megdöntésére törekednek, Pekingben kitartóan a marxizmus klasszikusainak tanulmányozására ösztönöznek, hogy a korhoz igazított vezetési módszereikkel – a „szocialista piacgazdasággal” karöltve – javítsák

a gazdaság hatékonyságát. A párt 2013-as kulcsfontosságú KB-plénümán hivatalosan is megerősítették, hogy a magánszektornak és a piaci erőknak nagyobb teret engednek a gazdaságban. Tény, hogy Kínában már magáncégek termelik ki a GDP 60 százalékát, ők adják az adóbevé-

telek felét, egyben ők alkalmazzák a foglalkoztatottak 80 százalékát.

Mások a szingapúri vagy dél-koreai modelleket emlegetik, ahol az állam vastkos szerepet játszott vagy játszik egyes állami vagy családi konglomerátumok

istápolásában, netán a 65 éve két kisebb megszakítással kitartó japán egypárti kormányzásra célozgatnak. Egy vezető sinológus megfogalmazásával az a pekingi vezetők álma, hogy megteremtsék a maguk „Szingapúrját – szteroidokon”...

Közben már erőteljes fejezetekben íródik a nagyobb öböl menti térség (Greater Bay Area), a most jövő század regénye. Pekingben már kidolgozták annak tervét, hogy Sencsent – nyolc másik térségbeli várossal összekapcsolva – olyan megametropolisszá fejleszszék, amelynek Hongkong később egyszerű kerületévé satnyulna. Kína lerakta az odavezető út (híd) alapköveit. Fölépült a Sencsent, Csuajt Macaun át Hongkonggal összekötő gigahíd. A korábban elbitangolt brit koronagyarmatot egyre erőteljesebben készítik föl a visszacsatolásuk utáni ötven év lejártával kiteljesedő integrációra.

Sencsen látképe (forrás: hellomagyarok.hu)

Hszi eltökélt szándéka, hogy Kína saját fizetőeszközét valós nemzetközi tartalékvalutává tegye. Ennek finansziális központja alighanem Sencsen lesz. Az évszázad közepére a versenyképesség és innováció globális példáját kell adnia. Itt már a szomszédvárral közös digitális jövőt tervezik. Ha korábban a birodalom nyugatra nyíló kiskapuját, Hongkongot hívták a „sárkány fejének”, a

pekingi kormány által most október derekán elfogadott reformtervben Sencsent nevezik meg a kísérleti térség központi motorjaként.

Kanton legnépzsűrűbb tengerpartján, Sencsen Lótuszdombi parkjában pedig büszkén ott emelkedik Teng Hsziao-ping hatméteres óriásszobra. Arcán a jól ismert sejtelmes mosollyal, mintha csak azt sugallná: ugye, hogy nincs lehetetlen?!

A kínai gazdasági reform és nyitás negyven éve – címszavakban

- 1978: Teng Hsziao-ping (csúcspozíció nélkül) hatalomra jut, erősödnek a reformerők.
- 1979: A magánhasználatban lévő földterületeket és az agrártermékek központi főlvasárlási árait növelik. A megadott kvóták fölötti termények a szabad piacon értékesíthetők.
- 1980: Négy tengermelléki területen (köztük Sencsenben) különleges gazdasági övezetet (SEZ) hoznak létre, a közvetlen külföldi tőkebefektetések bevonására. Az első joint venture törvény.
- 1983: Az állami vállalatokat megadóztatják. A vállalkozások szabadon dönthetnek nyereségük fölhasználásáról. A SEZ-ekben létrejöhetnek teljesen külföldi tulajdonú vállalkozások.
- 1984: A kétszintes árrendszer bevezetése. A tervekvtákon felüli termékek szabadon értékesíthetők. Tizennégy új SEZ alapítása. A központi bank csak jegybanki szerepet tölt be, létrehozzák az Ipari és Kereskedelmi Bankot.
- 1986: Kína felvételét kéri a GATT-ba (a WTO elődjébe, amelynek 2001-től lesz tagja).
- 1988: Országszerte engedélyezik a hét alkalmazottnál többet foglalkoztató magánvállalkozásokat.
- 1990: Sanghajban megnyílik az első tőzsde.
- 1992: Külföldiek is vásárolhatnak B részvényeket. (A részvényekkel csak belföldiek rendelkezhetnek.)
- 1993: Hivatalosan deklarálják, hogy a szocializmus és a piacgazdaság összeegyeztethető.
- 1994: Bevezetik az egységes devizaárfolyamot új, változó kurzussal.
- 1998: 500 milliárd dolláros központi banktámogatás – a politikai alapú rossz hitelek kiváltására.
- 2002: Magánvállalkozók is beléphetnek a KKP-ba.
- 2005: Kína GNP-je meghaladja Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország teljesítményét.
- 2006: A népköztársaságé a világ legnagyobb devizatartaléka (meghaladja az ezermilliárd dollárt).
- 2010: Japánt megelőzve Kína a világ a világ második legnagyobb gazdasága.
- 2017: Elsőként Sencsenben engedélyezik szabadkereskedelmi kikötő létesítését.
- 2020: Magáncégek adják a GDP 60 százalékát, az adóbevételek felét, a foglalkoztatottak 80 százalékát. A koronavírus-járvány megfékezése közben Kína egyedülálló növekedést produkál. A több mint 92 millió tagot számláló Kínai Kommunista Párt él és virul, de szigorúan tartja a politikai gyepjét.

Kamasznapló

Gyerekeinknek olvastuk Janikovszky Éva könyveit, a *Ha én felnőttnél volnék* meg a *Velem mindig történik valami* című felejthetetlen regény darabkáit máig idézzük. Ezeket az írásokat gyerekeim egy idő után – mert majd minden este olvasni kellett belőlük – kívülről tudták, és ha kihagytunk valamit az olvasott sorok közül, rögvest szóltak, hogy na, ne... Most az ő gyerek-, illetve kamaszkorát kapod kézbe a tizenkét évesen kezdett, tizenhét évesen abbahagyott *Naplójában*. Janikovszky János, az író fia, a kiadó igazgatója tudott a komódról, meg hogy melyik fiók rejti a füzeteket, végül vette a bátorságot, és belenézett. Desifrizta olykor a szöveget – mert Éva gyorsírni is tanult, és ami szerinte titok volt, azt gyorsírással jegyezte fel. Valamint a kiadóhoz külföldről is érkezett hiányzó füzet, míg végül összeállt a teljes napló, amit aztán Dóka Péter szerkesztett. Jól válogatott fotókkal, rajzokkal, lenyomatokkal kiegészítve.

Majd minden középosztálybeli gyerek-kamasz ír naplót, tegezi, amibe ír, mindenféle csacskságok, osztályzatok, barátok és „ellenségek” felsorolása, tanárok csúfrajzai stb. található benne, és persze gyerekes titkok. Janikovszky naplója se másképp kezdődik: ki az, akit az osztályból kedvel (szeret?), ki az a tanárnő, akit utál (a Szent Erzsébet leánygimnázium igen jó iskola volt Szegeden); mi történt a jégpályán, a zongora-, ill. angolórán.

A háttérinfókból kirajzolódik a háború előtti középosztály ethosza. Mi az, amit egy gyereknek adni kell: nyelvórákra (angolra, ami furcsa, tán angломán volt a család?, hisz mindenki németül tanult, ha épp nem sváb volt, de azért a németóra is benne volt a tanmenetben, Éva esetében *Fräulein* is volt, német nevelőnő, így persze könnyű volt perfektnek lenni németből.) Tudni kell zongorázni, teniszezni, jó tanulónak kell lenni, minden iránt érdeklődőnek kell lenni, aztán jöhetnek a bállok, a randik, a veszekedések. Liberális család volt a Janikovszkyéké, a tizenkét éves lányt nyugodtan elengedik a szegedi korszóra, hogy találkozzon a Gabi nevűvel, majd Ferivel vagy Kornéllal. A folytatás a *Napló* külön fejezete. '44-ben belép a naplóíró életébe Ortutay Gyula és a nagy szerelem. Vele beszélget naplójában, mert a férfi Pesten van. Itt már megmutatkozik Janikovszky tehetsége. Tán a szerelem, a vágy vagy a háborús hangulat hozza ki belőle először az irodalmi csodát.

A gyerek-kamasz jófejű lány volt, a gimiben játszva vette az akadályokat, seperc alatt mindent megtanult, és rohant korcsolyázni, vagy ment a koncertre (az is volt, színház is, meg operett, s komolyzene is). Később, már a negyvenes években, de még érettségi (1944) előtt derül ki, hogy alapos világirodalmi ismeretekkel rendelkezik, nem csak Bernard Shaw-t, Anatole France-ot és Dosztojevszkijt idézi, a magyar irodalom

Adyától Madáchon át Máraiig a kis-
ujjában van. De tudott Gauguinról,
az impresszionistákról, Fricstay Fe-
rencről (a karmesterről) – nem foly-
tatom. Kamaszként már komplett
kultúrlény volt, és írótanonc.

Ezek nemcsak egy félig vagy egé-
szen felnőtt lány élettényei, hanem
érdekes szociológiai információk
az akkori, rég felejtett, vidéki kö-
zéposztályi életforma alakulásáról.
Ötnél több szobás lakásuk volt, cse-
lédség, nevelőnő, üzlet, pénz, kaja,
csodás ruha nem volt gond. És kul-
túra, hetente színház vagy koncert,
felolvasóest, ha más nem adódott.
De nemcsak a család életformájá-
ba pillanthatunk bele, hanem abba
a nyüzsgő életbe is, ami a korabeli
Szegedet jellemezte a kora negy-
venes évek kultúrájával. A napló
például lelkesedik Ladányi Feren-
cért, aki ott játszott a város Nem-
zeti Színházában, majd elkerült
Szolnokra – de Éva, a kamaszlány
ismerte, megvárta a színház előtt,
beszért vele. A kultúra személyes
kontaktust jelentett a magasabb
rendű világgal.

Az egyik fejezetben lehet olvasni
arról, hogy – már 1940 után – ellá-
togatnak a visszacsatolt Újvidékre,
konflisba ülnek, de a nagy hazafelé
harmadosztályon szeretne utazni,
pedig annyi a pénze, mint a pelyva
(végül másodosztályú jegyet vesz...)
A félévben, év végén kiosztott bizo-
nyítvány fotója is szerepel a könyv-
ben, benne az osztálynévsorral.
Minden gyerek neve mellett ott áll
a vallási hovatartozás, köztük négy-
öt zsidó származású neve is. Amit
tehát tudott az osztály, a tanár, és
később a hatóság is.

A lány zsúrokra jár, megsértődik,
ha barátnője nem hívja meg. Joggal,

mert egy-egy ilyen találkán legalább
tíz-tizenkét fiú és ugyanannyi lány
jön össze: erős a társasági élet. Nagy
élet van a háború előtti Szegeden,
a szülők is összejárnak. Éva szüle-
inek üzlete is találkahely, a vevők
egymástól tanulják el, hogyan kell
intelligens és művelt gyereket ne-
velni. A középosztály. Voltaképp a
társadalmi háttérrajz is izgalmas
a dokumentumokban. Miközben a
napló tényei mögött olykor felcsillan
az írói tehetség.

Éves bontásban kapjuk a napló fe-
jezeteit. Itt van például az 1941-es év,
valamikor húsvét táján járunk. Olva-
som: Erdély (egy részét) visszacsatol-
ják, „Csatlakoztunk a hátromhatalmi
egyezményhez. Barátsági szerződést
kötünk Jugoszláviával. Csáky kül-
ügyminiszter meghal. A jugoszláv
kormányt lemondattják, forradalmi
hangulat. Teleki Pál miniszterelnök
öngyilkos lesz. Fejetlenség az egész
országban.” Röviden ennyi. A német
csapatok átvonulnak Magyarorszá-
gon. Ennek köszönhetjük a „premi-
ert”, a „bemutatót” a háborúból. Te-
leki Pál öngyilkossága is benne van
a naplóban, fejetlenség lett úrrá az
országban. De a tizenöt éves napló-
írónak mégis szemet szúr a tragikus
tény. Igaz, a szövegből az is kivilág-
lik, hogy a közvélemény jobban örült
a Délvidék és Erdély visszacsatolásá-
nak, mintsem lereagálta volna a mi-
niszterelnök tragikus gesztusának
jelentőségét.

Így aztán a háborúról kevés szó
esik, a kormányzóról se, az orosz
hadjáratról se tudunk meg semmit,
persze a kamasznapló személyekre
fókuszál, nem dolgoz a történelem-
mel foglalkozni. Mondjuk azt meg-
említi, hogy sárga csillagos barátnő-
ivel tartja a kapcsolatot, ami abban

az időben nem volt divatos gesztus. Így aztán olykor mégis beszivárog a lapokra a nagy történelem családi vonatkozása s vele a kor rémsége is. Ilyen például az az apró részlet, amikor nagyanyját elviszik a csendőrök (1944): „Most ment el a Laci, éjjel fél 11 van, ma viszik el Nagymamáékat, talán éppen most, marhakocsikban, nem tudom, hova. Úgy keringenek fejemben a fogalmak, képek, szavak, mondd, te is ilyen hangulatban vagy?” (A levél-napló megszólítottja a kedves Ortutay Gyula, a nagy szerelem.)

A kamasz-felnőtt lány naplója személyes, titkos, helyenként megcsillan benne a későbbi író fénye. 1944-ben írja: „És majd egyszer valami megjegyzést fogok tenni az unokám szabados viselkedésére, és akkor ő dühösen a fejemhez vágja: »Ugyan, nagymama, hát te sose voltál 18 éves korodban szerelmes?«, és becsapja az ajtót. És akkor én ott maradok egyedül a hintaszékben, és azt motyogom, hogy »...de igen, voltam«, és öregesen pislogok. De kire fogok ekkor gondolni, Uramisten, kire? Ki marad meg 80 éves koromra? Ki lesz a legerősebb, ki lesz az a felmagasztosult, idealizált valaki, akire mint szerelemre gondolok nagymama koromban?! Te lennél? Azt hiszem, igen, csak az a kérdés, hogy rólad nem mesélhetek...” Hát igen, ez a *Napló* legszebb, legmélyebb, érzelmileg-értelmileg legmarkánsabb fejezete, levélformában írott *Napló*, el nem küldött levelekkel. Ortutay mellett nagy csodálkozásomra futólag említi Radnóti Miklós nevét is, hát persze, a „Szegedi fiatalok”...

'44-ben ér véget a *Napló*, amikor elzúgnak a szövetséges bombázók Pest felé, a korábban a lány körött

lebzselő fiúk akkor már katonák, mennek az egyre közeledő frontra, a család reszket a jövőtől. A naplói meg szerelmes, de irodalmi módon, csodálkozom is rajta, hogy tizenévesen ilyen emelkedett stílusban tudja kifejezni érzelmeit a távol lévőnek, ill. a közel lévőnek, azaz *Naplójának*. Mert a tizenhat évvel idősebb Ortutay Gyula az idő tájt már nős, ismert tudós meg közéleti szereplő, Éva pedig éppen érettségizik, és knapp tizennyolc. (Jó volna tudni, miképp fogadta a híres politikus-néprajztudós e szenvedélyt, terjedelmes naplója azonban nem tér ki e szerelemre.) A szerelmes lány gondolatfutamai magukkal ragadnak, nem gondolunk ilyen prózai dolgokra, csak arra, hogy szegény szuperművelt lány mit szenvedhetett abban az időben. (Szovjet katona állt a ház előtt, és mindig igazoltatta... – ennyi ostromtöredékről szerzünk tudomást.) Így lett felnőtt írózseni az egykori kamaszlány.

A kor és a szegedi polgári lét szociológiai hátterére lassan fordul rá a *Napló*, nem várhatunk többet, hiszen tizenkét évesen kezdte írni. De amikor bekeményedik a történelem, meg hevül benne az érett nő, izgalmas lesz a szöveg, értem én, miért kellett ezt a *Naplót* minden gyerek-sége ellenére közreadni: *nevelődési regény* ez a dokumentum a háborúig, az ostromig, néhányunk gyermekkoráig.

Janikovszky Éva: *Naplóm, 1938–1944*, Szerkesztette: **Dóka Péter**, Budapest, 2020, Móra Könyvkiadó. 199 oldal, 2999 forint.

Tömegek meghódítása

Kik valójában a 20. századi és a jelenkori diktatúrák, autokratikus berendezkedések vagy nem titkoltan az e sorok írásakor éppen lezártult amerikai elnökválasztás hatása alatt az elnöki rendszerű demokráciák vezérei, legfőbb vezetői, érteve ezen, hogy miért és hogyan lett belőlük az, aki lett, mennyi múlik személyükön? Izgalmas kérdés, de bármennyire érdekesek, meglepők lehetnek is a válaszok, fontosabb, hogy a diktátorok, az autokrata vezetők vagy egy Trump-szerű, de akár szokványosabb elnök, avagy más politikusok mivel érték, érik el tömegbefolyásukat, azt, hogy tömegek sokszor a rációt látszólag figyelmen kívül hagyva viselkedjenek, szinte feltétel nélkül támogassák a kívülálló számára nemegyszer groteszk, olykor nevetséges, gyakran minden, a „civil” életben elvárt normát nyilvánvalóan felrúgó figurákat. Milyen szerepe van ebben az érzelmeknek, milyen, a laikus számára nem vagy alig látható emóciók mozgósítása érvényesül ilyenkor? Milyen érzelmek mobilizálásával érik el, hogy működjön az ellenségkép, hogy az emberek jelentős része elfogadja: minden baj forrása lokalizálható csoportokban, olykor egyes nációkban vagy a más vallásúakban, máskor a zsidókban, etnikai kisebbségekben, a migránsokban, meghatározott társadalmi osztályokban, a liberálisokban, nemritkán egyes személyekben testesül meg.

Helytelen volna figyelmen kívül hagyni a politikai rendszerek kö-

zötti alapvető eltéréseket, mégis, e különbségek ellenére is áll: ha a legszélsőségesebb rendszer, a náci Németország vezérének és az őt látszólag vakon követő, benne hívó embereknek a motivációit megismerjük, jobban értjük más diktatúrák, illetve az autokratikus rendszerek, populista vezetők hatását, de egyáltalán, a tömegek érzelmi befolyásolásának mechanizmusát.

Agora Zsuzsa könyvében a történeti pszichológia eszközeivel a náci német rendszer működésének érzelmi eszközeit, Hitler és az őt követő, a vezér hatékonyságát biztosító tömegek motivációit kívánja feltárni. Csak a teljesség kedvéért érdemes megjegyezni: a mű tézisei a pécsi egyetem doktori iskolájában 2012-ben még Kiss Zsuzsanna névvel jelentek meg. A publikált dolgozat, néhány mellékes megjegyzést nem számítva, szigorúan a hitleri Németországról szól, csak az olvasó kalandozik el akarva, akaratlan, a jelenkori analógiák felismerése nyomán a konkrét tárgyon túlmutató, általánosabb következtetések felé.

„[...] a történeti pszichológia nem »csak« pszichológia, és nem »csak« történelem, hanem egy harmadik minőség – írja a szerző. – Hiszen nem az a kérdés, hogy mi történt a múltban, hanem az, hogy az emberi motivációk milyen hatással voltak arra, hogy így történt és nem másként.” Ugyanakkor „Hitler beszédei tele vannak olyan kulturális kódokkal, amelyek a ma élő pszichológus számára szinte semmit vagy valami

egészen mást jelentenek. A történeti pszichológia ahhoz ad segítséget, hogy ezek a kódok értelmezhetővé váljanak.”

Hitler beszédeinek hatékonysága a mából visszatekintve szinte érthetetlen, eltúlzott gesztusai, mimikája kimondottan groteszknak tetszenek. A történeti irodalom feltárta, ebben szerepet játszott, hogy a – mai névvel – kommunikációs szakemberek, akik segítették, még a némafilm világából érkeztek. Hitler azonban a hangját is használta, amitől még groteszkebb lett, sőt, a szónoklatai végére már szinte rikácsoló kiabálása miatt figurája kimondottan hisztérikusnak hat – tegyük hozzá, követőit nem számítva kortársai jelentős része is ilyennek látta. De – mondja a szerző – akkori közönsége számára ez nem volt szokatlan, ráadásul így a beszélő a képviselt ügy fontossága miatti izgalmi állapotát is érzékeltette. A látszat, hogy szinte önkívületi állapotban beszélt, nem feledtetheti: Hitler tudatos szónok volt, hiszen nemcsak Goebbelsnek voltak ismeretei a propaganda működéséről, de a háború alatt Hitler is kapott kiképzést a hadsereg propagandarészlegénél. Feltehetően ő is tudta, ami a mai populisták számára már alapismeret, hogy nem mindenkire, hanem csak a megcélzott közönségéhez kell beszélni, így érthetőbb, hogy ami groteszk a kívülállónak, egészen másként hat a célközönségre. Talán arra is ráérezett, amit a mai populisták spindoktorok tanácsára pontosan tudnak: nem szükséges logikai értelemben koherens szövegeket használni, a cél, hogy a lehetséges hívekben a kívánatos érzület jöjjön létre. Mindenesetre bizonyos –

ahogy Agora Zsuzsa is írja –, Hitler szónokként rendkívül hatásos, profi volt, beszédeinek szövege pedig az érzelmi manipuláció technikáinak tanulmányozását is lehetővé teszi.

A könyv alapjául szolgáló kutatás középpontjában tehát az érzelmek vizsgálata áll, hogyan fest az érzelmek bonyolult térképe, milyen érzelmekre építettek a náci vezetők, milyen elemekből állt össze mindaz, ami a tömegeket magával ragadta. A mű terjedelmének lényegében harmadában áttekinti a nemzetiszocialista Németország működésére, bűneire magyarázatot kereső pszichológiai, szociálpszichológiai irodalmat, illetve elképzeléseket. Az áttekintés az egyik legismertebb interpretációval, a gonosz banalitásával indul, majd a Hitler személyes felelősségére koncentráló vizsgálatokkal folytatódik. E keretben esik szó Hitler destruktivitásának magyarázatairól és örültségének kérdéséről, illetve az utóbbi cáfolatáról, miközben az olvasó tájékoztatást kap a hisztéria, a szkizofrénia, valamint a személyiségzavar diagnózisairól.

A náci rendszer társadalmának működését vizsgáló pszichológiai kutatások eredményeiből sok elemet az érzelmek részletes elemzésekor a szerző is hasznosít. A kiindulása ma evidensnek tetszik: Hitler nem lehetett volna korlátlan hatalmú vezér, ha nincsenek követői. De miért hittek benne, és fogadták el államában hétköznapiak a gonosz-ságot? A háborús ellenfelek egykori magyarázata, a háborús filmek hosszú ideig vulgarizáló ábrázolása, miszerint „a német” lényegében pandantja a nácik zsidóábrázolásának, jó ideje már nyomokban van

csak jelen. (Iskolapéldája volt ennek Ilja Ehrenburg *A német* című, magyarul 1945-ben kiadott műve, amely így kezdődik: „A német egyszerű, egysejtű, de mégis különös élőlény. A német katona nem hasonlít az emberhez.”) Az „átlagember” viselkedésére legkézenfekvőbb magyarázat a kognitív diszsonancia, tehát minél inkább láthatóak voltak egy döntés rossz következményei, annál erősebben igyekeztek igazolni az esetleges hátrányokkal szemben az előnyöket. Hatott a konformitás kényszere is, miként a karrier vonzereje szintén. A pszichológiai befolyásolás, amely aztán a könyv fő témájává válik, itt még csak éppen említés szintjén kerül elő, a tömegkommunikáció hatásának három kiemelhető eszközével, az érzelmi hitelességgel, a félelem mobilizáló hasznosításával, valamint a kevésbé tájékozott közönségre számítva az egyoldalú érvelés hatékonyságával. Szerepet játszott a felelősség nélküli engedelmesség mechanizmusa is, amelyet Stanley Milgram közismert, még az 1960-as évek elején közzétett kísérleti eredményei látszottak bizonyítani. Természetesen hatott az ellenfél dehumanizálása, ha ugyanis nem ember vagy teljes értékű ember, akkor ellene sok minden megengedhető. További tényező, amit a körülmények hatásának nevez a szerző, az, hogy a hitleri Németország társadalmának tagjai is intézményekben éltek életük jelentős részét, az intézmények, mint általában, szerepekbe kényszerítenek, de a szerep idővel identitássá válik. A náciizmus sikereinek okát az egyik magyarázat a tömegesen jelen lévő tekintélyelvű személyiségtípusból

vezette le, mondván, ez a karakter mereven ragaszkodik a konvenciókhoz, hatalomorientált, amennyiben készségesen aláveti magát a hatalomnak, ugyanakkor pszichológiai értelemben destruktív és cinikus. Minden társadalomban vannak autoriter személyiségek, mondja Agora Zsuzsa, de ezek tömege a perdöntő. Az egyik interpretáció szerint a németek Hitler színre lépésekor, a háborús vereség, a békeszerződés büntetései, a világgazdasági válság következményei és a weimari korszak bizonytalanságai miatt politikailag éretlenek voltak, érzelmileg könnyen befolyásolhatók, erőteljes volt a nemzeti mazochizmus, a paranoid bizalmatlanság szemlélete.

A bűnökre magyarázatot kereső pszichológiai kutatások részeként természetesen szó esik az antiszemitizmus lélektanáról, ezen belül Hitler nézeteiről, a pszichoanalitikus magyarázatokról és az antiszemitizmusnak az áldozatok pszichéjére gyakorolt hatásáról.

A könyv konkrét szövegek, Hitler- és Goebbels-beszédek elemzése alapján arra koncentrál, hogy a nácik milyen érzelmeket képviseltek, mozgósítottak a német közönség számára. Nem tárgya a műnek, hogy hogyan működött hatásaiban a szándék, mert az más források tanulmányozását igényelte volna. Félreértések elkerülése érdekében azt is érdemes világossá tenni: a kutatás messze nem terjed ki a náci korszak egészére, csupán egy viszonylag rövid időszak néhány beszédét elemzi. A szerző úgy látja, a forrásanyagból elegendő információ szerezhető a jellegzetes jegyek feltárához, a bázis bővítése sem hozna új ismeretet.

A náci propagandabeszéd értelmezéséhez Agora Zsuzsa Robert Plutchik alapérzelem-elméletét találta a leghasználhatóbbnak. A kiindulás nyolc alapérzelem: az öröm, bizalom, félelem, meglepődés, szomorúság, undor, harag és várakozás. Ezt továbbfejlesztve az egyes elemek kombinációjának eltérő hatását számba véve jut el a szerző a következtetésig: a vizsgált szövegekben a harag, az öröm, a bizalom és a várakozás dominál. Összhatásban ezek az érzelmek a kellemes alávetettség érzetét keltik. Ezt filoheroizmusnak nevezi, mondván, a filo- a valamivel rokonszenvezőt, valamit kedvelőt jelzi, a heroizmus pedig az ezzel együtt megjelenő dominanciát, büszkeséget megtestesítő érzelmre utal.

Az érzelmi befolyásolás náci technikáit bemutatva esik szó egyebek közt a vezér alakjának kiemeléséről, a beszédek érzelmi felépítéséről, az attitűdök megváltoztatásának szándékáról, a biztonság és más mellett a tisztelet iránti szükséglet aktiválásáról, valamint a toposzok rejtett nyelvéről.

Az elemzés szöveges része a náci érzelmekultúra történelmi kontex-

tusba helyezésével zárul. Itt mutatja be a szerző az első világháborús vereség és a háború pszichés következményeinek, a hátország árulási vádjának, a vezér utáni vágy megjelenésének, a válság, valamint a német nemzeti identitás változásának hatásait.

A végső következtetés: a történeti irodalom a náciizmus öt kulcsjellemzőjét emeli ki: extrém nacionalizmus, rasszizmus, antiszemitizmus, militarizmus és élettérelmélet. Ha pszichológiai szempontból tekintjük – így a szerző –, akkor látható, mindezek a jellegzetességek a német nemzeti identitáshoz köthetők, amelyre csapást mért a vesztes háború és a megalázó béke. A náci ideológia faji alapon állva tekintette céljának a nemzet újjászületését, megtisztulását, ehhez, az említett filoheroizmusra építve, teljes érzelmi azonosulást várt el.

Agora Zsuzsanna: A náciizmus történeti pszichológiája. Pécs, 2020, Kronosz Kiadó. 256 oldal, 3950 forint.

Se Vér, se Föld

Alfred Döblin regénye 1929-ben jelent meg, melynek címe ugyanaz, mint a weimari Németország szívének közepe, az Alexanderplatz. A regény egy börtönből frissen szabadult gyilkos kétségbeesett próbálkozásait veszi sorba, ki szeretne szabadulni sorsa szorításából, de menthetetlenül elbukik. Háromszor is nekifut, mindháromszor kudarcot vall. A bűn nem eresztí. Döblin a korban nagy sikerű regényének cselekménye ugyanabban a züllött, lumpenproletár milióban játszódik, mint Gerhart Hauptmann 1911-ben írt darabja, a *Patkányok*. A nagyvárosi nyomor bugyrai az azóta eltelt időben nem sokat változtak. Változtak azonban az emberek, akik e bugyrokban tengetik életüket.

Burhan Qurbani, az afgán szülőktől Németországban született rendező bátor húzással átkeretezte Döblin regényét, s a történetet egy Bissau-Guineából a viharos tengeren át napjainkban Európába érkezett, Németországba hozott fekete férfi, Francis köré kerítette. Francis kiemelkedő testi és szellemi adottságait hamarosan felfedezi pártfogója, barátja, szeretője, ellensége, az Albrecht Schuch által zseniálisan alakított Rheinhold, a berlini kábítószer-kereskedelem felett rendelkező alvilági birodalom egyik királyának helytartója, utóbb trónfosztója. Rheinhold egyszerre szereti és gyűlöli felfedezettjét, irigyi szépségét s gyűlöli másságát. Francis gyorsan megtanul németül, Rheinhold javaslatára felveszi a Franz nevet, s elindul deviáns karrierje kényszerpályáján, éppen úgy, mint Döblin

regényében az eredeti, fehér Franz, akinek vezetékneve Biberkopf volt. Mindkét Franz hiába próbál jó lenni az alapvetően rossz világban. Az új, fekete Franz környezete nem sokban különbözik a Hauptmann és Döblin által leírt világtól, a különbség csak annyi, hogy időközben Berlinben (mint egész Európában) a lumpenproletariátus soraiban feltűnedeztek az új európaiak, akiknek bőre nem fehér, hanem fekete.

A film egyik csúcspontjában Franz euforikusan kiáltja színes bőrű barátai és barátnői fülébe, hogy „Ich bin Deutschland!”, amit a jelen lévő prostituáltak, transzvesztiták, kábítószerek, munkanélküliek látható tetszéssel fogadnak. A jelenet helyszíne ugyanaz a város, ahol a német törvényhozás három híján kilencven évvel azelőtt törvénybe foglalta a Vér és a Föld eszmei programját. A program meghirdetője Richard Walther Darré, Hitler mezőgazdasági minisztere volt, aki a Föld és a Vér ősiségében látta az erőt, mely a német paraszt kelet-közép-európai léttétét képes lesz megtisztítani az árja fajra veszélyes latin és szláv szennyeződésektől. A miniszter az alsó-szászországi Goslar parasztgazdáihoz intézett beszédében 1936-ban azt mondta, hogy „aki nem fogadja el a Föld ősiségét, az már a Véréből származó unokáját sem értheti meg”. Darré utóbb kegyvesztett lett, nem bírta a versenyt Heinrich Himmlerrel. Programja, mint tudjuk, 1945-ben csúfosan megbukott.

Qurbani filmje visszanyúl a darászfészekbe, s a Nyugatot megrázó

migráció kontextusában újra felveti a Vér és a Föld eszmeiségét, totálisan elutasítva és tagadva azt. A filmben a fekete bőrű, németül beszélő Franz szenvedélyesen érvel amellett, hogy éppen annyi joga van arra, hogy német földön éljen, mint azoknak, akiknek német vér csörgedezik az ereiben. Franz nem nyugszik bele a neki szánt menekült szerepbe, mely háromszor is tragikusan megakadályozza abban, hogy jó polgárrá váljon.

A film állást foglal a globális migrációs folyamatokat kísérő nemzetközi jogi és erkölcsi vitában. A vita a kizáró patriotizmus és a befogadó kozmopolitizmus hívei között zajlik eldönthetetlenül, mert mindkét félnek igaza lehet. A vita arról szól, hogy egy meghatározott területen élő emberi csoportnak van-e joga arra, hogy megtagadja a bevándorlást a máshonnan érkező emberektől. A kérdés az, hogy bárki letelepedhet-e Földön ott, ahol akar, függetlenül az adott területen már ott élők beleegyezésétől, fogadókészségétől. Az egyik álláspont szerint amióta az emberek csoportjai szakítottak a vándorló életmóddal, és letelepedtek, jogot szereztek a földre, ahol már őseik is éltek, és vérségi kötődés hiányában megtagadhatják a kívülről érkezők befogadását. Egyetlen kivétel a politikai vagy vallási üldözés, ami ha minden kétséget kizáróan bizonyítható, a nemzetközi jog alapján a bebocsátást nem lehet megtagadni. A másik álláspont a Föld és a Vér szempontjait törzsiesnek, a minden megszületett emberre egyetemesen érvényes szabadság szempontjából tarthatatlannak ítéli, s nem fogadja el, hogy az államoknak joguk van arra, hogy bárkitől megtagadják bevándorlást.

Qurbani lényegileg változtatott Biberkopf eredeti történetén azzal, hogy főhőséül nem egy német lumpenproletárt, hanem egy Afrikából Európába csempészett gazdasági menekültet választott, aki nem egyszerűen jó akar lenni, hanem egyúttal kétségbeesetten németté is akar válni. A film nagy hatású üzenet mindazoknak, akik a Földet az emberiség közös örökségének tartva, nem ismerik el semmilyen nemzeti, etnikai, vallási, politikai közösség jogát arra, hogy a térben határokat vonjon maga köré, amelyek megakadályozzák az embereket a szabad mozgásban, s lehetetlenné teszik számukra a boldogság keresését ott, ahol azt megtalálni vélik. Qurbani a morális kozmopolitizmus álláspontját vallja magáénak, s ezt hirdeti a filmben.

A tézis azonban túlságosan előtérbe tolakszik. A néző inkább az eszével tudja, mintsem szívével érzi Franz heroikus vállalkozásának tragikumát. A rendkívül hosszú film tele van kiválóan megrendezett és felvett jelenetekkel, a fehér és fekete színészek mindegyike nagyszerűen játssza szerepét a Franz és Rheinhold között kibontakozó széttéphetetlen, rejtélyes kapcsolatról szőtt történetben. Franz sorra egymás után következő bukásainak forrása túlságosan nyilvánvalóan a főhős teste, mely ébenfekete színével, férfias szépségével valóssággal hipnotizálja a vele kapcsolatba került férfiakat és nőket, még akkor is, amikor a féltékeny Rheinhold megghiúsult gyilkossági kísérletében Franz elveszti egyik karját, és nyomorékká válik.

A propagandisztikus üzenet azonban a történet végére már elveszi a film művészi erejét. Látjuk a börtönből szabadult, németté vált fekete

férfit, aki egy félvér gyermekkel megváltotta a belépőjegyét a vér és a föld ideológiáját megtagadó német társadalomba. Qurbani szeretné, ha igazza lenne Franz története, de a moziból kilépve a néző egy másik valósággal szembesül. A Föld és a Vér eszmeisége visszatérőben van, nemcsak Németországban, hanem a nyugati világban mindenütt. Paradox módon ott félnek leginkább az emberek az idegenektől, ahol nincsenek, csak híradások véres képeiben vannak jelen.

Döblin regényét Reiner Werner Fassbinder 1980-ban egy monumentális, tizenöt órás sorozatban már megfilmesítette. Amikor Fassbinder a sorozatot készítette, Németország még a hidegháború frontországja volt, s a rendező a front nyugati ol-

dalára szorult ország jobbratolódásától tartott. Az Alexanderplatz akkor Kelet-Berlin központja volt, s elképzelhetetlennek tűnt, hogy a szocializmus dicsőségét hirdető tévétorony árnyékában egyszer afrikai menekültek akarnak majd új életet kezdeni. A németté vált afgán rendező, Qurbani 2020-ban rájuk talált, s elgondolkoztató filmet készített, melyre liberális körökben várhatóan zajos siker, díjazás vár, a konzervatívok szemében azonban vörös posztó lesz.

Berlin, Alexanderplatz. 2020, 183 perc. Rendező: **Burhan Qurbani**. Forgatókönyv: **Burhan Qurbani, Martin Behnke**. Operatőr: **Yoshi Heimrath**. Zene: **Dascha Dauenhauer**. Szereplők: **Welket Bungué, Albrecht Schuch, Joachim Król, Jella Haase**.

ról-ról

Csengery Kristóf

113

Újjászületések

A Liszt Ferenc Kamarazenekar olyan régi, ám ma is működő – jelenleg éppen egyik újabb fénykorát élő – együttes, melyről túlzás nélkül állítható, hogy munkásságával formálta a magyar zenei interpretációtörténetet. Rolla János és zeneakadémiai hallgató muzsikustársai 1963-ban alapították a zenekart, elsősorban a barokk és a klasszikus repertoár ápolására, ám utóbb az együttes a 19., a 20. és 21. századi zene különféle idiómáiban is nagy jártasságra tett szert Csajkovszkijtól Dvořákiig és Bartóktól Szóllósy Andrásig, egyebek közt sok kortárs ősbemutatót abszolválva. Új mércét, új igényességet honosítottak meg a magyar kamarazenekari játékban, s

ez világhírt gyümölcsözött, számtalan külföldi fellépéssel, hanglemezek sokaságával és együttműködéssel a kor legjobb szólistáival Szvjatoszlav Richtertől Maurice Andrén és Msztyiszlav Rosztropovicson át Henryk Szeryngig. A Liszt Ferenc Kamarazenekar, bár soha nem volt historikus régi zenei együttes (tagjai modern hangszeren játszottak és játszanak), a historizmus magyarországi meggyökerezése, azaz a nyolcvanas évek előtt fontos szerepet játszott egy hitelesebb-korszerűbb régizene-értelmezés meghonosításában.

Ebben a munkában kulcsfigura volt barátjuk és művész társuk, a fűrlyás Czidra László, aki segített

az együttesnek a korhű díszítések elsajátításában, s egyáltalán: egy a barokk gyakorlathoz közelebb álló szólamértelmezés, kottaolvasás megtanulásában. Mielőtt megalakult volna a Capella Savaria, a Concerto Armonico, az Aura Musicale s még később a Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar, „Liszték” sokat tettek a talaj előkészítéséért, egy befogadóképesebb, rugalmasabb gondolkodásmód meghonosításáért mind a muzsikuskok, mind a közönség körében.

Fél évszázadnyi közös munka után a 2010-es években a Liszt Ferenc Kamarazenekar már idősödő, visszavonulni készülő alapító tagjai nem oszlatták fel az együttest, nem azt a nézetet vallották, hogy pályájuk befejeztével a zenekar is szűnjön meg. Ehelyett végrehajtottak egy körültekintő és fokozatos – kívülről szemlélve bámulatosán tudatosnak tetsző – fiatalítást, egyenként ültetve be a kottapultok mögé egy-egy kiváló régi muzsikusk helyére egy fiatalot, s tanítva meg a jövevényt mindenre, ami a Liszt Ferenc Kamarazenekar zenefelfogásához, előadói stílusához tartozik. Rokonszenves és önzetlen előrelátás, előregondolkodás volt ez: az a szemlélet, amelyet a nagypapa képvisel, amikor mindent megtesz azért, hogy szeretett és féltve gondozott szőlőskertje ne pusztuljon el, hanem az unokának is teremjen majd ízes gyümölcsöket. A fiatalítás addig-addig folytatódott, míg előbb túlsúlyba kerültek a zenekarban az új nemzedékek tagjai, majd már csak alig egy-két régi maradt. Rolla bábáskodó, érdeklődő szeretete sokáig kísérte a fiatalokat – de kíséri máig valamennyi régi tagé, hiszen aki megfordult az utóbbi években a megújult Liszt Ferenc Kamarazenekar koncertjein, mindig ott

láthatta a nézőtérén a régi tagokat, amint izgulnak, szorítanak neveltjeik szép eredményeiért és sikereikért.

A történet tehát folytatódik: a régi-új Liszt Ferenc Kamarazenekar ma is magas színvonalú koncerteket ad. Ha a hajdani tagok játékát szerették a világsztárok, szeretik a maiakét is, bizonyítja ezt nagyszerű muzsikuskok vendégszereplése az együttes újabb koncertjein Emmanuel Pahud-tól Martha Argerichig. Az ő Liszt Ferenc Kamarazenekar kezdetben még nem csupán a koncertmester, Rolla irányításával működött: volt művészeti vezetőjük is, a hegedűművész-karmester Sándor Frigyes személyében, aki haláláig állt a kamarazenekar élén. Úgy látszik, részben ehhez a régi gyakorlathoz tért vissza a legújabb idők Liszt Ferenc Kamarazenekara, amikor tagjai a koncertmesterrel, Tfirst Zoltánnal egyetértésben úgy döntöttek, meghívják művészeti vezetőül (a funkció hivatalos megnevezése szerint: művészeti igazgatóul) az idén harmincöt éves, nemzetközi sikereket arató csellistát, Várdai Istvánt. Várdai és a Liszt Ferenc Kamarazenekar együttműködésének már más alkalommal is tanúja lehettem, október 25-i közös hangversenyük azonban az első olyan esemény, amelyen közös munkájuk eredményét az új művészi kapcsolat kezdete óta hallhattam.

A hangversenyen olyan zeneszerzők kompozíciói szólaltak meg, akiknek nyomatékosan közük van egymáshoz. Aligha kell hangsúlyozni a kapcsolatot az első részt kitöltő két mű, Carl Philipp Emanuel Bach *B-dúr szimfóniája* (Wq 182/2), illetve *A-dúr csellóversenye* (Wq 172) és a második részt nyitó kompozíció, Johann Sebastian Bach *g-moll gambaszonátájának* (BWV 1029)

csellót és kamarazenekart foglalkoztató átirata (Tfirst Zoltán munkája) között, hiszen Carl Philipp Emanuel Johann Sebastian gyermeke, a zeneszerző Bach fiúk legjelentősebbje volt. Azt pedig, hogy Bach után a második részt Felix Mendelssohn-Bartholdy *Esz-dúr oktettjének* (op. 20) kamarazenekari változata zárta, szintén nemigen kell indokolni: Bach társaságában, az ő művei után Mendelssohnt játszani nagyon is helyénvaló, hiszen Mendelssohnnak köszönhetjük a *Máté-passió* újjászületését. Ő – aki e művet bemutatása centenáriumán az ismeretlenségből előásva ismét megszólaltatta – volt a zenei historizmus, a régi zenei mozgalom megalapozója, akinek zenei gondolkodásában újra és újra felismerhetjük Bach hatását.

Arra a kérdésre, hogy miért van szüksége az amúgy is feltűnő igényességgel és tudatossággal dolgozó Liszt Ferenc Kamarazenekarnak művészeti vezetőre, a kívülálló aligha adhatja meg a választ, mert aki nem tagja a zenekarnak, nem ismerheti a munka folyamatában felvetődő gondolatokat, kérdéseket. Egy külső személy, egy maximális hitellel rendelkező művész társ kontrollja olyan szűrő, amely a legkiválóbb együttes produkciói számára is üdvös hatású lehet, s az LFKZ talán ezt érezte szükségesnek, amikor a zenekar ideáljaival egyező eszményeket követő, velük korábban is harmóniában dolgozó, kiváló muzsikushoz fordult. Tény, hogy most hallott hangversenyükön is azzal a technikai igényességgel muzsikáltak, amely az elmúlt években jellemezte játékuikat, a hallgató minduntalan megtapasztalhatta a hangszeres kidolgozás aprólékosságát és részletező jellegét, s ugyanez a mindenre kiterjedő gondosság és figyelem jellemezte a

dallamok megformálását, a tagolást, a hangsúlyozást, a dinamikai árnyalatok kidolgozását és a színek adagolását is. Várdai jelenléte elmélyítette a zenekarnak azt a törekvését, amely minden hangot fontosnak tart, minden zenei gesztusnak jelentőséget tulajdonít, s ez a jelenlét indulattal is telítette a muzsikálást – ezt érzékelhettük mindvégig a C. P. E. Bach-szimfónia hallgatása közben.

Technikai perfekció, virtuozitás, energia, indulatgazdagság, beszédesség – ezekkel a fogalmakkal jellemezhető Várdai István játéka C. P. E. Bach *A-dúr csellóversenyében*. A szuggesztív előadás magával ragadta hallgatóját, egyértelművé tette, miért is fontos szerző az a Bach fiú, aki Haydnra is jelentős hatást gyakorolt. A tolmácsolás mindenekelőtt a zene megszólító közvetlenségét érzékeltette, azt, hogy a „berlini Bach” muzsikája minden mesterséges áttétel nélkül, magától értődő természetességgel beszél az emberi érzelmekről, nincs benne semmi távolságtartó vagy művi, s hogy nála döntő fontosságú a szenvedély – ez az, ami a virtuóz szakaszokat is áttelekesíti, s a „mutató” kidolgozású részeknek mélyebb hitelt, gondolati-indulati tartalmat kölcsönöz. Várdai és a Liszt Ferenc Kamarazenekar a zenének ezt az elemi sodrását idézte meg – s ezzel megidézte magát C. P. E. Bachot is.

Ami a *g-moll gambazonáta* átiratát illeti, Tfirst Zoltán munkája az újjászülető zenekar története vagy a *Máté-passió* újjászületésén munkálkodó Mendelssohn alakja után egy harmadik újjászületésként kínálkozik említésre e kritikában. Egy átirat akkor jó, ha megvan benne az átlényegülés mozzanata, ám ugyanakkor az, ami keletkezett, új minőségként

magától értődően természetes hatású. Ezt tapasztalhattuk meg most: a gamszónáta kamarazeneje csellón és zenekaron hatásában „brandenburgi versennyé” változott – ahogyan a mű megszólalt, ahogyan a benne foglalt témák egymással kommunikáltak, ebben a hangszerelésben úgy hatott, mintha Bach híres sorozatának egyik, eddig nem ismert darabjával találkoznánk. A műfaji változás ne tévesszen meg senkit: van ilyen, egy szonáta át tud változni concertóvá, az egyik műfaj másik műfajjává – gondoljunk csak arra, hogy Brahms *g-moll zongoranégyese* (tehát egy kamaradarab) Schönberg zenekari hangszerelésében úgy hat, mintha az „ötödik” (vagy a „nulladik”) Brahms-szimfónia volna.

Végül a koncert zárószámába is becsempészték a körülmények az új-jászületés mozzanatát: Mendelssohn *Oktettje*, amikor nem kamarazene-

ként, hanem mint most, zenekari változatban játsszák, különös erővel mutatja meg azt az amúgy eredendően meglévő tulajdonságát, amely a hangzás öröme, sőt kifejezetten a hangzámó, a telített-túlcsorduló megszólalásmód végleteit kiélvező zeneszemlélet felé irányítja a játékosok és a hallgató figyelmét. Ez a jellemvonás erősödött most fel, s hozzá csatlakozott a lendület, a sodrás, a lüktető ritmus izgalma – vagyis az a perfekcionizmussal párosuló szenvedély, amely (s ezt talán nem nagy merészség megjósolni) az előjelek szerint minden bizonnyal a Liszt Ferenc Kamarazenekar és Várdai István jövőbeli együttműködésének is egyik meghatározó mozzanata lehet.

Várdai István és a Liszt Ferenc Kamarazenekar hangversenye – Zeneakadémia, 2020. október 25.

116

Kőríz Imre

A kulcsfázisrajzoló

Halász Rita karcsú kötetében több mondat van, mint az *Emlékiratok könyvében*, ami egy első kötetes szerzőtől azért nem akármilyen teljesítmény. „Aha.” „Igen.” „Szép.” Ezek kirívóan rövid példányok, de az átlag is alig hosszabb, mint egy sor a könyvben, mondjuk ez: „A hó hullik, csak a proli pestiek mondják, hogy esik.” Vagy ez itt: „Legalább nem hozza fel a betegséget és a gye-rekeket.”

Ez így rendben is van, mert a rövid mondatok ziháló tempója valahogy

azt eredményezi, hogy az olvasó az elbeszélőhöz hasonlóan nem tud fellelegezni, mély levegőt venni, ami a könyvnek nemcsak a címe, de fontos motívuma is. Igaz, úgy tűnik, a mondatformálás nem is ennek a regénynek, hanem az írónak a stílusjegye. Halász Ritának a *Tiszatáj* 2017. októberi számában jelent meg *Részletek Magyarországi Szent Fruzsina naplójából* címmel egy nagyon érdekes novellája. A naplóíró ebben elsődleges címettként Jézust szólítja meg – közvetlensége meglepő, Szűz

Máriára például így utal: „Anyád néha rám szól, ideje lenne kimozdulni, Fruzsina” – miközben mondatai már itt is ugyanolyan rövidek, mint a későbbi regényben, ahogyan mindkét írás főszereplő-elbeszélője is hasonló: kissé egzaltált, feszült, saját magát és környezetét éberrel figyelő fiatal, 21. századi nő.

Az *Alföld* 2019-es első számában megjelent *Kánikula* is hasonló stílusban íródott, de ennek a novellának az elbeszélője már nem csupán emlékeztet a regényére, hanem akár azonosnak is tarthatjuk vele. A nő ugyan nincs megnevezve, de nemcsak a Gergő és Márk nevű figurák játszanak fontos szerepet a könyvben, hanem a novella és a regény egyes bekezdései szövegszerűen is azonosak: a regény után az elbeszélést olvasni olyan, mintha egy ismert film leforgatott, de végül kihagyott jeleneteit néznénk. Az elbeszélő egy-egy kedvenc referenciapontját felidézve: olyan, mint egy apokrif evangélium nem kanonizált története, vagy amikor Han Solo a *Csillagok háborújában* – harmincöt alattiaknak: az *Új reményben* – személyesen Jabbával alkudozik.

De voltaképpen már a *Filatorigátban* – talán ez az író nyomtatásban (*ÉS*, 2017/15, április 13.) legkorábban megjelent műve – készen áll előttünk ez a stílus, sőt, csírájában, maga az elbeszélő is. A rövid novella a regény korai előmunkálatának tekinthető, a tartalmi egyezéseken túl olyan, mintha a könyv közvetlenül ennek utolsó mondata („Két hónap múlva elköltözöm”) után kezdődne, éppen a költöztetéssel: „Anyá, mesélj! Nem válaszolok. Annyit sem, hogy majd később, vagy hogy most nincs kedvem. Apám is hallgat, lassú tempóban haladunk.”

A rövid novella egy kislány felnövésének, majd házasságának, gyerekei születésének célratoró, mégis szellős leírása, amelynek szerkezeti szilárdságát a fő motívum, a lány, illetve nő melle biztosítja. Eleinte az édesanyja formál habból melleket a fürdőkádban ülő lánynak, aki később az anya mellét kicsinek találó apa miatt elégedetlen a magáéval, míg az első melltartó eleven színekkel ábrázolt megvásárlása során ki nem derül, hogy a melle egyáltalán nem is tekinthető kicsinek. Ezt később a leendő – képzőművész – férj a HÉV filatorigáti megállója közelében egy betonkerítésen is ábrázolja: „Ez a mellbimbód. Kék és rózsaszín körök, nagy graffiti, két falat is elfoglal. Hú, ez jó nagy. Ezt mondom, és zavaromban elfelejtem, hogy örülhetnék is.” Szülés, szoptatás. Tizenöt év után a férj megjegyzést tesz – „borostásan, bűdös szájjal, a szakadt pizsamájában” – a nő mellére, aki ekkor gondolkodik el azon, hogy elhagyja. A novella utolsó mondatai: „A Filatorigátnál kinézek az ablakon, mindig megnézem az új graffitiket. A cicim helyén üres fal. Nem szorul össze a gyomrom, nem mosolyodom el. Két hónap múlva elköltözöm.”

Épp így, pontosabban épp ekkor kezdődik a *Mély levegő*: az elbeszélő-főhős elköltöztetésével. A könyv első mondatai szerint ugyan hiába kéri a gyerekei a nagypajuk autójában, hogy a nő mondjon nekik mesét („Nem válaszolok.”), anya, úgy tűnik, mégis mesél, ha úgy tetszik, ez a mese maga a regény.

Mégpedig igen mozgalmas regény. Nemcsak a rövid mondatok diktálta gyors tempó miatt, hanem a feszes cselekményvezetésnek, a részletes, de sosem fárasztó környezetrajznak

és a népes, de nem áttekinthetetlenül burjánzó szereplőgárdának köszönhetően is. A könyvben a főhősön kívül megismerjük a nő férjét, szüleit, valamelyest a kissé takarásban lévő gyerekeit is, néhány további férfit, legalább egy fontos barátnőt – ez eddig tíz figura –, de az olyan mellékszereplők, mint a párterapeuták vagy a válóperes bíró, sőt, még a szinte csak statisztának nevezhető alakok is kimondottan részletgazdagon vannak megrajzolva. A könyv elkalauzol az Andrássy út környékére és Budára, vidékre és Fátimába is. Az információkat közben az író ügyes kézzel adagolja: a hősnő neve például csak a könyv negyedénél hangzik el (később aztán részletes etimológiai elemzést kapunk róla), ahogy a két gyerek nembeli hovatartozása is csak lassan tisztázódik, sőt, a kisebbikről mintha egész végig nem lenne egyértelműen kimondva, hogy fiú-e vagy lány – a nevüket mindenesetre nem tudjuk meg, de ez valahogy nem is hiányzik.

A *Mély levegő* igen jó könyv, alighanem vissza fog köszönni mindenféle év végi és egyéb listákon, és Halász Rita sokak szemében lesz 2020 olyan felfedezettje, amilyen nincs minden évben. Csak 2017 óta publikál rendszeresen, nem tudom, azelőtt mit csinált, egyáltalán írt-e (a fülszöveg szerint művészettörténész, a Szépművészeti Múzeumban dolgozik), de az világosnak tűnik, hogy az utóbbi éveket íróként a regényre való felkészüléssel töltötte, még ha ennek eleinte talán önmaga sem volt a tudatában.

Az olvasó ezen a ponton alkalmasint már kíváncsi a mű cselekményére is, amelynek ismertetését mindeddig tudatosan kerültem. Annál is inkább, mert a magam részé-

ről a könyvek olvasása előtt még a fülszöveget sem szoktam megnézni, más kritikáról pedig szó sem lehet – ami nyegle rátartiságnál több, de módszernél kevesebb. Most mindenestre furcsa, hogy ezek az aggályok éppen egy olyan regénnyel kapcsolatban merülnek fel, amely nem a meglepetésekre van kihegyezve, és nem tartalmaz különösebben váratlan fordulatokat. Mert mi történik a könyv lapjain? Egy harmincas értelmiségi nő házassága válságba jut, elidegenedik a férjétől, másoknál keresi a boldogságot, amelynek megtalálására a könyv végén mintha több lenne az esély, mint az elején.

Ez viszont nem hangzik valami érdekesítően.

De szex is van a könyvben, meg kokain is.

A regény mégsem ez utóbbiak miatt érdekes, hanem azért, mert Halász Rita nagyon jól ír. Okos elbeszélőjének figyelme koncentrált – aligha lehet kétséges, hogy az író jól ismeri Szvoren Edina novellisztikáját. Ez a figyelem, amely helyenként szinte már autisztikusan aprólékos, az a mód, ahogy tömör és rendkívül találó észleleteket a szereplők és a helyzetek ábrázolásának a szolgálatába állítja, az olvasónak mindenekelőtt Szvoren műveiből lehet ismerős, de Halász Rita világa kevésbé levegőtlen, az ő poétikájának valahogy kevésbé része az elbeszélő kíméletlen okossága. Az ő főhőse könnyelműbb a Szvoren-hősöknél, igaz, a mozgástere is nagyobb, sőt, mintha épp erről a mozgástérről, ennek felfedezéséről vagy megteremtéséről szólna a regény.

Mi az, ami a cselekmény fordulatainak előzetes és sokak szemében joggal nem kívánatos feltárása nélkül még elmondható a könyvről?

A családon belüli erőszak. Ennek különböző tettleges és szóbeli formáit (érzelmi zsarolás, szeretetmegvonás, fizikai bántalmazás) igen pontosan írja le a regény, és amikor ezek megítéléséről van szó, egy olyan szélesebb kontextus villan fel, amelynek hiányától sokszor szenved a kortárs magyar irodalom: amikor nem derül ki a könyvből, hogy tulajdonképpen miféle tágabb társadalmi környezetben is élnek a szereplők.

Egészen kitűnő a női szexualitásnak a magyar irodalomban még mindig úttörőnek tekinthető leírása: e tekintetben a *Mély levegő* Szeifert Natália második könyvének, az *Altató szerekről* című regénynek a közeli rokona. A főhős átélt katolikus vallásossága sem az olvasónak szóló kacérság, hanem a nő személyiségének fontos része.

Bár a könyv egyes szám első személyben szól, és néha nem is egyszerűen az elbeszélő szemével látunk, hanem valósággal az agyából nézünk ki, a regény nem osztja az autofikció délibábos igényét a hétköznapi extenzíven totális leírására, szerkezete – sajátos, gyakran köztöszóhiányos mondateszményét meghazudtoló módon – nem mellérendelően leltározó.

A regénynek további erénye, hogy elkerüli a hevenyészett szembeállítással hozzá hasonlóan személyiség-, nem pedig történetközpontúnak nevezhető elbeszélésekre leselkedő egyik legnagyobb csapdát is, ami a fiatalabb kortárs próza komoly teher-tétele: hogy túlságosan sok mindent akar a gyerekekkel megmagyarázni. A *Mély levegő* felnőtt könyv: mi sem áll tőle távolabb, mint hogy a felnőtt főszereplő életének válságát közvetlenül és szükségszerűen a gyere-

rekori körülményekből próbálja levezetni. Az ilyesmi képezheti ugyan érzékeny lélektani ábrázolások és aprólékos környezetrajzok szilárd alapját, de maga a szemlélet végső soron infantilizál, mert óhatatlanul felmenti a szereplőket a saját életükért viselt felelősség alól. Vannak utalások a főszereplő gyermekkorára, de ebben a tekintetben, paradox módon, már-már a könyv javára írható, hogy az apa és az anya rajza kissé karikatúrisztikusan elnagyolt. Annak regisztrálását például, hogy az anya tüntetésre jár, kissé külsődlegesnek érzem, mert nem igazán következik belőle semmi, bár figyelemre méltó, hogy a szerző a karakter jellemzésére tett kísérleten túl ezzel igyekszik a történet társadalmi kontextusát is jelezni.

Talán kelt némi hiányérzetet, hogy a főszereplők mindennapi élete kissé légüres térben zajlik. Ezt az elbeszélő esetében menti, hogy régóta nem dolgozik, mert otthon van az óvoda gyerekekkel, és különben is megtudjuk, hogy amúgy rajzfilmes, már a tanulmányai mellett kulcsfázisrajzolóként dolgozott: „Az animátorok megrajzolták a figura mozgását, nekem kellett tisztáznom, figyelnem a karakterhelyességre. Ha három szál haja van, akkor mindenhol három legyen. Utána pedig be kellett rajzolnom a fázisokat.” A férj ezzel szemben képzőművész, de az ő mindennapi tevékenységének, boldogulásának kontúrjai is kissé homályosak.

A művészetben, de az elbeszélő prózában különösen, össze kell egyeztetni a teljességigényt a gazdaságosságra való törekvéssel: ha egy-egy szereplőről csak azt tudjuk meg, ami a történet szerint releváns,

akkor könnyen az lehet az olvasó érzése, hogy a cselekmény – a western-filmekhez hasonlóan – csak homlokzatok, kétdimenziós kulisszák között zajlik. Halász Ritát ettől megóvja a részletek iránti érzékenysége, amely – mert az érzékeny szenzorok önmagukban még nem lennének elegendőek – gyakran olyan nyelvi kifejezésformát ölt, hogy az olvasó joggal érzi telitalálatnak egy-egy jelenség leírását. Ilyenkor a vizuális mozzanat és a nyelvi leírás paradigmatisztikus egységet alkot: e tekintetben Halász Rita írói alapállása kicsit Tóth Krisztináét is felidézi.

Egyszer például, vacsorakészítés közben apró baleset történik, és a spagetti beborul a mosogatóba. Az ebből támadt feszültséget nagyszerűen írja le a tömör, szinte eszköztelen kép: „Fehéren világít a nagy halom tészta.” Az egész tészta este kitűnően van megírva: az érzelmi zsarolásba torkolló jelenetet nagyszerűen készíti elő a képnek a maga hétköznapiságában is fenyegető, tömör leírása.

A regényben számos példa van arra, hogy nem csak leírással lehet jellemezni a szereplőket (ez unalmas és akár hiteltelen is lehetne), és nem is csupán a többi szereplővel való interakcióval. A bárki számára ismerős és a csak a regényfigurára jellemző mozzanatok szerencsés összekapcsolása sokszor nagyon plasztikus hatást eredményez, ilyen például az, amikor Vera egy hidráló maszkot távolít el az arcáról: „A maszk megszáradt, az államnál elkezdem óvatosan felfelé húzni. Ha gyorsabban húznám, kevésbé fájna, de nem szeretném, ha elszakadna. Nem vagyok kényszeres. Vonaton csak indulás után eszünk, a szek-

rényajtó legyen csukva, az ébresztőt nem állítjuk kerek órára. Ennyi idősen ez vállalható. Az orromról a legkönnyebb lehúzni a maszkot, a homlokomra viszont kevesebbet tettem, ott vigyázni kell. Sikerül. Elégedett vagyok, mint amikor a szülinapi tortán egyszerre fújom el a gyertyákat. Az átlátszó hárttyát összegyűröm, kis ragacs lesz, mint egy takonylabda.”

Igaz, ilyet ma tulajdonképpen egy jó tollú blogger is tudhat írni. Tulajdonképpen az is felmerülhet az olvasóban, hogy nem arról van-e szó, hogy a kortárs irodalom javán pallérozott íráskészség és az jó érzékkel megtalált anyag szerencsésen találkozott ebben az első kötetben, de ennek minőségéből – mint egyetlen jól sikerült versből – még korai lenne következtetést levonni a szerző irodalmi tehetségre nézve. Én mindenestre bizakodó vagyok, mégpedig például azért, mert a könyvben az előbb idézett és a hasonló leírások nem öncélú, vonatkozás nélküli bagateltek, hanem a lélektani ábrázolás fontos eszközei.

Aki idáig eljutott az olvasásban, most már bátran folytathatja: ezután sem fogok spoilerezni, csak stiláris vonatkozásban. Az elbeszélő, akinél magyar nyelven ilyen következetességgel talán tényleg csak az érett Poszler György írt rövidebb mondatokat (találomra egy példa egy Ilyés-tanulmányból: „Karmesterként. Békák, kutyák, madarak hangversenyében. Ez az igazi énje. Idillt teremtető.”), olykor mintha nagyobb levegőt is tudna venni. Érdekes, hogy az ilyen szövegrészek elszakadnak a konkrét tárgyi valóságtól, és sokkal inkább a képzelet számlájára írhatók: ide tartozik az a rész, a könyv utolsó ötöde táján, amikor az anya

a gyerekeknek csodálatos líraiságú mesét mond az évszakokról, vagy amikor a bírósági jegyzőkönyv szövege omlik rá egy több mint egy oldalra rúgó, agrammatikus tömbként a főhősre. A képzelet egyébként, a szónak akár a képzelgés értelmében is, fontos síkját alkotja a regénynek, és olykor mintha a hősnő szavahihetőségébe vetett olvasói hitet is elbizonytalanítaná, bár sohasem annyira, hogy a regény kiindulópontját jelentő párkapcsolati erőszak ténye kérdőjeleződne meg.

A könyv vége kissé megoldatlan. A bírósági jelenet nem alkalmas igazi befejezésnek, de a következő fejezetben a havazás képe, a berendezkedés az új lakásban talán mégis kissé túl indokolatlanul idilli hatást kelt, különösen amikor az elbeszélő a saját születésük iróniával valamelyest

tompított érzelmességű, anygalkás történetét meséli el a gyerekeknek. Gyerekekkel befejezni egy könyvet – még ha ők már a könyv első mondataiban is szerepelnek – kissé könnyelmű dolog, van benne valami a *deus ex machinák* megúszós gesztusából.

Úgy tűnik, hogy Halász Rita nyilvános írói pályafutásán az első három-négy év vektorainak eredője szinte hajszálpontosan ennek a regénynek az irányába mutat: alig vannak mellékvágányok, hangpróba. Rendkívül kíváncsi vagyok, hogy nagyon ígéretesen induló pályáját milyen írói anyag és milyen stílusművészmény birtokában alakítja tovább.

Halász Rita: Mély levegő. Budapest, 2020, Jelenkor. 200 oldal, 2999 forint.

Stuber Andrea

A minden és a semmi

A kormányrendelet úgy jött azon a kora novemberi estén, mint bozontos égbe villámcsapás. Azonnali hatállyal megharmadolta a színházi előadások közönségét. Másnap a Stúdió K Színház nézőterére 21 széket sikerült az előírásoknak megfelelően letenni a *Nero* című produkcióhoz. Ültünk ott, nézők, akár a magányos csillagok. Velünk szemben, a játéktéren is magányosok ültek: Nero meg az antik Róma ilyen-olyan hatalmasai és hatalmatlanjai. Bár egyáltalán nem úgy festettek, mint akiket az ókorból szalasztottak.

Fekete Anna díszletének színei a sárga és a fekete. Akárcsak az SZFE-s maszkoké. A díszlet formája szögletes, geometrikus és perspektivikus. A játék kezdetekor az oldalán fekvő méretes, sárga csonka gúla felénk eső részében két fekete ruhás színész foglal helyet. A székeik feltűnően képességesek: a patkolt-preparált lábaiknak köszönhetően minden helyzetben stabilak. A gúla távlatos végében kicsi, pianínó formájú billentyűs hangszer feketélik. Az szolgálja Nero művészetét, némán. Játsszani lehet rajta, de zeneszerű hangot nem ad ki magából, csak kat-

to-gnyikorog. Az uralkodói dalnok nem szaval, nem énekel előttünk. Az már az alpműben is úgy van, Kosztolányi Dezső *Nero, a véres költő* című regényében, hogy a császárhoéta verseit nem ismerjük és nem tudjuk minősíteni. Mondják Neróról, hogy dilettáns, tehetségtelen. De úgy mondják ezt a korabeli kortárs írók, költők és egyéb toll- meg szóforgatók, ahogy bármely összeverődő művészársaság közszerűi nyelvét az épp távol lévő szaktárson. Mindenesetre mélyről jövő lekezeléssel beszélnek a verselő császárról. Nem tudják, hogy már egy kis hétköznapi kollégasimfelésnek is komoly a kockázata.

A színpadon a lehetetlennel határos autentikusan eljátszani egy másik művészeti ágban mutatkozó tehetséget, mondjuk irodalmi, zenei vagy képzőművészeti. A tehetségtelenséggel is ugyanez a helyzet. Bár egy ellenpélda rögtön adódik: Molière *A mizantrop* című darabjában fellépett egy rossz költőt, Oronte-ot, aki elszavalja klapanciáit a színen. Ám ott a biztonság kedvéért a címszereplő Alceste részletes szakmai bírálatnak veti alá az elhangzó művet. Így legalább eligazítást kapunk a művészi értékeihez. (Adott esetben a sértődés garantálva. Oronte még jogi útra is tereli az ügyet, ami józan ésszel elgondolva mégiscsak abszurd, de hát van olyan realitás, amelyben maga a józan ész ugrik be az abszurdítás szerepébe.)

A Stúdió K *Nero*-bemutatójához Garai Judit készítette a szövegek könyvet Kosztolányi regényéből. A színre vivő Hegymegi Máté a fiatal rendezőnemzedék egyik legelismerőbb és legkapósabb tagja. Rangos

vendéget hívott a címszerepre a Víg-színházból: ifj. Vidnyánszky Attilát. Az ő Nerója egyszerű, rokonszenves, nyurga fiatalember, testhez tapadó fekete ingben, mackószerű nadrágban. Olykor mélyen, ihletetten lehunyja a szemét. Őszinte érdeklődés van benne, kisfiús esendőséggel próbálkozik a kapcsolatteremtéssel. Csillog a szeme, tiszta, naiv a mosolya. Közben elő-előjön fojtott türelmetlensége. A szövege ritmusán érhető ez tetten. Gyorsan és pontosan beszél, ráüti szavait a vele dialogizálóra, meg sem várva a másik mondatának végét. Ahogy gyakorlatot szerez a császármunkában, lassan megkülönböztethetetlen lesz, hogy ő manipulálja a körülötte élő életheleket, vagy azok őt.

Megkérdézhajtuk, hogy ez a jó szándékúnak látszó, érdeklődő, egészséges, sportos fiú mitől lesz hamarosan ádá, duhaj, gátlástalan és kegyetlen gyilkos. De a lelke és a jelleme megértéséhez valahol ott kellene hozzáfognunk, ahol a regény és a színdarab kezdődik. Mindjárt az elején Nero szeme láttára mérgezi meg az anyja az apját (nevelőapját). Másnap Nero lesz a császár. Nagyjából ezen a ponton már fel is adhatjuk, hogy beleéljük magunkat a helyzetébe.

A Stúdió K színészi közege támogatja a vendég címszereplőt. A sötétségből előbukkanó, majd a sötétségbe belevesző fekete ruhás alakok közlekednek a sárga idomban. Ez a díszletelem egyre inkább úgy hat, mintha dobozbörtön lenne. A végén félrebillentik a szereplők, de így is rájuk zárul. Nyakó Júlia Agrippinaként a császári nagyságot megőrizte; elegáns, határozott és eltéveszthetetlenül anyahangú. Homonnai

Katalin a császár elhanyagolt kislányfelesége: Octavia, sok fekete gyönggyel. Pici, törekeny, méltósággal tehetetlen. Olyannyira nincs szava, hogy szövege nagy részében nem is önállóan közöl, hanem narrálja magát Kosztolányi szavaival. Spilák Lajos, aki zenészből vált az évek, évtizedek során meghatározó, erőteljes színészévé a Stúdió K-nak, Senecát formálja meg taktikus óvatossággal és ösztönös fölényvel. Emlékezetes a többek által végigasszisztált halála és annak önkéntes, szenttelen tudósítása. Lovas Dániel több szerepe közül a szotyolózó testőrparancsnok, Burrus képében markánsabb. Sipos György rivális költőként halk, nagyon mai, vonzóan színpadiatlan hangot üt meg. Pallagi Melitta társul ehhez a tónushoz, aki éppúgy a csonka gúla végében bukkan fel először, mint a mini pianínó. Ahogy felénk fordul, rögtön látjuk, hogy Pallagi Melitta Poppaeája az a nő, aki talán uralkodni tud az uralkodó felett. Ő szervezi meg az első énekesi-költői fellépést a császárnak az amfiteátrumban, telt ház előtt. Nero az utolsó pillanatban kicsit megretten, és tétován ezt mondja: Jobb lenne talán, ha valamivel kisebb közönség lenne. Felnevetünk erre, 21 nézők a színházban. Mi vagyunk a szűkített keret.

Kosztolányi Dezső 1921-ben adta ki ezt az első regényét, a *Nerót*. A kortársi publikum azonnal tudni vélte, hogy a tehetséges költőben, Britannicusban önmagát látta a szerző, a hatalma csúcán lévő dilettáns kollégában pedig Szabó Dezsőt, a keresztény-nemzeti kurzus fő alakját írta meg. Éles sajtóharcban álltak ők ketten az idő tájt. Ez a titkos megszemélyesítés a maga

kétes dicsőségével azóta idejét múlta – napjaink olvasói/nézői talán nem is ismerik Szabó Dezső nevét és munkásságát. Ám ettől még máig az hat a dráma kulcsjelenetének, amikor Nero Britannicushoz közelít, s megpróbál szakmailag barátkozni vele. Ifj. Vidnyánszky Attila szívből behízsgál, ahogy elismeri kitagadott féltestvére és sikeres költőtársa erejéit. Samudovszky Adrián pedig olyan nyílt természetességgel hívős és értetlen Britannicus, mint aki integer személyiségként épp egy másik bolygón jár. Nincs közös pontjuk. A türelmét vesztett császárból előbb-utóbb kitör az indulat. „Minden az enyém. Az is, ami nincs” – jelenti ki megfellebbezhetetlenül.

„Nem, az az enyém – feleli Britannicus. – Ami nincs, az mind az enyém. A semmi nem a tied. Csak a minden.”

Ami történt, az Nero szempontjából megbocsáthatatlan. Művészként pontosan azoknak a kiemelkedő alkotóknak a szakmai elismerésére vágyik, akiktől sosem fogja megkapni. Ha esetleg mégis megkapná, legfeljebb kényszerből és csak formálisan adnák meg neki. Amikor ezt Nero felismeri, onnantól kezdve már nem versenyezni és győzni akar, hanem pusztítani és eltörölni. „A keserű nem gyógyítható édessel. Csak keserűvel” – ahogy Seneca mondja. Ami nem lehet az övé, az inkább ne legyen – gondolhatja magában Nero. A Szabó Dezső-i helyett talán ez a kortársi motívum az előadásban. Még az is lehet, hogy ezen a ponton ifj. Vidnyánszky Attilába hirtelen másik személyt lát bele az ember.

Női hang énekelte Ave Caesarral kezdődik a játék, és úgy is fejeződik be, miután ifj. Vidnyánszky Attila már a hangszert is összetörte, szét-

taposta. Van az előadásban bizonyos góg. Hegyemegi Máté rendezése nem bont ki, nem magyaráz, nem pepcesel. Jeleket ad és színészi energiákat terel irányba. Hatásosan használja mindehhez Tarr Bernadett már-már kísérteties zenéjét és vérfagyasztó hangeffektusait. Hozzáértő munka. Csak valahogy nincsen hozzáférése.

„Játszani, az nem könnyű dolog – mondja Nero. – Azt mutatni, ami nincs, kitalálni a semmiből valamit, és vigyázni, hogy hasonlítson ahhoz, ami van.” Ez a Stúdió K-ban

sikerült. A *Nero* következő előadása után, az újabb hirtelen hozott kormányrendeletnek megfelelően bezárt a színház, és úgy fest, hogy magára marad a bajban. Túlélési esélye csekély. Császáruk nem hódol a művészetnek.

Nero. **Kosztolányi Dezső:** Nero, a véres költő című regénye alapján a szöveggönyvet írta: **Garai Judit.** A Stúdió K Színház előadása. Rendező: **Hegyemegi Máté.** Szereplők: **ifj. Vidnyánszky Attila, Spilák Lajos, Pallagi Melitta, Nyakó Júlia, Homonnai Katalin, Lovas Dániel, Sipos György, Samudovszky Adrián** e. h.

László Ferenc

Termelési feladat

124

Farm VIP

Ha netalán a tavaszi nagy karantén idején még egy-egy pillanatra úgy tűnhetett, hogy a magyar kereskedelmi televíziók kényszerűségből ugyan, de hajlandók legalább színleg reagálni a kialakult helyzetre, ősszel már oktalanság és hiábavaló öncsalás lett volna ilyesmit vélelmeznünk. Az élet visszazökkent a régi kerékvágásba – mondhatnánk, ha éppenséggel nem arról lenne szó, hogy az életnek (lásd még: valóság) nincsen helye a kertévés műsorszolgáltatás univerzumnak tódított mikrokozmoszában. A 2020-as világállapotokról immár tudomást sem vevő praxis legnyilvánvalóbb bizonyága a csatornák kínálatát újra előntő (ál)reality-műsorok tömege. Ilyesformán az RTL előrántotta a *Való Világ* 10., „jubileumi” szériáját, el-

végre ugyan mi másról is szólnak ezek a hónapok, mint vadidegenek szoros összeköltözéséről... A TV2 esti főműsoridejét tartósan kibérelte magának a nyáron hozzávetőleg kétszáz fős stábbal sietve, ámbar aligha csíramentes körülmények között leforgatott „kalandreality”, a *Farm VIP*. A *Celebcella* elindításával pedig szokás szerint ezúttal is még leginkább a Viasat tetszett innovatív szelleműnek. Ez utóbbit, ha félhomályban, erősen hunyorítva és kissé jobbra döntött fejjel nézzük, akár még naprakésznek is tekinthetnénk, már ha nem arról szólna a teljes elkülönülést vállaló „híreségek” műsora, hogy öt magányban eltöltött nap bőven elegendő a teljes bedilizéshez. Tanulságos üzenet ez a social distancing idején.

Persze műsorkészítőnek és tévékritikusnak egyaránt szembe kell néznie a ténnyel, hogy mára a reality zsánere mind kevésbé sorolható az emberi lélek meg a társadalmat lázba hozó pótcselekvések rejtelméi közé. Amit ki lehetett játszani benne, azt már kijátszották: mindenki össze lett zárva mindenkivel, elmentek szigetre, dzsungelbe, Ázsiába és az V. kerületbe, s közben szoptak, nyaltak, gombot is varrtak az elmúlt évek során. S éppígy, ami csak leírható volt, azt mind leírták már róla: hazudták figyelemre méltó szociálpszichológiai kísérletnek, tekintették megengedően vagy fanyalogva a televíziós szórakoztatás új szintjének, no meg szörnyülködtek és röhögtek rajta cikkben, kommentben és interpellációban számolatlan alkalommal. Amit a realityn meg lehetett magyarázni, azt már réges-rég egyesült erővel közhellyé magyaráztuk, úgyhogy a műfaj csontjain nem maradt egyetlen darabka megmagyarázatlan húscafat sem.

Így ha most az alábbiakban az őszi realitykínálat leginkább tipikusnak ítélnél a műsoráról lesz szó, azt a legkevésbé se annak dőre reményében olvassák, hogy a cikkben majd valami újat, reveláló módon eredetit és felháborodottat lelhetnek erről az agyoncsócsált témaköréről. A reality egész zsáneréből ugyanis mára a reklámszünetek közé egyelőre még kötelezően beiktatandó látványműsorok megbízhatóan kiismert és háziasítottan unalmas alapesete vált. Vagyis a *Farm VIP*-ről kizárólag mint a jelenkori tévés üzemmenet eminens szabványtermékéről fog szó esni a lentiekben.

Hiszen ahogy azt mindjárt a műsor címe is érzékletessé teszi: a kertvés

valóságiszony és az egyezményes realitástól merészen eloldozott fogalmiság körébe lép át a kalandreality nézője. Tehát a címben büszkén farm szerepel, jóllehet ilyesmit nemigen lenni kies hazánkban, s ami ennél sokkal fontosabb: magában a műsorban sem, ahol a sietve kihelyezett patyomkin-árnyékszékék hivatottak jelezni a zordan falusias körülményeket – persze szigorúan falu nélkül. No és ne feledkezzünk meg a cím másik feléről, a VIP betűszóról sem, amelynek e helyütt még annyi valóság tartalma sincs, mint a farmnak. Ugyan kinek lennének *fontosak*, s pláne *nagyon fontosak* a két csapatba beosztott állítólagos celebek? Egy sportolót és egy táncos-komikust kivéve, csupa olyan alakot találhatunk a műsorban, akit vagy helyből, vagy némi Google-használatot követően legfeljebb csatornatöltelék gyanánt azonosíthatunk: a lottósorsolások hajdani bemondónőjétől Szögeczki Ágnes „közzereplőig” (fogódzó: VV Ágica) vagy épp az egykori Viszki-sig, akinek értelemszerűen nem illik a börtönben levezekelt múltját az eszébe juttatni – ám aki attól eltekintve, pusztán keramikusként aligha kereshetné meg a TV2-nél a kalácsra valót.

Éppígy az is tökéletesen egybevág az ordasan közönséges praxisal, hogy a csatorna a műsorvezetők szintjét is a fentebb körvonalazott celebnívóra lőtte be. Vagyis az egyikük Demcsák Zsuzsa lett, aki az elmúlt évek során jószerint egymagában is több bulvár- és álhírt generált, mint a piros vagy a sárga csapat egésze. Társa pedig a szükségtelenül megkettőzött szerepben, tehát a Gazda: Gáspár Zsolti. Az ember, aki egy korábbi kamurealityben bevezet-

te a televíziós nyelvbe a „szoszi mo” fordulatot, s aki azóta is egyre csak ezt hajtogatja. A vezetéknevű azonosságja természetesen nem véletlen: ő Gáspár Győzike édestestvére, akire hírhedtebb öccse épp a *Farm VIP* első hetében panaszkodott egy zajosat a trashmédiában. „Zsolti elvette az apámat és a munkámat!” – fakadt ki a mindenéből kiforgatott Győzike, s épp csak egy zebracsiknyit csökkentette rinyálása hitelét a tény, miszerint ugyanezekben a napokban ő maga a *Való Világ* körül lát el műsorvezetői teendőket. Hiába, kicsi a világ, kapni kell az alkalmas embe-
rek után!

Nos, bár műsorvezetőből kettő is van, a csapatok azért rendesen levélben értesülnek soros teendőjükről, amelyet a *Farm VIP*-újbeszél nyelvén „termelési feladat”-nak neveznek. Ez lehet állatok szükségtelen kínzása birkanyírás címén, vagy mondjuk különböző súlyok vállon tartása, mely tevékenység tudvalevőleg a mezőgazdasági termelés sikerének egyik kulcsfontosságú mozzanata. De hát a valódi termelési feladat amúgy is valami egészen más: a műbalhé-generálás. A két csapat igazából ezen a téren áll véresen komoly „termelési verseny”-ben egymással.

Tehát a „csupa erős személyiség”-et felvonultató műsorban adásonként 2-4 darab álkonfliktusnak kell kipattannia, majd aránytalanul földuzzadnia. A reality-szabálykönyv szellemében pedig az ilyen konfliktus lehet a legközhelyesebb alapozású éppúgy, mint teljességgel légből kapott. A *Farm VIP* versengői mindenestre túlnyomórészt tartják magukat a bevett képletekhez meg a kényelmesen kitaposott dichotómi-

ákhoz. Így hát folytatólagosan előkerül a kibékíthetetlen vidéki-pesti vagy az őszinte-taktikázó ellentét, de az elvitathatatlanul első számú konfliktusforrás gyanánt persze váltig a férfi-női opposzió szolgál.

Igen, igen, 2020 őszén, amikor a hagyományos társadalmi nemi szerepeket soron kívüli alkotmánymódosítás útján kell a fenyegető végveszélytől megóvni, a TV2 hétköznapi esti műsora sokkal, de sokkal megnyugtatóbb képleteket közvetít nézőinek. Nemcsak és nem is elsősorban azzal, hogy az egyik adásban elhangzik: „ha neki [mármint a tehénnek] tőgye van, akkor nem lehet kukija”, hanem mivel ebben a rusztikus közegben váltig „unfair”-nek bélyegzik és sírással reagálnak arra, amikor egy férfi versenyző ön maga helyett valamely női csapattársát kívánja a játékból kiszavazni. S mert a kalandreality matriarchája (Bay Éva) évezredek életbölcseesség gyanánt adhatja tovább tudását, ekképp szólván: „mi, nők, gondolkodunk, nem vagyunk erősek”. Végül mivel az egykori VV Ágica négy-öt napi részvételt követően a könnyeit nyelve, majd toroka szakadtából bőmbőlve mondhat búcsút a Farmnak, felismerve a tény, miszerint: „Nem csak csapattag vagyok, de édesanya is – és ez fontosabb.” Az anyának és közszereplőnek természetesen igaza van, hiszen a *Farm VIP* adásainál tényleg jószerint minden más fontosabbnak tekinthető. Mármint minden, ami nem a bulvártévék műsorán látható.

Konok Tamás

(1930–2020)

Így kellene... Rátalálni a saját pályára, a festészetre, de mellette érteni a többi szépséget is, a zenét, az irodalmat, a filozófiát. Elfogadni az utat nyitó sorsot, de megugrani, ha az út kátyúba vezet. Elvegyülni az ország-világ nyújtotta kultúrákban, de tudni kiválni, meg időben hazatérni. És nem csak úgy meghalni – álomban és éppen kilencvenévesen –, mint akinek sikerült nagy művésszé válva egyre fölfelé kaptatni az emelkedő lejtőn, de akinek megadatott, hogy vitán felüli rendes ember maradjon. Mintegy gyárilag. Ezt örökölte őseitől, ezzel a poggyással utazott egész életében, ez olvasható múlt havi kritikánkban is, amely a Sándy-Konok felmenők produkciójának folytatásáról s benne az ő teljesítményéről szólt.

Túlságosan sokan mentek el köreinkből mostanában. Ha rászánnánk magunkat, minden hónapra jutna egy-egy nekrológ. Nem teszünk ilyet. Csak azoktól búcsúzunk, akikhez közünk volt, és akiknek közük volt hozzánk. Konoktól sokat kaptunk. Nem csak a falakat díszítő „apró játékokból”, a Microludiumokból néhány gyönyörű darabot, de több interjú, önálló esszé, reprodukció is gazdagította repertóriumunkat. A tárgyi bizonyítékoknál is fontosabbá vált számunkra – nekem biztosan – személyisége, és a személyiségéből eredő ártatlan báj. (Mert létezik ilyesmi a férfiaknál is.) Képtelennek mutat-

kozott a nemtelen indulatok artikulálására (kollégák számára fenntartva fúrást vagy kenyérharcot), és képes volt erényeket találni ott is, ahol másnak nagytóval kellett keresnie (a tanítványoknak tartogatott rejtett tehetséget vagy a szolid tisztesség méltánylását).

Maga árulta el egyik remek, Rádai Eszternek adott interjújában e habitus lényegét. „Az ember, ha megtisztítja lelkét, és csak arra koncentrálna, ami valóban fontos, akkor létre tud hozni egy olyan világot, ami képes megmutatni, ami felé törekszik. Borzasztó nehéz szavakba önteni ezeket a látványhoz kapcsolódó evidenciákat, mert ezek az emberek többsége számára idegenek, nem számítanak evidenciáknak, és akinél igen, annál ez talán inkább adottság vagy kegyelem, ösztönös ráérzés.”

Az elmúlt félszáz évben számára ez az evidencia a VONAL minőségében rejlett. Persze a vonal itt tágan értendő, mert vonalban fejezte ki a vékonyan felhordott színek ütközőzónáját, a rajzolat rebbenő természetét és főként az arányok égi elrendeződését. Az ő vonalaiban sosem volt kérlelhetetlenül gépies technicitás, még kevésbé üresen pendülő díszíthetnék. Ahogy mondta egy másik beszélgetésben: „Természetesen vannak segédeszközök, amelyeket az ember használ, azonban a vonal megfestése nálam nem merev kihúzásból áll. Kis pontokból vagy apró vonalokból pulzáló vonu-

latokat készíték. Ez adja az elfutó vonalak lendületét a nagy felületeken.” Az alkalom talán megengedi, hogy a búcsúzó patetikus legyen, mert ez adja igazán az elfutó vonalak erkölcsösségét. A kompozíciói tehát leginkább azt fejezik ki nekem, nekünk, és remélem, az utókornak, hogy nem csak túpontos szem és tévedhetetlen ízlés kell a jellé átfordított világábrázoláshoz, de irdatlan, kemény kézi munka is, a gyötrelem amely a szépségen túli igazság ábrázolásra vállalkozik. Mert az istenek harmóniáját sohasem adják ingyen.

Beszélgettünk persze sok fontos dologról is, a barátság már csak ilyen. Egyszer elmesélte „tákaró-elméletét”. Valahogy efféleképpen. „Tudod, Európa nem csak

úgy oszlik három régióra, ahogy azt a nagy történész Szűcs Jenő leírta. De három régió figyelhető meg az ágyazás stílusában is. A Kárpátoktól keletre a dunyha dívik, nekem az sok és nehéz. Az Alpoktól nyugatra az a szokás, hogy borítékszerűen lepedővel rögzítik a plédet, amelybe mint egy pólyás, az ember csak belebújik. Nekem az kevés és hideg. A kettő között, de csak a kettő között van a paplan, a pehellyel töltött, huzattal körített selyem. Én végül is csak ezt tudom hosszú távon elviselni.”

Nagyon tetszett ez a metafora. A hazaszeretetről szólt, elvontan, szemérmesen, finoman. Amilyen Konok maga volt.

P. Szűcs Julianna

